

MODRA OPTICA LETO VII

LETO 1935/36

ŠTEV. 10—11

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 3. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 10.—11. ŠTEVILKE

SEPTEMBER — OKTOBER

Peter Donat: Turgenjev in Mme Viardot

Vladimir Bartol: Konec pustolovstva (Konec)

Lenartowicz-Koritnik: Kalina

Bogomir Magajna: Kratek pogled v zgodovino psihiatrije

Paul Valéry: K sodobnim problemom

Zapiski:

André Maurois o Wellsu (Peter Donat)

Razno

TURGENJEV IN MME VIARDOT

PETER DONAT

Kakor vse Turgenjevljevo delo, ki predstavlja, kakor pravi Merežkovskij višek klasične urejenosti in uravnoteženosti v vsej ruski prozi, je tudi njegovo življenje brez vsakih hvaležnih, četudi samo »psiholoških« senzacij. Največja in najbolj komentirana uganka njegovega življenja, njegova štiridesetletna nesrečna ljubezen do Mme Viardot potemtakem ni le nekakšna biografska zanimivost, marveč nam v marsičem nudi ključ do njegove umetnosti, kajti, če smemo verjeti Nietzscheju, sega stopnja in način človekove spolnosti v najvišje vrhove njegove duhovnosti.

Svet je vnesel v to uganko njegovega življenja nešteto bajk, ki so se vse prej ali slej izkazale za neupravičena, često pristranska pretiravanja. K tem krivičnim komentarjem, ki so mu tudi še v življenju mnogo škodovali, je precej pripomogla tudi popularnost Dostojevskega, ki ga je vse življenje mrzil in se je šele malo pred smrtjo poklonil njegovemu pisateljskemu geniju. Turgenjevljevi sodobniki niso črnili le Viardotjeve bodisi kot nekakšno rafinirano razuzdanko, bodisi kot omejenko, ki ni razumela čustev velikega pisatelja, marveč tudi njega samega, ki je, kakor so trdili, pozabil na svojo moško čast, preživel zaradi Viardotjeve, dobršen del življenja v tujini ter se tako odtegoval perečim vprašanjem svoje domovine.

Do danes je izšlo o Turgenjevu že več biografij, od katerih zaslužita našo pozornost dve, ki sta izšli prav v zadnjem času. Prvo, ki je pretežno esejistična, je napisal Boris Zajcev (Žizn Turgenjeva, Paris, Ymca Press 1932), drugo pa sovjetski publicist Ivan Grevs (Istorija odnoj ljubvi, Moskva 1928). Grevs, ki je za nas mnogo važnejši, se je prvi pričel ukvarjati z dokumentarnim raziskovanjem Turgenjevljevega življenja, njegovih odnosov do Rusije, do svojih sodobnikov, Tolstoja, Dostojevskega itd. in, kakor vidimo že iz naslova, predvsem odnosov do Mme Viardot.

Najbolj siguren ključ do uganke Turgenjevljeve ljubezni nam nudijo zaenkrat njegova pisma. Nasledniki Mme Viardotjeve trdovratno hranijo nekatera pisma. Smatrajo jih za svojo izključno last in ne dovolijo o njih nobene javne debate. Vendar pa po Grevsovem mnenju, tudi ta pisma — ki jih je po njegovem naročilu pregledal prof. Mason — ne bi mogla bistveno izpremeniti in izpopolniti dejstev, ki jih lahko ugotovimo s pomočjo razpoložljivih dokumentov.

Marcelle, Fernande Pauline Viardot, ki je bila tri leta mlajša kakor pa Turgenjev, se je rodila 18. julija 1821. Izhajala je iz slavne španske rodbine, ki je štela celo vrsto znamenitih pevcev. Njen oče Manuel Vincente del Popolo Rodriguez Garcia (1775—1832) je bil slaven tenor in profesor petja. Tudi njena mati Joaquina Sitches, kakor tudi starejša sestra Maria Felicia, ki se je imenovala po možu Malibran (francoske transkripcije ne navajata niti Zajcev, niti Grevs) sta bili slavni pevki. Njena sestra se je pod imenom Malibran proslavila po vsej Evropi in je veljala za lirichen sopran, medtem ko je veljala Viardotjeva za dramatično, tragično pevko. Oče jo je vzgajal zelo strogo in malone despotsko. Prvi pouk ji je dajal na parniku, s katerim je potoval na gostovanje v Mehiko, brez klavirja in not, ki jih je pisal kar na pamet. Svoj naravni talent je spopolnila tudi z nenavadno in vsestransko kulturo. Bila je literarno visoko izobrazena, in odlična pianistka. Znameniti zgodovinar francoske revolucije Michelet pravi, da je bila globoko in malone asketsko vztrajna pri svojem delu. Imenuje jo dobro, polno svete ljubezni, in sveto Viardot, ki bi jo morali postaviti na oltar namestu boginje svobode, ki je kmalu po revoluciji umrla. Slavni skladatelj »Faustovega pogubljenja«, Berlioz pravi o njej, da je predstavljala s svojim obširnim znanjem in kulturo tako očarljivo osebnost, da je vzbujala začudenje in ganotje hkratu. Alphonse de Musset, ki ji je posvetil več obožujočih pesmi, ji je ponujal roko in srce. George Sandovi, ki je bila velika prijateljica P. Garcie, je služila Viardotjeva kot vzor za junakinjo romana »Consuello«.

Mme Viardot v dobesednem smislu ni bila lepa, toda nadoknadila je lepoto s svojo kulturo in svojim nenavadnim temperamentom. Imela je velike debele ustnice, toda velike, izrazite južnjaške oči. Ta temperament je opeval tudi Heine, ki se je bal njenega hkratu ljubkega in groznega smehljaja. Kadar jo je videl na odru, se mu je zdelo, da se bodo zdajci pojavile na odru tropske rastline, liane, palme, leopardi, žirafe in kar »cela čreda slonov«. Verjetno je, da se je nekaj tega »džungelskega« temperameta, ki ga je videl v njej Heine, navzela med svojim bivanjem v Mehiki in pri svojih dolgih ježah po mehiških gozdovih in prerijah.

Na svojih gostovanjih po Evropi je pela z velikanskimi uspehi tudi v Petrogradu. Med njenimi občudovalci je bil tudi Turgenjev, ki mu je bilo takrat, ko jo je prvič poslušal pet in dvajset let. V tej dobi še ni mogla slutiti v njem bodočega ruskega klasika. Do tedaj je še zelo malo živel. Študiral je na moskovski in petrogradski univerzi, toda študijev ni dokončal nikoli. Potoval je že po Nemčiji in Italiji, ukvarjal se je s Heglovo filozofijo in z vprašanjem o osvobojenju kmetov, ki je bilo vse življenje njegov poseben faible. Občeval je s Stankevičem, Granovskim, slovitim anarhistom in sociologom Mihajlom Bakuninom, kritikom Bjelinskim, Herzenom, ter je zahajal v njihove krožke. Bil je lahko-miseln gizdalin, izvrsten strelec, prijeten in zgovoren družabnik in častihlepen pisec slabih pesmi, v katerih še ni bilo mogoče spoznati bodočega velikega prozaista. Njegov odnos do sveta je bil tedaj zelo površen in gizdalinski, poteze njegovega značaja so bile še zelo neuravnovešene in neizrazite. Bil je plemič in bodoči lastnik pet tisoč kmetov, toda zaradi večnih sporov s svojo nekoliko čudaško materjo, ki mu ni pošiljala skoraj nobenega denarja, je bil v neprestanih dolgovi in je živel zelo revno.

Zdaj pa je nenadoma nastopila izpremembra v vsem njegovem življenju. Neki major Komarov ga je seznanil z Mme Viardot. To srečanje je bilo

zanj tako pomembno, da lahko delimo njegovo življenje na dvoje neenakih delov: na dobo pred poznanstvom z Viardotjevo in na dobo po seznanjenju z njo. Njegova ljubezen, ki jo je gojil štirideset let, vse do svoje smrti, in ki mu jo je Viardotjeva vse življenje vračala, čeprav samo z zvestim prijateljstvom, je imela odločilen vpliv tudi na njegovo pisateljsko delo.

Viardot je bila v dobi, ko jo je spoznal Turgenjev, že poročena. Kakor meni Zajcev, se je, verjetno bolj iz udobnosti kakor pa iz ljubezni poročila z dvajset let starejšim ravnateljem pariške italijanske opere, Louisjem Viardotjem, ki je bil znan kritik in esejist, ter je med drugim tudi odlično prevedel v francoščino »Don Quijota«. Paulina mu je ostala kljub štiridesetletnem prijateljstvu s Turgenjevim zvesta do smrti in, kakor je videti, tudi še po smrti, kajti s Turgenjevim, ki je živel v njuni hiši (v Courtavenelu, v Badenu, Bougivalu in Parizu), sta ga oba preživela. Turgenjev je sicer poizkušal, da bi se je osvobodil (na primer njegova zaroka s sestrično), a je vendar ostal navezan nanjo vse življenje. Skrivnost te svoje ljubezni je najbolje pojasnil on sam, ko je ob neki priliki dejal Tolstoj, s katerim je govoril o človeški sreči: »Samo po sebi se razume, da je najsrečnejši trenutek v človeškem življenju združen z ljubeznijo do ženske, ko se srečajo tvoje oči z očmi ženske, ki jo ljubiš in veš, da te tudi ona ljubi... V mojem življenju je bilo to le enkrat, morda dvakrat.« Jasno je, da Turgenjev, ki je sam načel to, morda indiskretno vprašanje, ni mogel lagati, najmanj pa, če pomislimo, da je govoril z duhovno tako visoko stoječo osebo, kakor je bil Tolstoj.

V Petrogradu je Turgenjev redno zahajal v Viardotjin salon, kjer so se zbirali umetniki, muziki, pevci, literati itd. itd. Njuna korespondenca pričenja že leta 1844. Že naslednje leto je Turgenjev odpotoval v tujino in obiskal Viardotjevo na njenem gradu Courtavenel v bližini Pariza. Od tedaj tudi datira njuno ožje prijateljstvo.

V čem moramo iskati vzrok Turgenjevljeve ljubezni, se vprašuje Grevs. Odgovor na to vprašanje bo ostal za vedno skrivnost, ne glede na to, da je vzrok ljubezni pri vsakem človeku povsem iracionalne narave. Vsekakor je morala ta zgolj prijateljska zveza spriči njunega kulturnega nivoja temeljiti predvsem na izmenjavanju misli in na medsebojnem duhovnem vplivu. Prav kakor je bila Mme Viardot središče vsega njegovega čustvenega življenja, tako ji je bil tudi on neobhoden vzgojitelj in duhovni mentor. Opozarjal jo je na pomanjkljivosti v njeni pevski in odrski umetnosti in ji dajal nasvete, kako naj se izpopolnjuje. Skupno sta tudi literarno obravnavala sujete, v katerih je nastopala (na primer zlasti Goethejevo Ifigenijo), bral ji je svoja dela, in trepetal je pred njeno kritiko bolj, kakor pa pred literarno. Ljubil jo je, ker je bila pač umetniški duh, ki je združeval visoko duhovno silo z mnogimi človeškimi pomanjkljivostmi. Ljubezen pa ga je učila popravljati tudi lastne napake in ga bodrila v lastnem delu. Pomagala mu je izkoreniniti svoje samoljubje in častihlepje ter ga učila prenašati tragedijo življenja, da celo tragedijo ljubezni. V tem prijateljstvu, v tej ljubezni, ki jo je Polonskij označil kot čisto navadno »hipnozo« (kajti Mme Viardot je mogla po njegovem mnenju tako silno pritegovati Turgenjeva le s hipnozo), je bila neka svojevrstna, »individualna« sreča, izpremenljiva, polna negotovosti, dvomov in strahu. To idilično-elegično razpoloženje (kar je po Nietzscheju bistveno isto, kajti idila opeva raj na zemlji,

elegija pa žaluje za njim) je tudi tako silno značilno za njegove, kakor pravi Merežkovskij, večno deviške spise, polne nežnega, liričnega, otožnega občutja. V resnici je Turgenjev le zaradi svoje nesrečne, in morda prav zaradi tega tako intenzivne ljubezni lahko postal kot pisatelj tolik erotik. Mislim, da bi v vsej svetovni prozi težko našli tako izrazitega erotika. Večno srečni in hkratu večno melanholični Turgenjev, ki ga je imenovala Viardotjeva sama »le plus triste des hommes«, najbolj žalostnega človeka na zemlji, piše proti koncu svojega življenja Saltikovu: »Goethe* je bil prenasičen vsega, kar nam daje življenje veselega, in vendar je še, pri osemdesetih letih trdil, da je bil v vsem življenju le četrt ure srečen. Tako je tudi z nami, taka je božja volja.«

Po treh letih skupnega življenja v Franciji in Nemčiji je prišla ločitev. Turgenjev je moral potovati v Rusijo, kajti v tujini je živel proti volji svoje matere, ki mu ni dajala denarja, in je bil gmotno v marsičem odvisen od Viardotjeve in od njenega moža. Po revoluciji leta 1848. pa je mati odločno zahtevala, da se vrne domov. Potreboval ga je tudi njegov brat, ki bi se bil z njegovo pomočjo tudi rad iznebil materialnega varuštva. Toda kmalu po povratku ga je zadel nov udarec, zaradi katerega bi bil Turgenjev kmalu obsojen na večno ločitev od Viardotjeve. Zaradi članka, ki je izšel ob Gogoljevi smrti v »Moskovskih Vvedomostih« so ga vtaknili najprej v ječo, nato pa poslali v konfinacijo na njegovo posestvo Spaskoje. V vseh teh treh letih njegovega prisilnega bivanja v Rusiji sta se videla z Viardotjevo le enkrat, ob priliki njenega gostovanja v Petrogradu, kamor je prišel Turgenjev, kakor se zdi z izposojenim potnim listom. V tej dobi sta si redno in zelo pogosto dopisovala. Zanimal se je za vse najmanjše dogodke v njeni družini in se obračal do nje v vseh količkah važnih vprašanjih, ki so ga vznemirjale. V tem pogledu je še posebej zanimiva zgodba z njegovo hčerjo. Ta se je rodila 26. aprila 1842. iz razmerja z Avdotejo Jermolajevno Ivanovo, ki je služila pri njegovi materi. Mati je vzela otroka k sebi, toda ravnala je z njim zelo neljubeznivo. Ko je deklica odrasla, jo je pričela služinčad nadlegovati, in Turgenjev je prosil Viardotjevo, naj jo vzame k sebi, kar je ta z veseljem storila in jo vzgajala poslej skupno s svojimi otroki.

Sicer pa so bila ta leta ločitve najnesrečnejša v njegovem življenju in njegova pisma iz te dobe po obupanosti ne zaostajajo za Ovidovimi »Žalostinkami iz Ponta«. Novembra 1853, so mu dovolili, da se vrne v Petrograd. Čas ujetništva, v katerem se je njegova ljubezen le še bolj zakoreninila in utrdila, je minil. Njegovo brezupno hrepenenje pa je izpodbujalo tudi njegovega pisateljskega duha. Kajti prav ta leta ločitve — kar je morda zopet značilno za njegovo pasivno erotično naravo, so bila tudi najplodovitejša leta njegovega književnega delovanja.

V letih 1854/55 je nastopila v njunih odnosih kriza, ki jo imenuje Grevs »temni moment« v zgodovini njegove ljubezni. Korespondence iz teh let ni in je verjetno tudi ni bilo. V tej dobi se je Turgenjev ukvarjal tudi z mislijo, da bi se poročil s svojo sestrično, toda načrt je po njegovi lastni odločitvi kmalu padel v vodo. Tudi pozneje ni mogel Turgenjev nikoli premagati svoje ljubezni in svojega »hipnotičnega stanja«, ki bi ga bilo morda res zanimivo obravnavati še s stališča seksualne in erotične

* Turgenjev se tu sklicuje na neko mesto v Eckermannovih razgovorih z Goethejem, kjer ta reagira na javno mnenje, po katerem je veljal za najsrečnejšega človeka na zemlji.

patologije. Vzrokov te, morda brezprimerne navezanosti na žensko, ki ga ni, ali ga vsaj ni mogla ljubiti, — Turgenjev je moral plačevati ljubezen le z večno odpovedjo in celo ponižanjem — ne bomo mogli nikoli pojasniti, kajti ti vzroki so pri vsakem človeku povsem intimne, kakor pravi Grevs »iracionalne« narave. Vendar morda ni odveč, če omenimo, da je bila monogamija v zelo izraziti obliki — na kateri je trpel po lastnem priznanju tudi Strindberg tudi pri ženskah, ki jih, vsaj kakor je mislil, ni več ljubil — v Turgenjevljevi rodbini deden pojav. Tako lahko najdemo za njegovo ljubezen, ki se zdi mnogim tako poniževalna, vsaj neko organsko, biološko opravičilo. Fet, ki je v svojih izjavah, čeprav povsem iskren, močno nezanesljiv, pravi, da mu je Turgenjev nekoč dejal v Courtavenelu: »Popolnoma sem podrejen tej ženski. Že davno je zasenčila v meni vse druge. To mi je tudi potrebno. Jaz sem srečen le takrat, če mi stopi ženska s peto na vrat in me tišči z nosom v blato.«

Njegovo domotožje, o katerem govori malone v vsakem pismu, ni bilo med njegovim bivanjem v tujini nič manjše, kakor med njegovim ujetništvom, hrepenenje po Evropi in po svidenju z Viardotjevo. »Tu se razkrajam kakor zamrznjena riba ob južnem vremenu, piše leta 1856. Tolstoj, s približno istimi besedami, s katerimi je tožil Dostojevskij svoji sestri nad svojim neprostovoljnim življenjem v tujini. Le Viardotjeva ga je mogla nekoliko priklepiti na Evropo, katera mu je bila v tej dobi še posebno zoprna. Le skrajno neljube razmere v domovini, sovražno stališče njegovih »rivalov« Gončarova in Dostojevskega ter vse ruske mladine, ki mu je očitala preveč mlačno revolucionarnost in nazadnjaštvo, ga je prisililo, da se je za delj časa naselil najprej v Badenu in pozneje v Franciji, Courtavenelu, Bougivalu in Parizu. V domovini pa je moral neprestano doživljati same neuspehe, napade in žalitve. Njegovi spori s Tolstojem, s katerim sta se pozneje zopet spoprijateljila, niso bili načelni, marveč povsem osebni. Vse drugače pa sta se vedla proti njemu Dostojevskij in Gončarov, kateri je očital Turgenjevu celo plagijatstvo. Toda napade Gončarova si lahko pojasnimo z njegovo bolešno naravo, kajti Gončarov je bil vkljub svoji veliki umetnosti izrazit psihopat. Trpel je na raznih boleznih manijah in je bil torej v tem pogledu neodgovoren. Širša javnost je izvedela za njegovo boleštnost šele potem, ko so bila objavljena njegova pisma, ki kažejo očitne znake pisateljeve velike duševne razrvanosti.

Še delj kakor Gončarov pa je šel v svojem sovraštvu Dostojevskij. Turgenjev je Dostojevskemu vedno priznaval ogromen pisateljski dar, a ta je kljub temu že od vsega početka gojil do njega nepomirljivo sovraštvo. To sovraštvo je deloma gotovo izhajalo iz njunih povsem različnih značajev, a povzročala ga je nedvomno tudi zavist, ki je Dostojevskij ni mogel prikriti ob nobeni priliki. Ko je pričel Dostojevskij s svojim bratom izdajati dnevnik »Vremja«, je prosil za sodelništvo tudi Turgenjeva; ta se je temu vabilu odzval in objavil v njegovem listu, ki se je medtem prekrstil že v »Epoho«, fantastično zgodbo »Prividi«. To nenadno prijateljstvo, ki je izhajalo le iz želje Dostojevskega po čim večjem številu sodelnikov, se je prav kmalu končalo. Videla sta se še enkrat v Badenu, leta 1867., kmalu po tem, ko je izšel Turgenjevljev »Dim«. Dostojevskij je takrat slučajno živel v Badenu, kjer je igral in izgubljal na ruletah. Obiskal je Turgenjeva in ga silovito napadal zaradi njegovega romana. Turgenjev sam piše Polonskemu leta 1871. »Pred

petimi leti me je obiskal Dostojevskij, ne zato, da bi mi vrnil denar, ki sem mu ga posodil, marveč, da bi se norčeval iz mene...» Toda Dostojevskij je šel še dalj in napisal Barteujevu pismo, v katerem mu je podtaknil — tako vsaj trdi Turgenjev — izjave, ki jih ni ta nikoli podal. V svoji zvitosti je celo prosil Barteujeva, naj vsaj še deset ali petnajst let ne objavi njegovega pisma, pri čemer se je izgovarjal na Turgenjevljevo bolezen. V svojih »Besih« je popisal Turgenjeva v odvratni pojavi Karmazinova in parodiral njegove »P r i v i d e« in njegov »D o v o l j«. Parodijo na »Privide« je tiskal sam v svoji »E p o h i«, drugega spisa pa ni mogel več objaviti, ker je »E p o h a« medtem že nehala izhajati. Turgenjev piše o tem A. A. Miljutini: »Čudno je le, da je parodiral Dostojevskij ravno edino povest, ki sem jo objavil v njegovem listu in za katero me je takrat obsipal z zahvalami in pohvalami. Ta pisma še vedno hranim in bilo bi zelo zabavno, če bi jih objavil. Toda on dobro ve, da tega ne bom storil. (Ta pisma je objavil šele leta 1921. A. A. Mazon v Rewue les chiles slaves.) Obžalovati moram le, da uporablja Dostojevskij svoj nedvomni talent za to, da zadovoljuje svoja tako nelepa čustva. Zdi se, da malo ceni svoj dar, če ga ponižuje do pamfleta.« Turgenjev je zelo milo reagiral na to ravnanje in formalno ni prekinil odnošajev z njim. Tudi ni nikoli izpremenil svojega mnenja o silnem umetniškem daru Dostojevskega. Sprava je sledila tako, da je šel v Canoso Dostojevskij, ki je l. 1881. ob Puškinovi proslavi proglasil Turgenjeva za vrednega Puškinovega naslednika.

*

Po dolгих letih nesrečnega hrepenenja je končno sledila, kakor pravi Grevs, »badenska perioda ljubezenske sprave«, v kateri se je Turgenjev dokončno odpovedal svojim ljubezenskim pretenzijam, se sprijaznil z usodo ter se lahko zopet povsem posvetil svojemu delu. V tej dobi je zelo veliko pisal, med drugim tudi romana »D i m« in »P o m l a d n e v o d e«, ki ju lahko prištevamo med najboljša njegova dela.

Viardotjeva, ki ji je opešal glas, je sklenila opustiti pevsko kariero in se je naselila v Badenu, kjer je poučevala petje. Viardot-Turgenjevjev dom je postal središče umetniškega in razumniškega življenja. V njihovem salonu se je zbirala duhovno in družabno najvišje stoječa družba. Viardotjeva se je sedaj lotila komponiranja. Skladala je čudovite romance na tekste francoskih, nemških in tudi ruskih pesnikov, kakor Puškina, Lermontova, Fefa in celo Turgenjeva. Udejstvovala se je tudi v lahki komični operi, opereto »Poslednji čarovnik« ji je instrumentiral celo sam Liszt. Turgenjev ji je v vsem vneto pomagal in skrivaj na lastne stroške tiskal njene kompozicije. Predstave so se vršile v njihovem domu, kjer so imeli lasten oder, in k njim je prihajal tudi pruski kralj s kraljico. Ne more se trditi, da bi bila Viardotjeva odlična komponistka, kajti kot reproduktivna umetnica je dosegla neprimerno višji niveau, kakor pa v aktivnem ustvarjanju in verjetno je, da je Turgenjev občudoval njeno globoko glasbo le zato, ker je odražala njeno osebnost, ki jo je tako spoštoval in cenil.

Ta badenska perioda je trajala vse do konca francosko nemške vojne, v kateri so bili Turgenjev in Viardotjevi odločno na strani Nemcev, kajpak le zato, ker so bili ti napadeni. Izid vojne je globoko užalil nacionalni ponos Viardotjevih sorodnikov, ki so sedaj zahtevali, da se vrne ona z možem v Francijo. K vsemu temu so se pridružile še denarne

težave. Viardotjevi so morali zapustiti Nemčijo in odpotovati v London, kjer naj bi Paulina poučevala petje. Turgenjev se je vrnil v Rusijo, a je še isto poletje preživel z Viardotjevimi v Badenu. Tam je bilo prodano na dražbi vse imetje Viardotjevih in hkratu še Turgenjevljevo in vsi skupaj so se preselili v Pariz. Turgenjev se ni ločil od svoje tako imenovane »družine« in je živel v njej do konca, deloma v Bougivalu deloma v Parizu. To dobo imenuje Grevs »pariško bougivalsko periodo«, ki je trajala celih dvanajst let do Turgenjevljeve smrti. Tudi tu je zahajala v Viardotjin salon najodličnejša literarna družba. Tako se je moral Turgenjev zopet Viardotjevi zahvaliti za svoje zveze z vodilnimi sodobnimi francoskimi književniki. Najbližja sta si bila s Prospereom Meriméejem (ki je prevajal ruske avtorje na francosko) in z George Sandovo, potem z Gustavom Flaubertjem, Edmondom Goncourtjem, Alphonseom Daudetjem in pozneje z Guy de Maupassantom. Obiskovala sta ga tudi Taine in Renan.

George Sandovo je priznaval Turgenjev za enega izmed svojih učiteljev, čeprav je priznaval, da je takrat že izpela svojo pesem. Najbolj zanimivo za nas je njegovo prijateljstvo s Flaubertjem, ki je bil najboljši prijatelj Viardotjevega doma. Seznanila sta se že v šestdesetih letih in sta že takrat silno visoko cenila drug drugega, kar je spričo njunih različnih značajev, različnih ras in kultov vsekakor izreden pojav. Z drugimi francoskimi pisatelji ga niso družile tako ozke vezi. Često je zahajal v »družbo petih«. Poleg Flaubertja in Turgenjeva so v njej občevali še Zola, Daudet in Edmond Goncourt. Ta družba je bila znana tudi po svojih »obedih petorice« ali »obedih izžvižganih avtorjev«. Daudet sam pravi: »Flaubert je bil izžvižgan za Kandidata, Zola za Rožni brst, Goncourt za Enrietto Marechall, jaz pa za Orležanko... Kar se tiče Turgenjeva, nam je zatrjeval, da je bil tudi izžvižgan za neki spis. Toda Rusija je zelo daleč in nismo mogli iti tja, da bi se o tem prepričali.«

Kakor je znano, je umrl Turgenjev v Viardotjini hiši za rakom v hrbtenici. Trpel je strašne bolečine in proti koncu življenja so ga morali redno omamljati z morfijem. V agoniji je videl pred seboj Viardotjevo kot zločinsko intrigantko in ubijalko lady Macbethovo. Ko se je za hip zbudil iz svojih blodenj in zagledal njen obraz, ki se je sklanjal čezenj, je vzkliknil: »To je kraljica kraljic! Koliko dobrega je storila...!«

*

V naslednjem prinašam še zanimivo primerjavo Turgenjeva in Romain Rollandovega »Jeana Christophea«, ki je povsem Grevsova in jo navajam v celoti.

V razmerju med genialnim muzikom Jeanom Christophom in med očarljivo Gracijo, ki jo Jean Christophe ljubi, nahajamo zanimivo analogijo. Ta analogija nam lahko pojasni odnos, ki ga je končno zavzelo Turgenjevljevo čustvo do Pauline Viardot. Jean Christophe, junak istoimenskega R. Rollandovega romana, je bil Nemec holandskega pokolenja, ki pa je globoko zrasel z »latinsko« kulturo Francije in ta mu je postala druga domovina. Gracija je bila Italijanka, to je predstavnica drugega, četudi prav tako romanskega narodnega elementa. On je bil umetniško ustvarjajoč genij, ona pa povprečno nadarjena ženska. Gracija sama je bila vedno zelo nemirna, kadar je govorila z njim, v katerem je jasno

slutila genialnost in bila je zelo pobita zaradi svoje, kakor je dejala mediokritete. Toda v njej je bila utelešena očarljiva, blaga dobrota, v njej je sijala omamljiva prelest deviško čiste, resnično ljubeče in dobrotne ženske duše. Bila je mnogo mlajša od njega in se je še kot deklica navezala nanj. Oboževala ga je in čuvala to čustvo v sebi kot sveto skrivnost. On je bil že znamenit mojster, toda zasledovala ga je zavist in intriga. Množica ga ni razumela, trpel je zaradi njene nevednosti in pomanjkanja okusa. Morda prav zaradi te krivice, ki se je godila njenemu učitelju (Jean Christophe je poučeval Gracijo v glasbi), se je vselila v njeno mlado srce ljubezen in nesebična vdanost. Christophe ni opazil njenega čustva, ki ga je skrbno čuvala. Vrnila se je s Pariza domov. Dolgo se nista videla in ko sta se zopet srečala, je bila poročena in je imela že otroke. Toda kmalu je ovdovala. Njeno otroško nagnenje do Christophaja je že davno zbledelo, toda še vedno je bila navezana nanj in v težkih trenutkih življenja mu je skrivaj, brezimno izkazovala genljive usluge.

Tedaj pa je tudi v njem zagorela vroča strast, ki je bila povsem v soglasju z njegovo ognjevito naravo. Rdeča grmada stvariteljskega ognja, ki je gorel v njem, je navduševala in hkratu plašila Gracijino nežno srce (*«Grâce tranquille»*). Ni se mu mogla predati, kajti čutila je, da ni sposobna, morda tudi ne vredna, da bi mu postala žena. Toda popolnoma mu je darovala svoje vdano, verno prijateljstvo, svojo nežno in tenkočutno skrb. Znal je ceniti ta veliki dar, to prijateljstvo, premagati v topli luči tega prijateljstva zahteve svoje strasti.

Oba para, ki ju tu primerjamo, to je literarni (Christophe in Gracija) in resnični (Turgenjev in Viardotjeva), kajpak nista enaka. Nasprotno, značaji si niso v ničemer podobni in njihove duše med seboj neskončno različne. Turgenjev in Viardotjeva sta oba zastopnika genialnega sveta, in sta si bila glede tega enakovredna. V Romain Rollandovem romanu pa je Jean Christophe v tem pogledu nedvomno vrednejši, kar je Gracija dobro vedela. Če je Turgenjev Viardotjevo višje cenil kakor pa samega sebe, je bila to kajpak le ljubezenska prevara in pretirana samokritika. Drugič. Viardotjeva je bila v odnosih do Turgenjeva zastopnica svobodnega aktivnega načela samovoljnosti (načela oblasti ali vsaj nadvlade). On pa je bil mehkejši, malone »ženski« značaj (značaj, ki se je podrejal ali bolje odjenjaval). Sicer pa moramo vzeti ta dva termina le pogojno in ju ne smemo surovo posplošiti. Kajti resnično življenje ni šlo nikoli do skrajnosti.

Vendar nam ta primerjava lahko osvetli nekaj povsem drugega. Ljubezen v mehki duši Turgenjeva se je prerajala prav tako kakor v vročerkvni naravi Jeana Christophea. Sebična želja, da bi si povsem in za vedno osvojil žensko, ki jo je ljubil, je prešla pri obeh v samoodpoved, v idealno navezanost, ki je tuja vsakemu samoljubju in se zadovoljuje sama s seboj, v radost nad ljubeznijo kot tako. V tem pogledu je zanimiv Romain Rollandov »Novi dan« zato, ker nam pojasnjuje tisto, kar se je po dolgi borbi zgodilo tudi v Turgenjevljevi duši in mu je postalo notranje središče, opora življenja in dragoceno čustveno bogastvo vse do konca dni. Prijateljstvo je višje utelešenje ljubezni, nesebične, vztrajne, neminljive. Jean Christophe Kraft pravi Graciji: »Ljubil sem vas, še predno ste se rodili in ljubil vas bom tudi še ko...« Tako se je prerodila tudi ljubezen Turgenjeva.

KONEC PUSTOLOVSTVA

VLADIMIR BARTOL

(Nadaljevanje in konec)

Ko je danes pričakovala Breščaka, si je nazorno priklicala ves položaj pred oči. Na tihem si je priznala, da se z Darinko v nobenem pogledu ne more meriti in da bo Breščak končno pripadel njeni nečakinji. Zavedala se je, da si ga je bila prav za prav na zvijačen način prisvojila; toda medtem ko ji je prve dni vest to očitala, je bila zdaj nekako pomirjena s seboj. Prvikrat, da je začutila nasproti svoji nečakinji resnično, živo ljubosumnost.

Ko je Breščak naposled prišel, je bila nenadoma vsa srečna. Opazila je sicer, da je nekam redkobeseden in celo osoren, toda ker se je sama toliko ukvarjala z njim, je mislila, da je tudi njegova slaba volja v nekakšni zvezi z njo. Želela si je to in si na skrivaj celo domišljala, da je nemara hud, ker je včeraj ni bilo, in da morda celo slutiti, da je bila pri Brašni! Vendar mu nocoj tudi alkohol ni pomagal k dobri volji. Pil je sicer precej, toda prav nič ni učinkoval nanj. Njenemu približevanju se je previdno izognil. Spomnila se je svojega rajnkega moža in si mislila: — Moški imajo svoje muhe in najboljše je, da človek takrat preveč ne sili vanje.

Ni mu preveč branila, ko je odhajal. Spremila ga je do vrat in ga povabila, da jo čimprej spet obišče.

Ko je bil Breščak končno sam, si je globoko oddahnil. Nekaj časa je sicer še godrnjal čez ženske, zmerjal jih in preklinjal, toda ko se je po večerji prijetno okajen spravljal spat, je zadovoljno požvižgaval, mislil tisoč lepih misli o Darinki in naposled »v harmoniji s seboj in z vesoljnim redom« mirno zaspal.

*

Prihodnji dan je ob pol desetih zapustil stavbo. Običajna jutranja razglašenost se ga je bila spet lotila in strahovito se je jezil, da se je bil dal zaplesti v tako kočljivo in nevarno situacijo. Na vse razburjenje se je spotoma napil.

Lucija ga je pričakovala v nepopisni živčni razdvojenosti. Sama ni vedela prav, kaj se godi z njo, in si tudi ni hotela dajati povsem točnih računov. Že prvikrat, ko se je bil Breščak prikazal na vratih njene gospodarice, je začutila do njega neko posebno privlačnost. Zdel se ji je »lep«, »gosposki« in vendar povsem preprost in domač. Instinkt ji je govoril, da je »odjenljiv«, in imela je nekako ta občutek, kot da se ji je z njegovim prihodom odprla priložnost, priti v stik z resničnim »gospodom«. Vedela je, da je zaročenec gospejine nečakinje, katero si je predstavljala iz pripovedovanja svoje gospodarice kot bitje, ki je doseglo višek popolnosti. Tudi je slišala, koliko snubcev je bila Darinka odbila — in vsa ta dejstva so v njenih očeh strahovito dvignila Breščakovo vrednost. Toda v njene »nižine« se je spustil z vso svojo »vrednostjo« vred prav za prav šele, ko se je bil opil in prespal noč pri teti svoje zaročenke. Ni bila slepa in njen instinkt, ki ga je podpiralo rahlo nagnenje k pokvarjenosti, ji je dal slutiti vse, kar se je bilo zgodilo med njim in njeno gospodarico. Takrat že ji je prišlo na misel, da bi skušala pritegniti nase njegovo pozornost. Samo primerne priložnosti ji je še bilo treba.

Tako previdno oprezujoč za njim, je bila prišla že drugi dan na sled njegovim odnosom s Štefico. Pospravljala je nekaj v sobi in skozi okno opazila, kako je prihajal Breščak po cesti. Šla je k vratom in čakala, da bo pozvonil. Toda ni ga bilo in ni ga bilo.

Tedaj jo je iznenada obšla slutnja, da se je nemara zaustavil v trgovini. Nehote je pogledala na uro. Trgovina bi morala biti že zdavnaj zaprta. Tesnobna radovednost jo je obšla. Smuknila je na vrt in se oprezno približala vratom, ki so vodila skozi skladišče v trgovino. Prisluhnila je in napol ujela, napol uganila, kaj se je tam notri godilo.

Bila je strašansko užaljena. Solze so ji privrele v oči. Da je »zapadel« gospo Josipini, to mu je še spregledala. Bila je njena gospodarica in že precej v letih. Z njo si je upala spustiti se v tekmo. Toda da se je pustil »premamiti« od »nališpane frfre«, kakor je pri sebi imenovala Štefico, to mu je zdaj do smrti zamerila. Nesramnici ni bil dovolj njen zaročenec; osvojiti je morala še moža, ki je bil njej od vsega početka tako ljub in simpatičen. Dà, maščevala se bo in vse razodela gospe.

Toda dobro je prej še počakati. Če bi izdala Breščaka svoji gospodarici, bi si morala za vselej izbiti iz glave vse prijetne nade, ki jih je polagala vanj. Nenadoma je začutila, da ima zdaj tega fanta, zaročenca nečakinje svoje gospodarice in ljubimca te in njene uslužbenke, popolnoma v svojih rokah. Dà, zdaj se lahko maščuje nad njimi vsemi in jim ga prevzame. Tako je sklenila, da bo izrabila čudovito priložnost, ki ji jo je bila naklonila usoda sama.

Toda Breščakova pripomba glede pomanjkljivosti njene toalete jo je spet porazila in potisnila tja, kjer je čutila, da je njeno pravo mesto: »spodaj«. V njegovih očeh očitno ni bila »gospodična«, kot je bila nedvomno Štefica, marveč samo navadna služkinja. Zdaj si ga je sama še bolj zaželela, zaželela si je, da bi izvajala nad njim moč, ki ji jo je naklonilo naključje. In vendar si je neskončno želela, da bi mu ugajala in mrzli drhtljaji so jo spreletavali ob zamisli, da bi mu ne utegnili biti dovolj mikavna.

Komaj je tisto jutro njena gospodarica odšla, je smuknila k njeni omari, si prisvojila nekaj njenega perila in njeno jutranjo haljo. Čisto rahlo si je našminkala ustnice in se popudrala po licih in nosu. Tako opravljena je hitela pospravljat in se zraven tresla od mrzličnega pričakovanja.

*

Breščak je prišel naglo, burno skozi vrt. Bal se je, da bi ga ne videla Štefica, ne presenetila gospa Josipina. Bil je nasajen in nagnjen k brutalnostim.

Toda ko je zagledal Lucijo z našminkanimi ustnicami in napudranim nosom v gospejini jutranji halji, izza katere se je prikazovalo ob prebiganju tudi perilo nedvomno istega izvora, je prasnil v glasen grohot. Prijel je dekle za podbradek in jo veselo objel. Njena preobleka mu je povzročala obilo zabave. Ko je odhajal, si je priznal, da dekle ni povsem napačno. Smuknil je oprezno mimo trgovine, da bi ga Štefica ne opazila. Zvečer se je potem sestal z njo. V nekakšni posebni razposajenosti in objestnosti jo je peljal v lokal z godbo in potem še na svoje stanovanje. Imel je občutek, kakor da pleše po tanki ledeni skorji, ki se utegne vsak trenutek udreti pod njim. Videl je vso nevarnost, v katero je zajadral, in zavest njene bližine ga je navdajala z nekakšnim zlodjev-

skim veseljem. Občutje »razglašenosti z vesoljnim redom« se je pri tem povsem razkadilo in celo na alkohol, kot na »vzpostavljalca harmonije«, se je zdaj poživžgal.

6.

Gospa Josipina je prišla polagoma popolnoma ob svoj mir. Naj je počela kar koli, šla kamor koli, povsod in neprestano ji je bil Breščak v mislih. Če ga ni videla nekaj časa, ga je v duhu klicala, dajala mu na tihem najslajša imena, ali pa se srdila nanj in ga preklinjala. Ob pomisli, da se bo nemara kmalu poročil z Darinko, je hudo trpela. Včasih se ji je fantazija popolnoma iztrgala iz oblasti. Njene želje so postale tako močne, da so prebile obroč realnih možnosti: začela se je udajati skrivnim nadam, da se ji bo nemara posrečilo za zmerom prikleniti Breščaka nase. Nekoč je hotela celo v navalu nekakšne blazne odločnosti postaviti vse na eno kocko: razdreti z Brašno in se vreči na milost in nemilost Breščaku v naročje, kar je pomenilo toliko, kakor zasnoviti ga. K sreči ni bilo tisti trenutek ne Brašne ne Breščaka v njeni bližini in je tako preživela vse možne in nemožne variante svojega tveganega poizkusa samo v fantaziji.

Opazila je bila, da se ji Breščak zadnje čase nekako izmika. Toda strah, da bi ga ne izgubila, je bil v njej tako močan, da si tega svojega opazovanja ni upala prav priznati. Tolažila se je, da je čez dan zaposlen, zvečer pa utrujen od dela. Vendar je postala pozorna, ko ga je neko soboto povabila s seboj na večerjo, on pa je odklonil, češ da se je bil že dogovoril z nekimi znanci. Izpraševala je natančneje in njegov odgovor, da gre za neke stanovske tovariše, je nikakor ni zadovoljil. V njej se je oglasila sumnja, da se je bil nemara seznanil s kakšnimi ženskami. Negotovost jo je mučila, vendar se je zaenkrat še obvladala in molčala.

Vse te njene muke in boli je na skrivaj in s popolnim razumevanjem spremljala Lucija. Dekleta je neznansko skominalo, da bi pojasnilo svoji gospodarici pravi razlog Breščakovega izostajanja. Že od nekdanj ji Štefica ni bila pri srcu. Odkar pa je razkrila, kaj je bilo med njo in arhitektom, jo je naravnost iz vse duše zasovražila. Slutila je, da mora biti Breščaku prav posebno po volji in da je tudi sama srečna z njim. Zato si je izmišljala vse mogoče načine, kako bi ji pokvarila njeno veselje in razdrla njeno srečo. In zanjo je pomenilo pravo trpljenje, da ni smela izdati gospej Josipini njenih odnosov do Breščaka.

V teku zadnjih dni se je bila tudi Štefica močno izpremenila. Nosila se je s podvojeno skrbnostjo; obrvi, oči, ustnice, lica, nohti, vse to je bilo do skrajnih možnosti negovano. Njen obrazek je postal še bolj droban in njen nosek se je zdel včasih prozoren kot steklo. Iz vsega tega je instinktivno sklepala Lucija, da se mora pogostoma sestajati z arhitektom in da se brez pridržka predaja svojim strastem. Včasih jo je zaskominalo, da bi zasadila svoje roke v njene svetle kodrčke, jo potegnila podse na tla in jo steptala.

Ko je šla neko soboto s svojim prijateljem na sprehod po predmestju, ju je videla, kako sta šla, vsa zatopljeni drug v drugega, pod roko. Bila je ogorčena nad tolikšno »nesramnostjo«. Umaknila se jima je, preden sta jo opazila, in potem zaupala svojemu spremljevalcu celo zadevo.

Z Milanom Skubicem se je bila spoznala na neki prireditvi »Delavskega društva«. Prijateljica jo je bila nekoč peljala tja in ker je bila prikupne zunanosti, so ji dali vlogo v neki igri. K uprizoritvi je prišel tudi Skubic kot ena izmed mladih avtoritet delavskega pokreta. Plesal ni, toda pil je mnogo in govoril o socialnih vprašanjih. Bil je sin delavskih staršev, bled in bolehen, za meščanske pojme nekakšen večer študent, literat in borec za človečanske pravice. Bedo je poznal od svojega rojstva sém in tekom let se je bilo v njem nagrmadilo brezmejno sovraštvo do vseh, ki so bili »zgoraj«. Lucija ga je bila zamikala, ko je recitirala neke emfatično vznesene verze o pravicah proletariata. Po predstavi se je seznanil z njo, opazil takoj njeno razredno nezavednost in približevati se ji je začel tako, da je zafrkoval njene »fevdalno-kapitalistične« nazore in ji dajal prve nauke iz znanstvenega marksizma. Za te je pokazala Lucija malo smisla, pač pa je zafrkovanje na svoj račun takoj razumela kot prikrito erotično atako, ki jo je s simpatijami sprejela. Videla je, da je Skubic med člani društva upoštevana osebnost in njegovo dvorjenje ji je laskalo. Njegov upali obraz z velikimi, temnimi očmi in še večjimi in temnejšimi kolobarji, ki bi bil za kakšno damo iz družbe kot izraz prikritega dinamita posebna privlačnost, pa ni bil naši služkinji posebno po godu. Rajši bi bila videla, da bi bil vesel, šegav, nasmejan fant. Njegovo ironijo je še prenašala. Toda kadar se je raznežil in postal nebogljen sentimentalen, se ji je uprl. Bolj je videla v njem prijatelja, ki mu je mogla vse zaupati, kakor ljubimca, in tudi on se je naposled zadovoljil, da je našel v njej vneto poslušalko za svoje svet preobrazujoče nazore.

S pridušenim glasom, v katerem je podrhtevala vsa njena skrita mržnja do Štefice, mu je zdaj pripovedovala okolnosti v hiši gospe Josipine. Skubic je izvedel, kdo da je Breščak, da je zaročen z nečakinjo njene gospodarice, da pa je bil tudi s to v »intimnih stikih«, da zdaj vara s Štefico obe, in, naposled, da je zadnjič tudi njo naskočil.

Skubic se je tresel od ogorčenja in brezmočne jeze. V trenutku se mu je prikazala pred očmi vsa »nemoč in brezpravnost« socialno zapostavljenih. V Breščaku je videl primer tiste ohole kaste, ki brezsrčno izkorišča in tepta vse, ki so od nje odvisni. Na licih so se mu prikazali rdeči krogi, ko je z drhtečim glasom razlagal Luciji njen socialni položaj, kakor ga je sam videl. Ona pa je s slastjo uživala, da ga je bila njena stvar tako pogrela in zanetila v njem tolikšen požar.

*

Breščak in Štefica sta se bila spočetka popolnoma slepo prepustila strasti. Prišlo je čeznju kakor vihar in niti prav utegnila nista, da bi si bila drug drugemu zaupala svoje osebne zadeve. Breščak je napol izvedel, napol uganil, da dekle ni popolnoma svobodno. Prav tako je bil pri sebi prepričan, da Štefica vé za njegove odnose z nečakinjo gospe Josipine. Ni si hotel kvariti srečnih trenutkov; zato se je ogibal vsakemu neposrednemu razgovoru o stvareh, ki bi jih utegnile kaliti.

Nekega dne je prišla Štefica izredno čudna in molčeča na sestanek. Takoj je opazil, da z njo ni nekaj v redu. Oči je imela zameglene, kakor bi bila jokala. Tudi se je upirala, da bi šla z njim na njegovo stanovanje. Zavila sta v zakoten lokal v predmestju.

Tam mu je povedala, kaj je izvedela danes: da je zaročen z nečakinjo gospe Barany.

Zardel je, potrdil in se začudil, kako da ni bila še ničesar slišala o tem. Na tihem je preklel Lucijo. Takoj je vedel, da mora imeti ona svoje prste vmes. Da se ubrani, je zaobrnil ost, češ, da ima vendar tudi sama fanta. Nehote se je prestrašil, ko mu je povedala, da je bila pred nekaj dnevi pretrgala z njim. Kaj naj ji reče na to? Nedvomno je pričakovala, da bo tudi on storil isto. Videl je, da je bila Štefica človek, ki je ljubil čiste račune.

Bil je v mučni zagati. Čutil je, da je dobil njegov »sistem«, kakor je imenoval pri sebi svoje zapletene čustvene odnose, razpoko. Kakor zajec, ki ga zasledujejo psi, se je skušal rešiti s skokom v stran.

»In kdo je bil tvoj hvalevredni informator?« je vprašal s prikritim sarkazmom.

»Čemu te to zanima?«

»Radoveden sem.«

»Služkinja pri teti tvoje zaročenke.«

»Ta kanalja!« je dejal in se srdito zasmejal.

Prestrašila se je.

»Misliš, da kaj sluti?«

»Ne, tega ne verjamem.«

»Vendar se mi je zdelo, da mi je privlekla tvojo zaročenko s posebno škodoželjnostjo pod nos.«

»To se ti je le tako zdelo.«

»Samo da bi ji ti česa ne omenil?« je pripomnila nezaupljivo.

»Bodi brez skrbi.«

Tako se je vlekel mučni razgovor do poznih ur.

Prihodnje jutro je pohitel ves besen k Luciji ob času, ko je vedel, da gospe ni doma.

— Ščepec podganjega strupa bi bil najboljše zdravilo za to kanaljo, je godrnjal pri sebi in stiskal pesti.

Izognil se je trgovine, preletel vrt in kakor vihra obstal pred Lucijo, ki mu je prišla odpirat. Pograbil jo je za vrat in jo kakor mačko potegnil za seboj v salon.

»Čemu si izblebetala Štefici...?«

Z bliskajočimi očmi se je postavil prednjo, da ji zastavi pot.

V odgovor je z naglo kretnjo vrgla jutranjo haljo raz sebe in mu padla popolnoma gola okrog vratu.

Poražen se je vračal od nje in oprezno zavil mimo trgovine.

*

Zdaj, ko je videla, da je dobila nekakšno oblast nad Breščakom, je občutila Lucija neizmerno slast, da bi to svojo moč nad njim neprestano preizkuševala in razširjala. Njena zaljubljenost vanj je neprestano nihala med obema skrajnostima: med najvišjim poželenjem in najhujšim sovraštvom. Ker zaenkrat ni našla druge možnosti, je na sestankih pripovedovala Skubicu grozotne bajke o Breščakovi nasilnosti in njegovem zasledovanju. Videla je, kako mu je udarjala od ogorčenosti kri v lica, videla je, kako je trpel in se mučil, in vse to z njeno lastno fantazijo vred ji je nudilo posebno slasten užitek. Popolnoma se je vživela v vlogo preganjane nedolžnosti, čutila je, kako Skubic naravnost trga iz nje »prizna-

nje» o strahotnih krivicah, ki jim je bila izpostavljena, in vse jo je sililo k temu, da si je izmišljala vedno hujše stvari. Naposled mu je morala celo priznati, da jo je Breščak nekoč zalotil samo doma in se mu je morala udati.

V Skubicu je zakipelo.

»Kaj ni bilo nobene moči, da bi se mu bila uprla? Zakaj nisi kričala?«

»Nisem mogla. Ko bi ti vedel, kako je ta človek močan. V njegovih rokah sem bila popolnoma izgubljena.«

»Zakaj nisi povedala gospodinji?«

»Nagnala bi me bila, saj je vsa nora nanj.«

Skubicu se je od bolečine stisnilo srce. Sam je bil šibak, bolan, brez sredstev. Tam pa je bil človek, močan, sit, v dobri službi in z bogato nevesto po vrhu. In ker je imel moč, mu je bilo vse dovoljeno. In celo nad tem bednim bitjem, ki je bilo edino, ki je stalo ob njem, se je bil v svoji pohoti spozabil; oskrnil tako rekoč mimogrede še zadnje, kar mu je v življenju ostalo in nad čemer je mislil, da ima samo on pravico. Njegovo sovraštvo do »sitih mogotcev« je prestopilo vse meje. Rotil je Lucijo, naj se Breščaku več ne poda, in ko se je skrušen vračal domov, je stiskal pesti od onemoglega srda.

*

Nič bi ne bilo lažjega, kot da bi Breščak presekal gordijski vozelski vozel tako, da bi odpotoval **spet** k Darinki in se čimprej z njo poročil. Toda to mu še na misel **ni** prišlo. Napeta situacija je zavzemala vse njegove sile in to je pomenilo zanj neko posebno draž. Davno že je bil spoznal, da je za ljudi njegove vrste med najhujšimi stvarmi na svetu »občutek praznote«, ko mora večji del človekovih sil počivati neizrabljen; tedaj se tudi začenja redno oglašati občutje »neubranosti z vesoljnim redom«, ki se ga je Breščak bal kakor kuge. Ta napetost je podesetorila njegove čute in njegovo dojemljivost za vse, kar se je dogajalo v njem in okrog njega. O sebi je imel občutek jadrnice, ki bliskovito reže ob napetih jadrih, v katere se upirajo mogočni vetrovi, peneče se gore valov. Včasih je bil osoren in divji, včasih pa tudi tako raznežen, da je potegnil v svoje čustvovanje vso okolico. Darinko je tiste dni naravnost obsipaval v pismih z izlivi svoje ljubezni, toda lepo besedo je našel tudi za gospo Josipino in celo za Lucijo.

Štefica se mu je dva dni izogibala. Kar se je tikalo prekinitve njenih vezi z njenim fantom, zadeva ni bila tako resna. Ženska, pa če hoče še tako ravno pot, se težko zataji. Do neke mere je bila kljub vsemu iskrena: dejala mu je, naj počaka nekaj časa in naj jo pusti samo, češ da preživi »težko duševno krizo«.

Ladislav Maršič ni bil popolnoma slep. Instinktivno je takoj začutil, da je bil moral dobiti drug moški vpliv na njegovo dekle. Sam ni bil zelo strasten in zato tudi njegova ljubosumnost ni bila bog ve kako huda. Strpel je in v modri resignaciji čakal, da se bodo razkadili oblaki.

Tista dva dni, ko se je izogibala Breščaku, je spet stopila z njim v stike. Toda tako obupno dolg čas ji je bilo zdaj ob njem! Njegove mirne, pretehtane besede so ji šle na živce in celo njegova diskretna obzirnost jo je dražila. Rajši bi bila videla, da bi vzrožil, da bi jo zmerjal in zaničeval, ali vsaj povprašal, kaj jo je zadrževalo od njega proč; mesto vsega tega je slišala samo njegovo željo, da bi se čimprej z njim poročila.

Tako se je po dveh dneh odlašanja ponovno, zdaj še z večjo strastjo, ki ji je dala bolečina novo netivo, vrgla Breščaku v objem. In Breščak ji je v svoji čustveni razneženosti, ki jo je bila stopnjevala dvodnevna negotovost, povedal tisoč strastnih besed o ljubezni.

*

Tam slabše se je tisti čas godilo gospej Josipini. Njena zaljubljenost jo je mučila in z Breščakom si nikakor ni mogla priti na jasno. Bil je ljubezniv, pozoren, vendar se ji je zdelo, da se ji izmika. Prihajal je pogosto na obisk, toda samo pred večerom, in vsakikrat ji je prinesel kak Darinkin pozdrav ali kakšno drugo novico o njej. Bilo ji je, kakor da ji neprestano moli ogledalo pred oči, v katerem se je zrcalila njena krivda. In preden je še utegnila premagati mučni vtis, se je Breščak že poslovil in odšel.

Zato ji je bil nesrečni Brašna tem dobrodošlejši strelovod. S posebno naslado je zmerom znova stikala po nedostatkih na njem in mu jih potem kakor na krožniku nosila pod nos.

Zdaj ji niso bile vseč njegove roke.

»Kakšne mesarske roke imaš,« mu je dejala nekoč. »Vsaj manikirati bi si jih dal.«

In ko so bile roke v redu, ji ni bil njegov smeh po volji.

»Režiš se kakor kak konjski mešetar. Samo njegovih kletvic ti še manjka.«

Brašna je bil obupan. Drugega odgovora ni našel, kakor da ji je venomer ponavljal:

»Nekoč nisi bila taka. Nekoč ti je bilo vse prav.«

Dobro je slutil, odkod izvira ta prevrat. V srcu je kuhal strahovito jezo nasproti onemu »prokletemu arhitektu«, zabavljal je čez »gizdalin-ske nemaniče« in »fičfiričevske gizdalinčke« in enkrat je celo zagrozil, da bo tistemu »mlečnozobemu fantalinu« temeljito zrahljal kosti. Gospa Josipina je čutila, da ima oblast nad njim, da ga vodi na vrvič kakor cigan medveda, in z nekakšno perverzno naslado je izzivala v njem jezo do Breščaka.

»Ko bi ti le po njem dišal,« mu je nekoč dejala na njegovo zabavljanje o »zelencih, ki so jih same prazne hlače«. »Obliznila bi si vseh deset prstov.«

To je bilo tudi za potrpežljivega Brašno preveč. Pokazal ji je vrata in ji zagrozil, da ji bo, če se mu pokaže še kdaj pred oči, strl koščice kakor mlinar zrnje v mlinu. Toda prihodnji dan ji je pisal ves skesan, da naj ne jemlje resno njegovih v razburjenju izrečenih besed. In ko mu ni takoj odgovorila, je pohitel k njej in jo dobesečno kleče prosil odpušcanja.

7.

Lepega večera je sedel Breščak v kavarni in listal po revijah in časopisih. Svoje dnevno delo je bil opravil in pri črni kavi in cigareti se je predajal prijetnemu občutju »uravnovešenosti z vesoljnim svetovnim sestavom«. Oko mu je večje drselo po vesteh in novicah iz sveta in domačega kraja. Preletel je kolono za kolono, na dušek požrl rdečo nit, ki se je vlekla skozi feljton, dokler ni nenadoma zajelo njegove pozornosti ime »arhitekt Koščak«, ki ga je bil mimogrede opazil v enem izmed

beletrističnih sestavkov. Pogledal je avtorjevo ime — bilo mu je neznano. Začel je čitati podlistek od začetka in zmerom bolj se je čudil.

Mlad, bogat arhitekt pride v tuje mesto k neki sorodnici svoje premožne zaročenke. Žensčina je lastnica nekega nočnega lokala, v katerem kraljuje znana barska plesalka Barica. Gospodarica ga zaprede v svoje mreže, toda za uslugo mu mora prepustiti tudi Barico. Pokvarjeno dekle se seveda bogatega arhitekta ne brani. Toda cinični zapeljivec zahteva še več: Gospa mu mora prepustiti za eno noč tudi svojo sobarico Julijo, prekrasno nedolžnost z dežele. Toda gospa se temu upre, seveda ne iz človekoljubja, marveč iz strahu, da bi se utegnil arhitekt zaljubiti v deviško lepotico, ki jo pa ona prav zaradi njene nedolžnosti smrtno sovraži. Vsi poizkusi, da bi si podli zapeljivec pridobil Julijo, spodletijo. V stiski, ki mu jo je povzročala njegova razpaljena strast, se zaupa Barici, in brezvestna plesalka, ki je že dolgo z ljubosumnim srdom gledala na lepo Julijo in jo je njena sreča ob ubogem, toda plemenitem študentu Marjanu bolela, zvari peklenski načrt. Neki večer zvabi pod krivo pretvezo Julijo v svojo sobo, ji da tam uspavalni napoj in tako se arhitektu posreči, da se polasti njenega telesa. Dekle se zbudi in ko spozna, kaj so z njo storili, se vrže v vodo. Njen dragi, ki je izvedel, kaj se je zgodilo, ustrelj ogabnega zapeljivca in ima potem pred zbrano poroto ogorčen govor o socialnih krivicah.

Ko je Breščak prečital feljton do konca, je prasn timer v gromovit grohot. Natak arji in gostje so se spogledali. Niti za trenutek ni dvomil, kdo edini je utegnil inspirirati bojevitega avtorja. Prečital je njegovo ime — glasilo se je: Milan Skubic in ga je tedaj prvič zasledil — in si ga zapomnil. Na glas je vzkliknil, še zmerom se smejoč: »Prokleti beletristi!«, plačal in odšel.

V prvi trafiki je kupil izvod časopisa in potem doma podlistek uokviril z rdečim svinčnikom.

»To je moj prvi literarni portret,« je govoril sam s seboj in se sarkastično hahljal, »in priznati moram, da je precej klavern. Toda Lucija je kanalja, ki mi resnično imponira. Samo gorje, če bi jo postavili za sodnika! Spričo lastne popolnosti bi videla v sleherni ženski vlačugo in v slehernem moškem brezobzirnega zasledovalca svoje nedolžnosti.«

Prihodnji dan jo je potegnil, ko je bil z njo na samem, za uhelj in izrekel ime njenega fanta.

Zardela je preko ušes. Povedal ji je, da je čital feljton in da se je moral grozovito smejati. Bila je tako brez sape, da je zadihala šele, ko je bil že davno od nje. Vendar jo je obšlo sladko zadoščenje ob zavesti, da je spoznal spis, ki ga ji je bil njen prijatelj že prečital in v katerem sta bili njeni tekmovalki tako učinkovito degradirani.

*

— To je pa že preneumno, si je mislila nekoč gospa Josipina, ko se je Breščaku spet mudilo od nje. — Navsezadnje se bo še zdelo, kot da se mu vsiljujem in da se me mora otepati.

Vendar ji sumnja ni dala miru. Potožila se je Luciji.

»Rada bi vedela, kaj je s tem našim arhitektom, da ima naenkrat tako malo časa. Samo še pride in gre.«

Lucijo je obšla peklenska izkušnja, da bi povedala gospe vzrok Breščakove prezaposlenosti. Skoroda s silo se je morala premagati, da ni

spregovorila. Pač pa je skomizgnila z rameni in se zraven pomenljivo namuznila.

Gospa Josipina je opazila njeno kretnjo.

»Morda pa vi veste kaj več o njegovih poteh?«

Lucija se je prestrašila. Proti njeni volji so ji silile besede na ustnice. Najrajši bi bila pobegnila in se tako izognila zapeljivi priložnosti.

Toda gospa Josipina jo je trdo prijela.

»Povejte, kar veste.«

»Nič ne vem,« se je branila Lucija z negotovim glasom.

»Vidim vam, da mi nekaj skrivate. Brž! Govorite brez odlašanja.«

»Bojim se. Izdali me boste.«

»Komu naj vas izdam? Saj to je vaša dolžnost, da ste odkritosrčni nasproti svoji gospodarici.«

»Pa vendar ne bi hotela...«

»Aló! Aló! Brez oklevanja...«

»Jezili se boste potem...?«

Gospa Josipini je planila rdečica v lica.

»Kaj si vendar predrznete...?! Gospod arhitekt je zaročenec moje nečakinje in moja rodbinska dolžnost je, da se zanimam za njegovo početje. Torej brž z besedo na dan!«

»Če bi mi obljubili, da me ne boste izdali...«

»O vas sploh ne bom z nikomer govorila...«

Lucija je zdaj podlegla izkušnjam. Naglo, prihitevajoč se je z drhtečim glasom pripovedovala, kar je vedela o Breščaku in gospejini blagajničarki. Pri vsaki besedi jo je stresal mraz, sproti se je kesala in trepetala pred posledicami in vendar se ni mogla premagati. Proti koncu je planila v jok, vrgla se pred gospo na kolena in jo milo prosila, naj je ne izda.

Trda kakor kip je stala pred njo gospa Josipina. Premagovala se je s poslednjimi močmi; čutila je, kako ji odpovedujejo noge, kako se ji vrti v glavi: Vendar pred služkinjo ni smela pokazati, kaj se godi v njej. Polagoma se je obrnila in brez besede odšla v svojo sobo..

Lucija se je zgrozila, ko je videla njen obraz: bil je mrljiško bled. Najrajši bi bila vse preklicala. Toda zdaj je bilo prepozno. Tudi ona je šla v svojo sobico in se tam razjokala. Potem je od živčne izčrpanosti trdno zaspala.

*

Breščak je sedel s Štefico v lokal, kjer sta bila godba in ples. Odkar je bilo dekle izvedelo za njegove vezi z Darinko, so bili njuni čustveni odnosi podobni večno se menjavajoči plimi in oseki. Začela je navadno z očitki, da ni ravnal prav nasproti njej. On se je zagovarjal, da se je bil na vrat na nos vanjo zaljubil in da se ni mogel upreti svojim čustvom. Dokazoval je, da si nimata drug drugemu ničesar očitati in spodbijal njene ugovore. Pozneje je zašla Štefica v patos in preklinjala trenutek, ko se je bila z njim spoznala. Breščak ji je zoperstavljal, da je pomenil zanj tisti trenutek višek sreče. Njeno uho je bilo taki argumentaciji naklonjeno. Poiskala je njegovo roko, pogledala ga z očmi, v katerih so ugašale solze, in obojestranska razneženost se je začela. Breščak je čutil njen topli dih v svoji bližini, videl je, kako so se ji napele rahlo privihane ustnice, kako je postajal njen fini nosek bolj in bolj prosojen

in kako so ji začele podrgetavati nosnice. Neizrečeno si je tedaj zaželel, da bi jo objel.

Plačal je in ko ji je pomagal oblačiti plašč, ga je omamljala diamantna polt njenega vratu, okrog katerega so se vili svetli kodrčki, ki jih je tako ljubil.

Na cesti jo je prijel pod roko in brez besede zavil z njo proti svojemu stanovanju.

Hotela sta stopiti v vežo, ko se je izza ogla prikazala človeška senca. Gospa Josipina je stala pred njima.

Štefco je od strahu obšla slabost, Breščaku je zastala sapa.

»Od jutri naprej vas ne potrebujem več v svoji trgovini. Odpuščeni ste. Kar se vas tiče, gospod, pa bom obvestila pristojno stran, da se bo vedela ravnati.«

Breščak je izpustil Štefco. Zamahnil je z roko in strahovit udarec je priletel na lice gospe Josipine. Kakor izpodžagano drevo je telebnila z nogami navzgor na tla. Potem se je, kakor bi se ne bilo nič zgodilo, obrnil k Štefici in ji velel, naj gre nocej sama domov. Prihodnji dan naj pride kakor po navadi v trgovino, da bo že on vse uredil z njeno gospodarico.

Poslušala ga je in ihteč odšla.

*

Gospe Josipini je bilo, kakor bi sanjala. Sama ni razumela, kaj se je z njo zgodilo. Dvignila se je s tal in se kakor otrok prepustila Breščaku, ki jo je prijel pod roko in jo povedel s seboj. Predlagal ji je, da bi stopila v lokal. Pristala je, ne da bi prav razumela, kaj hoče od nje. Neprestano so ji tekle solze po licu. Živci so ji popustili in bila je popolnoma brez volje.

Predno sta stopila v malo, zakotno kavarno, ji je velel, naj preneha z jokom. Pokorno ga je ubogala in si z rutico obrisala oči in lica. Ko sta sédla za mizo, se je našminkala in napudrala in Breščak je videl, da lahko začne z njo pogovor.

»Vse to je tvoje delo, gospa Josipina,« je začel. »Če bi me ne bila ti tisto prvo noč tako nesramno opila in potem razpolagala z mano, verjemi, da bi tudi nocej ne imela povoda za svoj brutalni nastop. Ne, ne boj se. Ničesar ti ne očitam...«

Zdaj je bila gospa vsa druga kakor pred pol ure. Strahoviti Breščakov nastop je zlomil njen odpor in ko je gledala zdaj v njegove melanholične oči, je bila spet vsa mehka in zaljubljena. Nehote se je polastila njegove roke.

Breščak je čutil, da se nagiblje zmaga na njegovo stran.

»Vem, da je blaznost, zaljubiti se, kakor sem se zaljubila jaz. Grdo je, podlo, če hočeš, prevzemati fanta lastni nečakinji. Toda kaj more ubogi človek, če hoče njegovo srce drugače? Zadosti sem bila poplačana za to.«

»Tu ni treba nobenih sentimentalnosti,« je dejal Breščak in umaknil roko iz njene. »Zadevo je treba do kraja razčistiti. Če vztrajaš pri svoji grožnji, dobro, potem vem, kaj je moja kavalirska dolžnost. Dekle je izgubilo službo zaradi mene in prišlo ob svoj dobri glas. Drugega mi ne preostane, kakor da razderem zaroko z Darinko in se poročim s tvojo uslužbenko.«

Gospo Josipino je oblila rdečica po celem obrazu. Njene oči so izražale strah in Breščak je videl, da je ubral pravo pot.

»Človek, ti si ob pamet! Kaj, s to deklino da bi se poročil? Darinko da bi pustil? Saj tisto punče ni nič, nima nič in navsezadnje še lepo ni!« Breščak se je sarkastično nasmehnil.

»O tem prepusti sodbo meni. Moški se na take stvari bolje razumemo. Sicer pa, če izpolniš svojo grožnjo, me bo Darinka, kolikor jo poznam, itak sama pustila. No, potem bo stvar vendar še lažja!«

»Tako resno pa spet ne smeš jemati vsake besede. V mojem položaju bi bil marsikdo drugi izrekel še kakšno hujšo grožnjo.«

»Saj ne gre samo za Darinko. Če vržeš punco iz službe, mi zares kot gentlemanu ne preostane drugega, kot da se z njo poročim.«

»Ne, tega ne moreš zahtevati od mene. Tega ne morem storiti in tudi nikoli storila ne bom.«

Breščak je poklical natakarkja in plačal.

»Dobro, če je stvar taka, potem sva opravila. Zapomni si pa, da si ti vsega kriva in da bo nekoč prišel čas, ko ti bom vse poplačal. Zanesi se na mojo odločnost.«

Šel je proti vratom in pustil, da si je sama oblekla plašč.

Prihitela je za njim. Spet so se ji vlile solze po licu. S silo se ga je oprijela pod roko, začela ga je zaklinjati, naj ne bo tako trd, naj vendar uvidi, kako je nesrečna in kako neizmerno ga ljubi. Obljubljala mu je, da bo Štefici preskrbela drugo službo, saj mora razumeti, kako težko bi ji bilo, če bi jo morala gledati neprestano v svoji bližini.

Breščak se ni uklonil. Zavil je sicer z njo proti njenemu domu, toda v svojih zahtevah ni popustil niti za las.

Pred vrati se je hotel posloviti.

Toda gospa Josipina se mu je vrgla okrog vratu in ga začela strastno poljubljati. Čutil je grenkoslani okus po solzah in v srcu ga je obhajalo staro, nepopoljšljivo sočutje. Ko je naposled dosegel, da je gospa Josipina svečano preklicala svojo odpoved Štefici, ji je sledil v njeno stanovanje.

*

Toda komaj je gospa Josipina prižgala luč v salonu, se je Breščak popolnoma izpremenil.

»Pokliči Lucijo!« je velel z rezkim glasom.

Prestrašila se je.

»Kaj ji hočeš?«

»Pokliči jo, ti pravim.«

Stopil je proti vratom. Skušala mu je zastaviti pot. Odrinil jo je in pohitel proti Lucijini sobi.

Dekle je ležalo v globokem snu. Pograbil jo je za ramena in jo potegnil iz postelje. Pokazal je na copate in ji velel, naj jih obuže. Ubogala ga je kakor v sanjah. Prijel jo je za roko in jo odeto v samo srajco in z razmršenimi lasmi, privlekel v salon.

Tam se je postavil prednjo in ji srepro pogledal v oči.

Zdaj šele je prišla k sebi. Začela je drgetati po vsem telesu. Temna slutnja je spreletela gospo Josipino.

»Zakaj si povedala?«

»Ne... nisem.«

Breščak ji je prisolil zausnico.

Hotela je zbežati, toda njegova roka jo je kakor s kleščami pridržala na mestu.

»Kaj si zahtevala od mene, da me ne izdaš?«

»Nič... nič ne vem...«

Drug udarec je padel na njeno lice.

Zatulila je.

»Nikar se ne deri. Povej gospe, kakšno je bilo plačilo za molk!«

Kapljica krvi, ki se ji je bila pocedila iz nosa, ji je pritekla do ustnic, da je začutila njen okus.

»Ničesar ne vem,« je dejala uporno.

Breščak se ni mogel več brzditi. Kopa udarcev se je usula na njeno telo.

Gospa Josipina je čutila, da se bliža živčnemu zlomu. Prijela se je za lase in začela javkati.

»In vse to se je godilo v moji hiši, za mojim hrbtom in brez moje vednosti. Ti ničvredna, ničvredna drhal!«

Potem je vzrojila:

»Da pri priči vzameš svoje stvari in se mi pobereš iz hiše! Marš!«

Breščaku se je jeza polagoma ohladila. Velel je Luciji, naj gre spat in naj počaka do jutri, ko bo slišala končno sodbo. Služkinja je odšla in gospa Josipina se je sesedla na zofo.

Breščak je čutil, da je sodu izbito dno. Nič se ni bal in nič mu ni bilo težko. Nekakšno tiho zadovoljstvo ga je obšlo ob zavesti, da je nocoj pretepel obe ženski, ki jima je odjenjal proti svoji volji. Napetost ga je minila, v trenutku je začutil neizmerno razsežnost vesoljstva in sebe v njem kot izgubljeno zrnce in nič se mu ni zdelo več posebno važno. Raznežil se je, začel tolažiti gospo Josipino, na tistem obžaloval, da ni še Lucije in Štefice poleg, — do vseh je čutil nocoj neko posebno domačnost in nežnost, — in naposled se je spravljen s svetom in vesoljnim redom odpravil domov.

8.

Po tem večeru se je stvoril okrog Breščaka nepopisen kaos. Čustvene štrene so se pomešale med seboj in nastala je naravnost otipljiva živčna napetost.

Lucija je ostala pri gospe Josipini. Breščak sam je zahteval tako. Spadala je nekako v kolesje, ki si ga je bil nehote ustvaril okrog sebe. Sam si je sicer dejal, da ga je k temu nagnila previdnost. Lucija mu je bila namreč zagrozila, da bo pisala njegovi zaročenki in ji razkrila njegova zlodela. In ker je tudi svojo gospodarico zastrašila, da bo povedala Brašni, kaj se je v njeni hiši godilo, mu ni bilo težko, pregovoriti gospo Josipino, da jo je obdržala nekako pod svojim nadzorstvom.

Breščak ni imel tako rekoč več niti atoma svojih sil, ki bi ostajale neizrabljene. Delo na stavbi mu je šlo neverjetno dobro od rok. Nепrestano je imel pregled čez vse, videl vsako malenkost, dejstvoval naglo in odločno. Zunaj poklica je bil prezaposlen z ravnanjem in urejanjem svojih čustvenih odnosov. Nobena izmed žensk ni hotela popustiti, vse so ga zahtevale zase in njegova naloga je bila, da je držal vse silnice v ravnoesju.

Gospe Josipini se ni smel zameriti. Prebil je nekaj večerov z njo, v drugih dneh pa jo je obiskoval popoldne. Štefica je bila njegova

največja radost. Skoraj ves ostali čas je posvetil njej. Bila je čustveno čez mero vzburkana: njena razpoloženja so nihala neprestano med jokom in smehom. Posebno živčno draž so mu pomenili njegovi nenapovedani jutranji obiski pri Luciji. V nepopisnem razburjenju ga je pričakovala sleherni dan. Zaman je ugibala, kdaj bo prišel; njegovi prihodi so kljubovali slehernemu sistemu. Njena živčna napetost je bila pritirana do vrhunca: sproščanje je prišlo samo, kadar se mu je lahko gola, razpaljena, vrgla okrog vratu.

Videl je, kako so si njegove prijateljice druga pred drugo zatiskale oči. To mu je olajšalo njegov položaj. Čutil je, da ima situacijo v rokah bolj kakor kdaj koli. Strah pred realnostjo jim je branil, da bi vrtale vanj. Strah pred njim pa, da bi se pritoževale. Kar mu je še preostalo čustvenih sil, jih je izrabil za pisanje pisem Darinki. Pri tem se je pogostoma tako raznežil, da so mu prišle solze v oči. V takih trenutkih je imel občutek, da je nikoli ni tako silno ljubil.

*

Ves ta kaos, ki je bil sčasoma nastal okrog njega, se mu je dozdeval kakor odsev njegove lastne notranjosti. V njem se je čutil čudovito domačega. Včasih mu je bilo, kot da se je bil po dolgih blodnjah končno povrnil v svoj pravi dom. Neverjetno ubranega se je čutil v sebi, s svojo okolico in preko nje s celotnim vesoljnim redom.

V trenutkih oddiha je sem ter tja iznenada pregledal celotni položaj. Posilil ga je sarkastičen posmeh. Zakaj če je bil nekje nekdo, ki je vse to upravljal, vse to naše onegavljenje na tem planetu, potem je moral biti ves drugačen, kot pa nam ga slikajo šolske knjige. Osišče vsega našega dejanja in nehanja je borba in trenje medsebojnih strasti. Zato si je takega upravljavca še najlažje predstavljal kot nekakšno staro mongolsko božanstvo, strašnega boga vojne, ki čepi na spodvitih nogah. Vražje oči zro napol zversko, napol porogljivo dobrodušno predse, široka, raztegnjena usta se okrutno režijo in kažejo vrsto krvoločnih zob. Glava je gola, mogočno čelo razrvano od misli in sanjarenja. Rejeno telo je nabreklo, trebuh debel in okrogel; sredi njega je popek — globoka vdolbina. Roke upira ob kolena in, z zadnjico počivajoč na petah, je kakor mogočen vzvod, ki se pri veselem grohotu udobno zaguglje.

In, bogme, za veseli grohot je bilo zmerom dovolj povoda. Zakaj to strašno božanstvo je bil prav za prav velik demon, ki je počival, neizrečeno osamljen, sredi vesoljstva. Dolg čas mu je bilo in njegova domišljija je začela razpredati prečudne niti. Tu je nastalo sonce, tam zemlja in tam mesec. Na zemljo je postavil živa bitja, čudna utelešenja svojih počivajočih strasti. Rad jih ima in visi na njih, kot dete na igračkah, ki si jih je sešilo iz cunj. Vodi jih in se zraven dela, kot bi se igračka sama ravnala. Toda ko se jih naveliča, jih raztrešči spet in spremeni v prvotno tvar.

V največjo zabavo pa mu je, kadar se ta bitja, utelesitve njegovih lastnih strasti, razbesnijo in začnejo kaos na zemlji. Kadar zadoni bojni rog in kadar zažvenkeče orožje. Kadar se dvignejo množice in udarijo druga ob drugo. Takrat naraste njegova napetost do viška in pride vrhunec njegovih duhovnih radosti.

Da pa bi čim pogosteje prišel do te zabave, je dal ta čudaški demon nekaterim posameznikom, v majhni meri seveda, od svojega pravega

bistva: Strah pred dolgočasjem, sposobnost, vzburkati leno vodovje, ljubezen do kaosa in strast, obvladati ga.

V vsakdanjem, mirnem življenju jih prevzema neizrečen dolg čas; kakor jadrnice ob brezvetrju so; vsa jadra so povešena. Kadar zapiha vetrič, se začno platna napenjati; gobec ladje veselo zareže v valovje. Iz vetriča nastane veter in iz tega burja. Kakor puščica zdrevi jadrnica po valovih. Tuji vetrovi se upro v jadra in jih pritisnejo prav do vodne gladine; kakor ostro rezilo reže ladja pošev vodene sklade.

Toda kadar nastane vihar, zaškripajo jambori. Platno se strese in tesnoba nastane na ladji. V valovje udarjajo sumljive strele; vsak čas lahko trešči v ladjo tista, ki je bila določena v njeno pogubo.

Vendar sovraži pravi mornar samó brezvetrje. Leno počiva tedaj na palubi in se žalostno razgleduje po vodni gladini, ki se razprostira pred njim kakor oljnata masa. Nestrpno čaka znamenja, ki mu bo napovedalo, da se bližata veter ali vihar. Gleda, kdaj se bo površina nakodrala. Tedaj bo prišlo spet vanj življenje; mišice se mu bodo sprožile in živci napeli. Pred seboj bo občutil borbo, ki je njegov element.

Breščak včasih ni vedel, ali je podoba, ki si jo je ustvaril o more-bitnem vesoljnem upravljavcu, plod njegovega sklepanja iz dolgoletnega opazovanja dogajanj v svetu, ali pa strahotna povečava njegove lastne notranjosti. V jasnovidnih trenutkih si je dejal: dokler bodo živela bitja mojega kova, bodo po svetu nemir, nered, kaos in vojne. Zakaj kdor ljubi nemir in kaos, bo obojega v zvrhani meri deležen.

9.

Gospa Josipina je živela od onega nočnega nastopa kakor v delirju. Čeprav si je s pametjo dopovedovala, da se je treba v življenju mnogočemu odreči, da nima do Breščaka nobenih pravic in da je bila sama prva grešila, je bila vendarle preveč ženska, da bi ne trpela nezaslišanih muk ob zamisli, da so delile z njo njegovo naklonjenost ne le njena nečakinja, marveč tudi njena uslužbenka in celo njena dekla! V takih trenutkih je Breščaka besno zasovražila in mu priželela vse najhujše. Toda njen organizem se je privadil uživanju ob njem kakor mamljivemu strupu in sleherni dan si ga je bolj zaželela. Če ga nekaj časa ni bilo, je obupovala in stegala roke za njim; in ko se je potem spet prikazal, je bila kakor obrezumljena od zaljubljenosti.

Potrebovala je nekoga, komur bi se lahko zaupala. Tako je začela pogosteje obiskovati Brašno. Pripovedovala mu je o Breščaku, o njegovem delu in nekoč tudi o njegovih odnosih s Štefeco.

»In ti ga še nisi vrgla iz hiše?!« je vzklikal. »In svoji nečakinji gotovo tudi še nisi pisala. Krasno sorodstvo, tale tvoj arhitekt!«

Gospa Josipina je pomembno zavzdihnila. Brašna jo je pogledal z nezaupljivim očesom. Jezila se je nanj, ker ni hotel vsega sam razumeti. Obenem je uživala, če ga je lahko izzivala k ljubosumnosti. Vedela je, da sebe ne smatra Brašna za posebnega osvojevalca ženskih src, zato mu je slikala Breščaka v tem pogledu v čim nevarnejših barvah. Nekoč mu je zaupala, da mu je bila tudi Lucija zapadla.

Brašna je bil ves iz sebe.

»In ti vse to trpiš v svoji hiši?! Gledaš vse to in ničesar ne ukreneš?! Navsezadnje mi boš priznala, da si tudi sama že spala z njim!«

Vrgla mu je ogorčen pogled. Toda pri tem ji je šlo na smeh, da se je morala obrniti vstran.

»Čemu se čudiš? Sama si že povedala, da ti je dvoril, ti si se pa itak že na prvi pogled preko ušes zatreskala vanj.«

Gospa Josipina se je sladko nasmejala. Njegova tako lahko vzbudljiva ljubosumnost ji je laskala; ker Breščaka ni mogla, je maltretirala njega.

Brašna je začel kakor s svedrom vrtati vanjo. Izpraševal jo je, kaj ji je Breščak govoril, kako gledal, kako se ji približeval. Skratka, s čim da ji je dal povoda za trditev, da mu ni bila ravnodušna.

Mučila ga je s pravo sadistično naslodo. To je potrdila, ono spet zanikala. Vztrajal je z železno doslednostjo. Naposled ji je izvil priznanje o prvih izrazih Breščakove nežnosti.

Z rutico si je obrisal potne kaplje s čela. Toda odnehati ni hotel. Izvedeti je skušal vse potankosti. V duhu si je predstavljal ciničnega zapeljivca, »takega, kateremu ne more odoleti nobena ženska,« kako ji šepče na uho varljive besede, ji obeta zlate gradove in jo presleplja, da ne vidi edinega pravega namena, ki ga ima z njo: zadostiti svoji pohoti.

Naposled mu je povedala, da jo je hotel Breščak nekoč zares zapeljati.

Brašna bi bil najrajši zatulil.

»In ti mu še nisi pokazala vrat?! Seveda, tebi je celo prijetno, da te zapeljuje ženin tvoje nečakinje in ljubimec tvojih dekel in ostale služinčadi.«

Gospa Josipina toliko da mu ni skočila v oči. Zadel jo je v najobčutljivejšo točko. Dvignila se je, se prisilila k miru in dejala:

»Ali imaš nad menoj kakšno pravico? Če hočem, pojdem še nocoj z Breščakom spat.«

S kratkimi, trdimi koraki je odvihrala iz njegovega stanovanja.

*

Kljub že davno vzbujeni radovednosti je vendarle občutil Brašna nekakšno bojazen, da bi se z Breščakom osebno spoznal. Že prej je bil redko obiskoval svojo prijateljico, odkar pa je izvedel, da zahaja k njej mladi arhitekt, je že iz nekakšne trme sploh izostal. Gospa Josipina je pri njem nakupovala vino za svojo trgovino in tako si jih je lahko pogosteje prihajal ogledovat.

Odkar pa mu je priznala, da jo je hotel Breščak zapeljati, in izrekla ono grožnjo, mu strah zanjo ni dal več miru. Sam je bil starejši od nje, poleg tega telesno močan, in tako je nehote gledal v njej še zmerom šibko žensko, ki so jo neprestano ogražale najraznovrstnejše nevarnosti. Začel je, sramežljivo in previdno, oprezovati okrog njenega doma in ob taki priliki je nekoč zagledal mladeniča, ki je hitel kakor vihra skozi vrt.

Takoj je vedel, da je to Breščak. Predstavljal si ga je bil sicer nekoliko drugačnega, višjega, morda elegantnejšega, predvsem pa bolj gizdalinskega. Vendar mu je njegov po ljubosumnosti izostreni instinkt dal v trenutku gotovost, da je prav to on. Srce se mu je stisnilo.

Gledal je skozi pregrajo. V salonu še ni bilo luči. Bilo je še dovolj svetlo. Nenadoma se je prikazala pri oknu njegova prijateljica, potegnila zastore in prižgala luč. Čudna tesnoba ga je obšla in srce mu je začelo burno utripati. Nekaj trenutkov je okleval, potem je tudi sam odhitel skozi vrt v hišo.

Lucija mu je odprla. Videl je, kako je osupnila, ko ga je zagledala. Hotela ga je zaustaviti. Toda Brašna jo je odrinil. Planil je proti salonu in hlastno odprl vrata. Kakor na ukaz sta vstala Breščak in gospa Josipina z zofe.

»Zapeljivec!« je zatulil in se pognal proti Breščaku.

Arhitekt se je naglo umaknil in nekaj časa napol prestrašeno, napol začudeno strmel v tujca. Potem je pogledal gospo Josipino, ki je bila vsa zardela, in nenadoma je razumel vse. Prasnil je v gromovit grohot.

V trenutku se je razčistila situacija.

»Nesramnež!« je zavpila gospa Josipina na Brašno, ki se je kakor zaklan vol sesedel v fotelj. Breščak je prisedel, mu ponudil in prižgal cigareto in začel pomirljiv pogovor.

Brašna je bil kakor neboljen otrok. Čutil je, da se je bil osmešil; ušesa so mu rdela kakor železo v žerjavici. Zdelo se mu je, da sta ga onadva izigrala, ni pa vedel prav, kako. Prsti, ki so držali cigareto, so se tresli, in neprestano se je narejeno lokavo smehljal.

Breščak je ošinil gospo Josipino s porogljivim pogledom. Ni dvomil, da je bila ona naščuvala Brašno. V duhu se je veselil na levite, ki jih ji bo napel. Gospa Josipina pa se je čutila osramočeno, kajti predobro je razumela, zakaj se je bil Breščak ob Brašnovem »zapeljivcu« tako grohotal.

Vsi trije so si oddahnili, ko so se naposled lahko mirno razšli.

*

Neko nedeljo je bil v predmestju semanji dan. Lucija je bila zjutraj mimogrede opozorila nanj Breščaka in izrazila željo, da bi si ga šla ogledat. V trenutku so vstali v Breščakovem spominu tisti časi, ko je, sam eden iz dna množice, pohajal z dekleti iz ljudstva ali kupljivimi ženskami po semnjih in ljudskih veselicah in se brezskrbno prepuščal primitivnim veseljem. Obšlo ga je nekakšno melanholično hrepenenje po nekdanjem prostaškem svetu in življenju in predlagal je Luciji, da gre z njim.

Dogovorila sta se in se popoldne sešla v predmestju. Bil je krasen dan v zgodnji pomladi. Ko sta se razgledala, sta bila drug drugega vesela. Stisnila sta se za obe roki in se dolgo ogledovala.

Breščak je bil izredno občutljiv za to, da se je vselej vse godilo v odgovarjajočem stilu. Zato je bil poiskal svoje najbolj živo rumene čevlje in oblekel k njim lepo plavo obleko, okus, ki ga je imel nemara predelavec ali paznik na stavbi. Mesto svršnika si je oblekel usnjen suknjič, takega, kakor jih nosijo šoferji, na glavo pa si je nataknil karirasto kapo s ščitom. Tak je bil videti zares kakor boljši delavec v nedeljo in tej zunanosti so se polagoma prilagodila tudi njegova čustva.

Takoj si je priznal, da bi nikoli ne bil pričakoval, da se bo Lucija znala tako ljubko napraviti. Oblečena je bila v lep rjav plašček s širokim kožuhovinastim ovratnikom, sredi katerega se je zdela njena glavica s prifrknjenimi noskom še bolj drobna. Nosila je majhen, koketen klobu-

ček iste barve kot plašč in z nazaj upognjenim robom. Noge so ji tičale v svetlih svilenih nogavicah, čeveljčki z izredno širokimi petami so bili kot plašč in klobuk rjavi. Poredno se je nasmejala, ko je opazila, da mu je všeč.

Hodila sta med šatori in barakami in si ogledovala robo in živžav. Breščak ji je kupil ogrlico iz ponarejenih biserov in lepo, ceneno zapestnico. Takoj si je oboje nataknila in se kar sredi vrveža občudovala v žepnem ogledalu. Breščak je imel veselje z njo, kakor že dolgo z nobeno žensko. Nakupil ji je tudi še drugih stvari, takorekoč vse, kar si je poželela. Dozo za puder, puder, rdečilo za ustnice in tako za lica in svinčnik za obrvi. Potem še nekaj parov svilenih nogavic, svilene hlačke in lepo, progasto bluzo s kravato.

Lucija je bila presrečna. Kar samo jo je nosilo od barake do barake, od stojnice do stojnice.

»Poglej, kakšni krasni uhani!«

In potem prodajalcu:

»Po čem so?«

In Breščaku tiho:

»Kaj niso poceni?«

Nekaj je še mešetarila s prodajalcem in potem jih ji je Breščak kupil. Na mestu si je snela stare in si nadela nove.

»Kaj mi ne pristojajo dobro?«

»Prekrasno.«

Breščak bi jo bil najrajši prižel k sebi. Vsaka njena kretnja, vsaka njena beseda, ves okoliš, v katerem se je gibala, vsak trenutek, ki ga je preživel ta popoldan, vse mu je povzročalo neizrečeno radost. V okolici se je čutil domačega, srečen je bil, da se je po tolikem času spet znašel v starem, lepem, prostaškem svetu.

Lucija je izžarevala dražest, ki ni opajala samo njega. Skoraj vsak moški jo je pogledal in se ozrl za njo. In tudi ona je imela na vsakogar ljubezniv, koketen pogled. Kakor je bil vsega tega vesel, je vendarle začutil rahlo nagnjenje k ljubosumnosti. Samemu sebi se je na tihem smejal. Govoril si je: — zmerom sem vedel, da je kanalja, da pa zna biti tudi tako ljubka, to mi še v sanjah ni prišlo na misel. V tem svetu je zares kakor kraljica. To je njen milieu, je njen element.

Obložena s paketi sta proti večeru stopila v gostilno. Breščak je sedel na široko, kakor v nekdanjih časih, si potisnil, ne da bi se bil odkril, kapo na teme in položil pesti možato na mizo.

Lucija si je slekla plašč. Oblečena je bila v svetlozeleno, tesno se prilagajočo obleko in je bila videti v njej tenka kakor liana.

Breščak se je zadovoljno namuznil. Veselil se je večera, od katerega si je še mnogokaj obetal. Pregledal je ne prebogati jedilni list in naročil za oba pečenko. S pravo lakoto sta se vrgla na delo. Meso in vino sta jima teknila, kakor še ne zlepa.

Po večerji si je Lucija zaželela na vrtiljak. Najprej sta sedla skupaj s paketi vred na majhen voziček in se držala med vrtenjem tesno objeta. Lucija se je razgrela in je hotela še v sedež za posameznika. Breščak je prevzel njene pakete in stoječ pod tulečim, cvilečim in škripajočim vrtiljakom, je z zadovoljstvom opazoval njene nožice, ki so veselo bingljale navzdol in ki jih je sapa od časa do časa precej visoko razgalila. Zraven se je prijetno jezil na vojaka, ki se je predrzno moto-

vilil okrog nje, pograbil zdaj obroč njenega sedišča, včasih pa kar tudi njo. Še nekajkrat jo je moral pustiti na vrtiljak, naposled pa je bilo tudi njej vrtenja dovolj. Upehana, razžarjena in prekipavajoča od veselja je šla, zdaj prvič, z njim na njegovo stanovanje.

*

Tam so čakala Breščaka še mnogotera presenečenja. Ko je stopila v njegovo za njene pojme razkošno opremljeno sobo, je zavriskala od veselja. Komaj ji je mogel dopovedati, da bo bolje, če bo nekoliko manj hrupna. Vrgla je pakete na njegove risbe in načrte, ki so ležali razmetani po mizi, in se kakor sproščen teliček zavalila na mehko pernico, smejoč se od notranjega razkošja. Slekla si je plašč in obleko in obstala naenkrat pred njim v samih nogavicah in čevljkih. Začela je odvijati pakete, si oblekla hlačke in bluzo, si lepo navezala kravato in se potem hodila ogledovat v vsa ogledala, kar jih je bilo v sobi. Z novo kupljenim rdečilom si je našminkala lica, z drugim si je namazala ustnice in s svinčnikom si je potegnila obrvi. Ko je bilo delo opravljeno in si je bila v ogledalu sama sebi všeč, se je z blaznim veseljem vrgla Breščaku okrog vratu. Breščak se je med poljubi in objemi smejal od zadovoljstva in veselja in se zraven neskončno zabaval. V tistih trenutkih ni mislil na nič drugega in je bil s seboj in z vsem svetom v najlepšem sozvočju. Pila sta liker in glodala sladkiš, ki sta ga bila prinesla s semnja. Bilo je že pozno v noč, ko je Breščak končno pregovoril Lucijo, da se je napravila. Spremil jo je do vrtnih vrat in se sarkastično posmehal, ko je videl luč v spalnici gospe Josipine. — Milostiva čita romane, si je dejal na tihem.

Prihodnje jutro ga je iz najslajšega sna vzdramil poštni sel, ki mu je prinesel brzojavko. Breščak jo je hlastno odprl. Darinka mu je javila, da se pripelje isti dan z vlakom ob pol eni in mu velela, naj obvesti o tem tudi njeno teto.

10.

Breščak se je instinktivno prekrižal. Zdelo se mu je, kot da je švignila krogla nad njegovo glavo. Prva njegova misel je bila: umakniti se, pobegniti. Kaj pomeni teh nekaj src, med katera je bil zapleten, v primeri z dvema milijardama ljudi na zemeljski obli! In to mestece z niti ne stotisoč prebivalci spričo ogromnih velemest in neizmernih tujih dežel? Koliko novih možnosti je povsod zanj odprtih!

Toda že v prihodnjem trenutku je vedel, da zanj ni pobega. Priznaval ni ne cerkvenih, ne drugih socialnih norm. Rešpekt je imel samo pred policijo in pisanim zakonom. Svobodno življenje mu je bilo podrlo vse pregrade, zmirilo vse predsodke. Njegova morala je bila morala zveri, ki se sprehaja v džungli. Če vidi nevarnost od daleč pred seboj, se ji izogne. Toda če je po naključju ali po lastni drznosti zabredla vanjo, tedaj vztraja do konca. Spričo sovražnika, ki si ga sam naskočil, ni pobega. To so zakoni, ki so zapisani v krvi džungelskih zveri.

Lepa harmonija, ki si jo je bil ustvaril s svojim »svinjskim gospodarstvom«, kot je ironično imenoval pri sebi svoje zapletene čustvene vezi v hiši gospe Josipine, je izzvenela z napovedjo Darinkinega prihoda v obupen disakord. Toda puške ni smel vreči v koruzo. Hitro se je oblekel in pohitel h gospe Josipini.

Našel jo je še v postelji. Na kratko ji je povedal, kaj mu je brzojavila Darinka.

Gospa Josipina je prebledela.

»Ali si ti kaj v zvezi s tem brzojavom?«

Zaklinjala se mu je, da ji zadnji čas sploh ni pisala.

Videl je, da ne laže. Vendar mu je ob sami pomisli, da bi ji lahko dala kako razumeti, da ni bilo z njim ta čas vse v redu, planila kri v lica.

»Samo besedico črhni ali z očmi migni, pa te zadavim kakor podgano.«

Gospe Josipini so udarile solze v oči. Zdaj je vedela, da je Breščak zanjo za zmerom izgubljen. Stegnila je roke in ga hotela še zadnjikrat objeti.

Pahnil jo je od sebe.

»Zdaj ni časa za firlefanc. Še enkrat ti pravim: Pazi se! Odslej si zame ‚gospa‘ in jaz zate ‚gospod‘!«

V kuhinji je poiskal Lucijo. Že ko mu je prišla odpirat, se je prestrašila njegovega lica. Spomnila se je sinočnjega prekrasnega večera in srce se ji je stisnilo.

Pograbil jo je za vrat in jo držal pred seboj, da mu ni mogla izmakniti oči.

»Ali si ti kaj pisala moji zaročenki?«

Zajokala je. Očitno jo je zbolela krivična obdolžitev.

»Če nisi, ti povem, da pride danes sem. Če samo krivo pogledaš, pa ti dam popra, da boš z ekspresom odfrfrala v pekel.«

Brez pozdrava je odšel. Lucija si je obrisala solze z oči in stegnila jezik za njim. Štefci v trgovini se je izognil. Ko je hitel proti stavbišču, je mislil pri sebi: — Nekaj je morala zaslutiti. Nemara sem se celo sam izdal s svojimi pismi. Ženske imajo vražji nos.

Ves vznemirjen je dal mojstrom navodila, da bo vse v redu, ko pride »gospodična šef«.

*

Že ob dvanajstih sta prišla gospa Josipina in Breščak na postajo. Oba sta bila molčeča. Gospa je vzela nekaj praškov broma, da bi si pomirila živce. Vendar je bila še zmerom tako nervozna, da bi si bila strgala krila s telesa. Breščak jo je pogledal: rdečilo ji je lepelo na licih kakor veliki, krvavi madeži. Zdela se mu je grda in stara. V njem se je zbudil kes.

Ko je privozil vlak na postajo, je obšla gospo Josipino slabost; nasloniti se je morala na ograjo. Breščak je planil k vagonom. Pri enem izmed oken je zagledal Darinko, ki ga je že bila opazila in mu mahala z roko. Bila je lepa kakor pomlad; z obraza ji je sijala sreča.

Izročila mu je popotni kovčeg skozi okno in potem planila k izhodu. Breščak je poklinal postreščka, mu prepustil prtljago in pohitel k svoji zaročenki. Vrgla se mu je kar z zadnje stopnice vagona okrog vratu.

Gospa Josipina se jima je približala. Poljubila je svojo nečakinjo in potem odhitela, da najame taksi. V resnici ni mogla prenesti otroške sreče, ki je sijala z obrazov obeh zaljubljenцев.

Priznati je morala: Darinka je bila prekrasno dekle, visoka, vitka in nenavadno mladostna. Siv popotni kostim s prav takim klobučkom se ji je čudovito prilegal. Oči so ji sijale kakor dvoje zvezd; v njih je čitala ljubezen in hrepenenje.

Breščak je bil poleg nje kakor neboljeno dete. Od radosti je bil ves zmeden, ni vedel več, komu je dal prtljago, niti, kje jim je iziti.

Sedli so v taksi in se odpeljali proti stanovanju gospe Josipine. Darinka je gostolela in ni pustila nikogar do besede. Vse se ji je zdelo važno: kako in s kom je potovala, kaj je videla na tej in na oni postaji. Potem je začela pripovedovati o svojem delu, o novicah iz mesta in končno o pokojnem očetu, ki je bil bratranec gospe Josipine.

Pred trgovino je obstal taksi. Breščak je vrgel bežen pogled skozi steklena vrata. Videl je Štefico pri blagajni in srce se mu je stisnilo. Ni se mogel motiti: bila je bleda in je imela objokane oči. Gotovo ji je bila Lucija v svoji škodoželjnosti povedala, da pride danes njegova zaročenka.

Ko so prišli na stanovanje, je gospa Josipina pokazala svoji nečakinji sobo, ki ji jo je bila namenila. Lucija jo je bila medtem pripravila; stara upornost se je dvignila v njej. Sovražila je neznanega gosta, še bolj je sovražila Breščaka.

Gospa Josipina in Breščak sta čakala v salonu, da se Darinka otrese popotnega prahu. Oba sta bila mrka in molčeča in sta neprestano kadila.

Darinka se je okopala in preoblekla. V lahki rožnati obleki je privihrala potem v salon in se vsa srečna vrgla Breščaku v naročje. Gospa Josipina je vstala in se opravičila, da jo kličejo opravki. Breščak je čutil, kakšna napetost leži v ozračju, vendar se je prepustil usodi.

— Zdaj sem srečen, si je mislil. — Naj se zgodi pozneje kar koli.

*

Naj je bila Darinka, ko je prestopila prag doma svoje tete, stvarno še tako brez sleherne zle slutnje, je bil vendarle prvi sunek, ki je sprožil odločitev za njeno potovanje, rahla prikrita bojazen. Breščakova pisma so prihajala neredno, čeprav pogostoma. Včasih je prejela tudi po dve pismi na dan, potem spet po cel teden nobenega. Vsebina teh pisem je bila čudna, prav za prav vsa drugačna, kakor pa bi jo bila pripisala svojemu fantu. Opažala je, da je bilo čim dalje manj stvarnega v njih. V začetku je še pisal o delu, o njeni teti, o znancih, ki si jih je pridobil. Zmerom bolj pa so začeli prevladovati nekakšni motni čustveni izlivi, nekakšna pretirana razneženost in romantičnost, ki je bila tuja onemu Breščaku, ki ga je poznala. Sprva se je še dala zavesti od živčnih tresljajev, ki so se izražali v njegovih stavkih. Pozneje se ji je začelo dozdevati, da ne piše Breščak teh pisem v normalnem stanju in v njej se je nehote rodila bojazen, da se morda ni preveč predal alkoholu. S te plati ga je poznala in se je bala zanj.

Preden je odpotoval, sta se dogovorila, da jo bo vsaj enkrat v mesecu obiskal. Razdalja je bila sicer precejšnja, toda kdo bi pri njuni zaljubljenosti ne potoval magari ves dan, da bi lahko prebil uro ali dve pri svojem ljubljenem drugu? Breščak se za ta obisk ni mogel prav odločiti. Izgovor, da se boji muk ponovnega slovesa in da hoče zato čim preje dovršiti svojo nalogo, da bi potem lahko za zmerom ostal pri njej, je bil sicer lep in čustveno razumljiv, vendar pa nekam premalo v skladu z ostalo kaotično vsebino pisem. Po tej bi bila pričakovala, da bo lepega dne pustil vse ob strani in takorekoč na perotih poletel v njen objem. Mesto tega so jo obsipala zmerom bolj zmedena in čudna pisma, ki so začela v njej zbuhati občutek tujosti, kakor bi jih ji ne pisal človek, ki ga je tako dobro

poznala. Ta strah, da bi se ne odtujila drug drugemu, in pa neka medla, motna služnja sta jo naposled pripravili do tega, da ga je iznenada obiskala. Sprva ga je nameravala sploh popolnoma nepričakovano presenetiti, potem se je nenadoma ustrašila, da bi si utegnil misliti, da mu ne zaupa ali da ga je hotela celo pri nečem zasačiti, in mu je poslala brzjav.

Ko ga je potem zagledala na postaji, so se ji v trenutku razbežale vse sumnje. V njegovem objemu je čutila potrdilo, da ju razdalja ni prav nič odtujila. Bila je nepopisno srečna. Ko sta nato sedela v salonu tesno privita drug ob drugem, se ji je ves svet zožil v en sam čustven trenutek. In bilo ji je, kot da je ta živčni utrinek večnost sama.

*

Cisto narahlo so se odprla vrata. V sobo je pogledala Lucija. Breščak je ujel hudoben nasmešek okrog njenih ust. Besno jo je prebodel z očmi. Hitro je spet izginila.

Vstal je in zarenčal napol zase:

»Prekleta fiziognomija!«

Gospa Josipina ju je pozvala h kosilu. Medtem se je bila zbrala in docela obvladala položaj. Breščak se je oddahnil.

Z Darinko sta se dogovorila, da pride, ko se bo prespala od vožnje, za njim na stavbo. Ko je odhajal in moral pustiti Darinko samo sredi »svinjskega gospodarstva«, ga je obšla obupna tesnoba. Najrajši bi je ves čas ne izpustil izpred oči.

Lucija je zapirala za njim in mu je vrgla nesramno izpodbuden pogled. Obšla ga je vroča želja, da bi jo zmečkal v svojih pesteh. Vse na njej mu je klicalo: — Pripadal si tudi meni!

Ko je šel mimo trgovine, ga je Štefica poklicala. Zdrznil se je. Njen obraz je bil strahovito objokan; okrog oči je bila vsa zabrekla od solz.

»Ničesar ti ne očitam,« je dejala. Vendar meni je tako hudo.«

»Jaz ti ne morem pomagati,« ji je nestrpnost odvrnil Breščak. »Človek pač plava, kakor more.«

Spet je tiho zajokala.

»Ta Lucija je pravi vrag. Kakor nalašč mi pripoveduje vse podrobnosti. Tako mi je, kakor bi mi rezala meso s telesa.«

»Potolaži se; prejela bo svoje.«

Naglo je pozdravil in odšel. —

Ni čakal dolgo, da je prišla Darinka na stavbo.

»Nisem mogla zaspiti,« je dejala. »Svidenje me je preveč razburilo.«

Ogledovala sta si delo in vmes govorila.

»Prav za prav si se pri moji teti dobro udomačil,« je dejala smeje.

»Še sama sebi se zdim tam bolj tuja.«

Breščak se je kislo nasmehnil.

»Eden redkih znancev v tem tujem mestu. In povrh vsega tvoja sorodnica. Veliko novega sem slišal o tebi. Veš, da me take stvari najbolj zanimajo.«

»Še zmerom?«

»Za zdaj in za vedno.«

»Prav za prav so to čudni ljudje. Tako zvedavo me ogledujejo, kakor bi bila padla z lune.«

»Saj si tudi zanje padla z lune. Živijo, kakor da so odrezani od vsega sveta.«

»S teto sva se zmenili, da pojdemo večerjat v restavracijo.«
»Meni je prav. Rajši bi seveda videl, da bi šla samá.«
»Počakaj. Prvi dan ima človek obveznosti. Jutri pojdeva kam na svojo pest.«

*

Komaj je bila tisti večer gospa Josipina odšla, da bi se sestala z mladima, se je Lucija napravila in poiskala svojega prijatelja. Darinka se ji je zdela neznansko lepa in ob tej lepoti se je čutila prostaško in zavrženo. Popolnoma je razumela, da je spočetka ni hotel Breščak niti pogledati. Zato pa jo je tem bolj grizlo, da se je sam tako hitro približal Štefici. Sovražila je to, zavoljo nje Breščaka, preko Breščaka Darinko in naposled tudi svojo gospodarico.

Zdelo se ji je, kakor bi se bili dogodki prejšnjega večera dogodili pred tisoč leti ali v nekem popolnoma drugem svetu. S pridušenim šepetom je pripovedovala Skubicu o oholi gospodični, nečakinji svoje gospodarice, in solze so ji privrele v oči, ko mu je opisovala svoje muke ob sami pomisli, da ji bo morala postiljati in streči.

»Ali je lepa?« je vprašal Skubic s hripavim glasom.

»Zelo je lepa. Visoka dama.«

Skubic je zaškrtal z zobmi.

»In čemu steguje potem ta človek še roke po tebi?«

»Zahotelo se mu je. Sam je v mestu in bi se rad zabaval z dekletom.«

»Prokleta! Sveto pismo ima prav: kdor ima, se mu bo dalo v zvrhani meri!«

Lucija je čutila, kako trpi ob sleherni njeni besedi. Najrajši bi si bila sama odgriznila jezik. Vendar jo je čudna, bolestna slast silila, da ga je mučila še naprej.

»Ko bi videl, kako je zaljubljen. Neprestano jo gleda in kar z očmi jo požira. Gotovo ga je zdaj sram, da se je spustil z mano.«

»Nobenega ponosa nimaš. Na tvojem mestu bi jaz stopil k dekletu in povedal, kaj je tisti človek storil.

Zajokala je.

»Ob službo bom. Kaj naj počnem potem spet na cesti?«

»Saj to je tisto,« je mrko dejal Skubic.

Spremil je Lucijo do vrtnih vrat in se tam poslovil. Strašen brezup je bil v njem. Bolan na pljučih, ubog, boreč se vsak dan sproti za obstanek, nepriznan, mnogokrat lačen in brez stanovanja. Na drugi strani pa stoji človek, eden od onih, ki so rojeni pod srečno zvezdo, lep, mlad, objesten, v dobri službi in z bogato nevesto. Prvi teptan, drugi teptajoč. To je bil svet, razdeljen v dva razreda: eni so zgoraj, drugi spodaj. In pri tistih, ki so spodaj, zavezane roke in brezupna nemoč. Ne, tu je bilo samo eno mogoče: dejanje. Dejanje za vsako ceno.

Z razgreto glavo je zavil v prvo pivnico na poti v mesto. Naročil je vina in pil. Pil in brezmejno sovražil. Sovražil vse, ki so bili zgoraj. Najvidnejši predstavnik teh pa je zdaj postal zanj Breščak.

Drug za drugim so odhajali gostje. Ostal je sam. Krčmarju se je zdehalo. Treba je bilo zapreti.

Tik preden je moral oditi, je vstopil še en gost. Skubicu se je zdelo, kot da bi ga od nekod poznal. Pa se ni mogel spomniti. Glasno je tujec

zahteval merico žganja. Izpil je na dušek in polglasno zaklel. Vrgel je denar na mizo in odšel. Bil je Breščak.

*

Skupna večerja v restavraciji je pomenila za Breščaka trdo preizkušnjo njegovih živcev. Gospa Josipina je očitno menjala taktiko. Pridno je segala po vinu in postajala bolj in bolj zgovorna. Začela se je šaliti z Breščakom in nenadoma zašla v nevarna namigavanja, ki jih je le pre-dobro razumel. Sprva se je tako prestrašil, da ji ni vedel kaj odgovoriti. Darinka se je smejala in ju šegavo podražila:

»Vidva pa sta videti huda prijatelja.«

Gospa Josipina se je nasmejala in hudobno pomežiknila Breščaku. S kakšnim veseljem bi ji bil natresel v vino podganjega strupa! Toda moral se je obvladati, smehljati se in zbijati neslane šale. Na vso jezo je tudi sam začel piti. Darinka mu je branila in nastal bi bil skoraj prepir.

Gospa Josipina je želela, da bi šli še kam, kjer sta godba in ples. V Breščakovo veliko veselje je Darinka dejala, da je utrujena od vožnje in da bi se rada naspala.

Breščak ju je spremil do doma. Na tihem je škripal z zobmi in prekli-njal. Darinka, ki je bila njegova resnična zaročenka in ljubica, je bila izročena varstvu svoje tete. Ta, ki mu ni bila nič, pa si je jemala vso svobodo nasproti njemu. Kako je morala na tihem triumfirati!

Toda gospe Josipini ni bilo do zmagoslavja. Videla je, kako je njena nečakinja mlada in lepa in kako je Breščak zaljubljen vanjo. Čutila se je grdo, staro in odsluženo. Želela je, da bi zavila glavo v blazine in se zjokala. Neskončno je obžalovala, da je Breščak presekal pot njenega življenja. Da bi ga ne bila nikdar spoznala! Ali pa, da bi ga bila videla šele ob strani svoje nečakinje kot njenega moža! Ali ko bi bila vsaj ona sama in ne, da sta tudi njena uslužbenka in celo njena dekla delili z njo iste pravice! S kakšnim zadoščenjem ju bo nagnala od hiše, ko bo Breščak dokončno odpotoval!

Vedela je, da je zaljubljencema v breme in ta zavest ji je bila v rahlo uteho. Vsaj malo, da jima skali njuno srečo, če že mora sama toliko trpeti. Videla je, kako je Breščak obupno zavijal oči, ko se je poslavljaj z Darinko. Pred njo je ni mogel objeti, komaj da jo je rahlo poljubil na ustnice. Natihoma se je smejala. Da, zdaj je postajala zares duhobna in prav je bilo tako!

Breščak je moral zbrati vse sile, ko se je sklonil nad njeno roko. Toda z ustnicami se je ni dotaknil. Samo glumil je, kot da bi jo bil poljubil. Gospa Josipina je čutila to kot udarec v obraz. Vedela je, da mu je zoprna, da mu je odvratna. Neskončno jo je zaskalelo in poteptala bi ga bila v prah.

Ko se je Breščak vračal proti mestu, je bil obupan in besen. Vse je bilo v njem spet razglašeno. Kje so zdaj tisti časi, ko je jadral skozi svet, sam, svoboden, nevezan ne na žensko, ne na družabni red?! Zdaj se mu je posvitalo: nemara sploh ni bil ustvarjen za srečo, ki so si jo želeli in za njo stremeli tisoči, dá, milijoni. Kaj je bilo zanj taka sreča? Zlata kletka — in nič več. Zavil je spotoma v prvo pivnico. Ura je bila pozna in soba je bila skorajda prazna. En sam gost je še bil v njej. In tudi ta je bil na tem, da odide.

Breščak ga je pogledal. Bil je nenavadno bled v obraz. Velike, od temnih kolobarjev obdane oči so gledale mračno predse. — Gotovo kak literat, je pomislil Breščak. — Otepa se s kakšnimi namišljenimi problemi in fantomi in je pri tem nesrečno srečen. Kaj bi dal, da bi bil na njegovem mestu. Da, tudi jaz sem bil nekoč tak. Tisočkrat boljše takrat, kot dandanes.

Izpil je, polglasno zaklel, plačal in odšel.

11.

Prihodnji dan je bil dan pred praznikom. Darinka je noč prespala precej slabo. Razmeroma zgodaj se je zbudila, videla je, da še lahko poleži in je vnovič zadremala.

V tem polsnu se ji je sanjalo, da sta z Breščakom skupaj. Prav za prav nista ležala, marveč sedela sta v nekem kotičku in se objemala. Vselej, kadar ga je hotela poljubiti, se je Breščak nenadoma zdrznil, odmaknil glavo in nekako porogljivo nakremžil obraz. Spočetka jo je to zabavalo in se mu je na glas smejala. Zdelo se ji je, da se igra, kakor se je tolikokrat. Toda ko je potem natančneje pogledala okrog sebe, je opazila, da nista sama. Obšla jo je čudna tesnoba. Rada bi že bila enkrat sama z Breščakom, se brezskrbno z njim poljubljala in ljubila. In res, spet se ji je zdelo, da ni nikogar v bližini, razen njiju. Ovila je fantu roko okrog vratu. Toda komaj je približala svoj obraz njegovemu, da bi ga poljubila, se je spet nakremžil. In deseterica drugih obrazov se je sklanjala k njima in se na podoben način spakovala.

Šlo ji je skoraj na jok. Tako si je želela nežnosti in nikakor ni mogla priti do njih. In tudi Breščak se ji je zdel tako čuden. Nikakor ni mogla razumeti te spremembe in zaman je ugibala, kaj se je bilo moralo zgoditi. Nenadoma je Breščak dejal:

»Zagalopiralo se je.«

Nenadoma ji je postalo vse jasno in planila je v jok...

Vsa v solzah se je zbudila.

Vstala je v mučnem občutju. Trudila se je, da bi se spomnila potankosti sanj. Videla je še spakujoče se obraze, toda stavka, ki ji je bil vse povedal, se ni mogla domisliti. Razbijala si je glavo, ugibala to in ono, v duhu preresetala nešteto besednih kombinacij. Usodni stavek ji je popolnoma izpadel iz spomina.

V kopalnici, ko je slišala s ceste drdranje voza in topot konjev, se ga je nenadoma spomnila. Toda zdaj se ji je zdel bedast in nesmiseln, kakor sanje sploh. Oddahnila se je. Takoj ji je bilo lažje pri srcu.

Lucija ji je povedala, da je bil Breščak, preden je šel na stavbo, pri njih in povprašal po njej. Povedali so mu, da še spi, in tako ji ni hotel kratiti spanja. Pričakuje pa jo na stavbi.

Nekaj neprijetnega je obšlo Darinko, kadar je govorila z Lucijo. Dekle ji nikoli ni gledalo v oči in zdelo se ji je, da se neprestano skrivoma muza.

Tudi ko se je napravljal, si je dala Lucija posla v njeni bližini. Čutila je, da si jo pozorno ogleduje. Bilo ji je mučno in nejevoljna jo je poslala iz sobe.

Njena teta jo je že čakala v jedilnici. Bila je skrbno našminkana in napudrana. Prihitela ji je naproti, jo poljubila in vprašala:

»No, kako si se naspalo, dete?«

»Hvala, teta, dobro.«

Po zajtrku ji je gospa Josipina razkazala hišo in vrt. Ko sta si vse ogledali, jo je peljala še v trgovino.

»To je moja blagajničarka,« je dejala in pokazala na Štefico.

Štefica je bežno pozdravila in si dala opravlja pri knjigah. Bila je vsa rdeča v obraz in prsti so ji nervozno drgetali.

Gospa Josipina je ponudila svoji nečakinji kozarček likerja in tudi sama izpila enega. Ko sta zapustili trgovino, je vprašala Darinko:

»Kako ti je všeč moja uslužbenka?«

»No, baš prijazna ni videti.«

»Včasih utegne biti tudi bolj ljubezniva.«

Maliciozen nasmešek ji je zaigral okrog ust. Darinka ga je mimogrede ujela in se nehote spomnila jutranjih sanj. Vsa okolica se ji je zazdela nekam čudna in zaželela si je, da bi bila že daleč proč od vsega tega. Nekaj tujega je bilo v ozračju, kar ji je vzbujalo tesnobo. V tej okolici se ji je zdel še Breščak izpremenjen. Šele ko je bila na cesti in hitela proti stavbi, se je iznebila neprijetnega vtisa.

*

Kakor si gozdna žival, ki jo preganja tropa psov, ne upa pogledati okrog sebe, da bi ji pogled na zasledovalce ne pognal še večjega strahu v noge, marveč drevi venomer slepo naprej, tako je tudi Breščak to jutro zaprl oči pred vsemi nevarnostmi in se popolnoma predal samo enemu: svoji ljubezni do Darinke. Zdelo se mu je, da je še nikoli ni tako ljubil, kakor tisti dan. Zagledal jo je bil že od daleč, kako je prihajala, komaj opazno pozibavajoč se v bokih, spustil načrte iz rok in ji priletel ves srečen naproti.

Mojstri in delavci so se smehljali, ko so gledali zaljubljenca, kako sta, oba sveža in mlada, korakala čez zemljišče, preskakujoč jarke, kupe kamenja in čez pot položene deske. Vodja jima je prišel naproti in začel razlagati, kdaj misli, da bo stavba gotova.

»Čez dva, najkasneje čez tri tedne pridem za teboj,« je dejal Breščak in ji veselo stisnil roko.

Vse temne sence so se razbežale. Da, zdaj je bil Breščak tak, kakršnega je poznala in kakršnega je ljubila. Gospe Josipini je bila povedala, da pojdeti nocoj z Breščakom plesat, sama bosta, o vsem se bosta lahko dodobra razgovorila. Prihodnji dan potem odpotuje, kmalu bo prišel za njo njen fant in potem bo za zmerom vse dobro.

Opoldne sta šla peš k Darinkini teti na kosilo. Ko sta prišla mimo trgovine, je pravkar odhajala Štefica. Breščak je pozdravil in se zmedel v besedi. Štefica je upognila glavo v pozdrav in odhitela s povešenimi očmi.

Darinka je ošinila Breščaka s pogledom. Zdelo se ji je, kakor bi bil v zadregi. Spet jo je obšla jutranja tesnoba. Da bi ji utegnil biti Breščak nezvest, tega si ni mogla predstavljati. Preveč je sodila po sebi, premalo je še poznala svet in pretrdno je še verovala v idealne postave ljubezni. Vendar že zamisel, da se je nemara spogledoval z drugim dekletom ali ji celo v šali podvoril, ji je bila neznansko mučna.

Kosilo je minulo sredi poslovnih razgovorov. Darinka je obrazložila teti stanje svojega podjetja, dela, ki jih ima izvršiti, in izglede, ki se ji

obetajo. Gospa Josipina se na tihem ni mogla načuditi, kakšen realen računar ume biti njena ljubka nečakinja.

Lucija je prinašala na mizo, prisluškovala pogovorom, opazovala trojico in se ves čas nesramno nasmihala. V Breščaku je vrelo. Šel bi za njo v kuhinjo in jo pretepel, kakor tisto noč, ko je izvedel, da ga je izdala gospe Josipini. Spomnil se je, kako se je bil v nedeljo zabaval z njo in kar razumeti ni mogel, kako je bilo vse to mogoče. Čutil se je sebi, ljudem, svetu in usodi, ki se z vsem tako čudno igra.

*

Kakor dogovorjeno, je prišel Breščak zvečer po Darinko. Gospa Josipina je bila užaljena, da sta hotela iti sama, vendar je molčala.

Darinka je bila pravkar povečerjala in se je šele začela napravljati. Breščak je slekel plašč in se prikazal v salonu v črni večerni obleki. Videti je bil resnejši, skoraj nekaj svečanega je bilo na njem. Luciji in gospe Josipini se je zdel neverjetno pomlajen in zelo lep. Po malem je bil nervozen in zato redkobeseden.

Ko sta ostala sama z gospo Josipino, mu je rekla:

»V temni obleki vas še nisem videla. Zakaj je niste nikoli oblekli, ko ste šli z menoj?«

»Najbrže mi ni prišlo nikoli na misel,« je dejal in pogledal na uro.

Gospa Josipina ga je zaljubljeno ogledovala. Breščaku je šlo to na živce; vstal je in začel hoditi po sobi gori in doli. Čutila je, da si jo želi k sto vragom, trpela zaradi tega in vendar se ni mogla odreči poželenju. V majhno zadoščenje ji je bilo, da se je vsaj jezil zaradi nje.

Tudi sama je vstala in mu prestrigla pot po sobi. Postavila se je predenj in ni odmaknila oči od njegovega obraza.

»No, kaj je?« je vprašal osorno.

»Mucek!«

Kadarkoli in kdorkoli bi mu bil rekel to nežnost, bi se mu zdela neokusna; danes mu je bilo, da bi skočil iz kože. Ves obraz se mu je spačil od boleznih krčev. Gospa Josipina se je hudobno nasmehnila.

Vstopila je Lucija in prinesla črno kavo. Spet ji je igral zlokoben smešek okrog ust in Breščak bi jo bil najrajši vsekali čeznje.

»Ali bo gospodična kmalu gotova?« je vprašal, trepetajoč od nestrpnosti.

»Izvolite pogledati, gospod.«

Šel je iz salona, da se prepriča, kako je z Darinko. Lucija mu je kazala pot. Ko sta bila sama na hodniku, ga je bliskoma objela okrog pasu in šepnila:

»Sladki fantek!«

Čutil je hudoben porog v njenih besedah. Kakor bi bila hotela reči: še toliko se veséli in naj bo ona še tako srečna: v nedeljo si bil pa le moj!

»Kanalja!« je dejal polglasno in jo stisnil za laket, da je javnila.

Potem mu je odprla vrata in Breščak je stopil v Darinkino sobo.

Zagledala ga je v ogledalu, pred katerim je sedela in se lepoticila. Bila je v bledorumeni svileni spodnjici. Zardela je, da jo je videl tako pred tujimi očmi in ga hudomušno odslovila.

»Kdo vam je dovolil vstop, gospod?«

»Milostiva bi lahko nekoliko pohiteli. Čas bi že bil.«

»Ven, prosim.«

»Samo pri vratih počakam.«

Hitro je zlezla z Lucijino pomočjo v večerno obleko, ki je bila za odtенок temnejša od perila. Pod vratom je bila rahlo izrezana, drugače preprosta in po telesu kakor iz enega reza. Medtem ko si je sama uravnavala umetno rožo na grudih, je Lucija zvijačno pomežiknila Breščaku, privzdignila z dvema prstoma njeno krilo in tako razgalila njeno nogo visoko iznad kolena.

Breščak je bil ves iz sebe. Zagrabil bi bil služkinjo in jo raztrgal na kosce. Tako kakor je bil tudi ogorčen in razjarjen: pogled na prekrasno oblikovano nogo njegove neveste mu je zameglil pogled. Darinka je ujela košček prizora. Rdečica sramu ji je udarila v lica. Ni vedela, ali naj odpodi Lucijo ali pa se naj naredi, kot da ni bila ničesar opazila. Spet jo je obšla ista čudna tesnoba kot zjutraj. Hitro je uredila, kar je še bilo treba, in potem šla v predsobo, kjer ji je Breščak pomagal v plašč. Pred hišo je čakal taksi in ju odpeljal v mesto.

*

Ko je slišala gospa Josipina, da pojdeti Darinka in Breščak sama zvečer v mesto, se je ustrašila samote večera, ki jo je čakal. Poslala je Lucijo k Brašni s sporočilom, naj jo po večerji obišče. Prišel je kmalu po odhodu mlade dvojice. Bil je dobro razpoložen, kar je spravilo gospo Josipino še v slabšo voljo. Prinesel ji je šop rož in ji vzel s tem možnost, da bi se znesla nad njim, pa tudi veselje, da bi si ga želela kot ženina. Zdel se ji je neskončno smešen in zagoveden. Opazila je, da je bil malce okajen in to jo je spet razdražilo. Da bi zbežala svojim živcem, je predlagala, da gresta v kino. Brašna se je z vsem pokorno strinjal. Izbrala sta si sentimentalni film, pri katerem sta oba jokala. Gospa Josipina je bila tako čustveno razburkana, da se ji ni hotelo domov. Vedela je, da sta si šla Darinka in Breščak ogledat neki gostujoči varieté in da potem nameravata še v kakšen boljši lokal, kjer se pleše. Na tihem si je mislila, da je plesni lokal le izgovor, da bi bila lahko dalje časa nemotena. Na vsak način pa ji nista povedala, kakšno zabavišče si bosta izbrala. Imela je torej dvakraten povod, da si prosto izbere, da gre z Brašno, kamor bi se ji zahotelo. In zahotelo se ji je, da bi šla tja, kjer sta z Breščakom prvič plesala, v hotel »Ekscelzior«. Na tihem se je veselila, da bo lahko skrivaj obujala spomine in se maščevala nad nesrečnim Brašno, ki nikakor ni hotel biti tak, kakršnega si ga je želela. Seveda, če bi si mogla biti popolnoma iskrena, bi si priznala, da jo je samo nekaj vleklo tja: možnost, da vidi Breščaka in Darinko in da jima prepreči srečo, ki si jo je tako živo predstavljala in ki ji je povzročala neskončne muke. Upala je, da bi pač morala, če bi se tam sešli, Darinka z njo domov.

*

Komaj sta bila gospa Josipina in Brašna odšla, se je Lucija oblekla, kakršna je bila v nedeljo, ko sta bila z Breščakom na semnju. Z nekakšnim opojno bolestim zadoščenjem si je nadela zraven čim več tistega, kar ji je bil Breščak takrat nakupil. Našminkala in napudrala se je z njegovim rdečilom in pudrom in tako napravljena poiskala svojega prijatelja Skubica.

V majhni gostilniški sobi mu je pripovedovala s prikrito naslado o Darinkini lepoti, popisovala z največjo natančnostjo in nazornostjo,

kaj in kako ji je pomagala oblačiti in mu tudi priznala, kako lep da se ji je zdel Breščak nocoj.

Milan Skubic je ob teh živih popisih občutil bolj kakor kdajkoli, kolikšen prepad je bil med onimi »zgoraj« in med njim, Lucijo in ostalimi, ki so bili »spodaj«. S perverznim samotrpinčenjem je še sam vlekel iz nje zadnje potankosti, zlival vino vase in stiskal zobe in pesti. O, kako bi si bil tudi on želel košček sonca, veselja, burnih zabav in večerov: toda bil je siromašen in bolezen mu je razjedala pljuča. Bolezen, ki je izvirala iz krutega dejstva, da je bil od rojstva »spodaj«.

Ovil je Luciji roko okrog pasu in jo rahlo prižel nase. Njeni lasje so se lahno dotikali njegovega lica in z neizmerno bolestjo se je zavedel, da je to lepo, njemu tako vdano telo pripadalo tudi »onemu«. Izpustil je dekle in izpil zaporedoma na dušek nekaj kozarcev.

Sama ne vedoč prav, zakaj, je s perfidno tenkoslušnostjo razpihala v Skubicu željo, da bi videl Darinko, pa tudi Breščaka, o katerima mu je bila zadnje čase toliko pripovedovala. Kakor si bolnik iz neznane slasti dreza v razboleni zob, tako si je tudi on zaželel, da bi se mučil ob pogledih na brutalnega Lucijinega zapeljivca in na njegovo lepo nevesto.

Stisnila mu je v žep nekaj denarja, da bo lahko plačal, in ga pozvala, da si z njo ogleda nekaj boljših lokalov. S čudovitim instinktom ga je peljala naravnost v hotel »Ekselsior«, kamor sta bila že odšla Brašna in gospa Josipina.

*

V varietéju sta se Breščak in Darinka dodobra nasmejala. Vendar je dejala, ko ji je predlagal, da bi šla k njemu, da se ji zdi še »prezgodaj«. S tem »prezgodaj« je skušala zakriti rahlo nerazpoloženje, ki je izviralo iz občutja, da se ji je zdel Breščak nekam tuj in da se ga bo morala šele spet privaditi. Predstava, da bi zdaj šla k njemu, ji je bila mučna, čeprav se je temu čudila. Saj si je bila sama najbolj želela njegove ljubezni.

Breščak ji ni ugovarjal.

»Pa pojdiva zares plesat, kakor sva dejala tvoji teti«, je dejal. Vendar mu v srcu ni bilo prav. V tem mestu ni mogel biti srečen z Darinko, razen da sta bila čisto sama. Sleherni človek ga je vznemirjal in če je slišal korak za seboj, je vztrepetal. Bal se je vseh, ki bi utegnili kakorkoli vedeti o njegovih rečeh v hiši gospe Josipine in najbolj mučno mu je bilo, da ni vedel, kako daleč je že segalo razkritje. Spomnil se je feljtona v časopisu, spomnil se je, kako težko je Lucija molčala. In kar mu je bilo preje, ko ni bilo Darinke v mestu, bolj ali manj v zabavo, je zdaj občutil kot tisočkratno nevarnost, ki bi utegnila podreti vse njegove načrte za bodočnost.

Peljal je Darinko v »Ekselsior«, kjer sta bila prvič plesala z gospo Josipino. Bil je to velik prostor in v njem se je dvojica ljudi lahko izgubila. Plašča sta oddala v garderobi in natakaj jima je odkazal prijeten kotic zgoraj na odru. Naročila sta vina in nadaljevala pogovor.

Godba je igrala in Darinko je obšla želja, da bi plesala. Ko je bilo na plesnem prostoru dovolj parov, da ju ne bi bilo preveč opaziti, jo je Breščak povedel v ples. Ko sta se bila nekajkrat zavrtela, je opazil iznad Darinkinega ramena dvojne oči, ki so se izzivalno upirale vanj. Spoznal je Štefeco. Zdrznil se je, potem je rahlo pokimal v pozdrav.

Ko je bilo plesa konec, je videl, da je sedela v družbi nekaterih gospodov. Ni hotel gledati tja. Vendar je bil rahlo vznemirjen.

Preglasen smeh ga je spet opozoril nanjo. Trkala je z gospodi in praznila kozarce na dušek. Breščaku je postajalo bolj in bolj neprijetno. Kesal se je, da ni bil preje nasproti Darinki bolj energičen in da je ni kljub njenemu odporu popeljal k sebi na dom. Darinka je opazila spremembo na njem in spet jo je obšlo ono tesnobno občutje.

*

Da je Breščak srečal nocoj Štefico v plesni dvorani, ni bilo golo naključje. Lucija ji je bila popoldne povedala, da pojedeta zvečer z Darinko »plesat«. Bilo ji je, kot da so ji prebodli srce. Vendar ni mogla premagati želje, da bi ga videla z njo. Hotela je biti lepa, vesela, razposajena, hotela mu je dokazati, da tudi njej ni več zanj. In čisto na tihem: želela je videti »njo« in z njo tekmovati. Dogovorila se je s svojim fantom in ga prosila, da bi vzel še kakšnega prijatelja s seboj. Hotela je pokazati Breščaku in »njej«, da ima fantov »na izbiri«.

Njen instinkt ji je prišepnil, da je šla z družbo v »Ekscelzior«. Bil je eden najbolj vidnih lokalov v mestu in tudi z Breščakom sta že nekoč v njem plesala.

Dolgo je čakala zaman. Lotevati se je je začel obup in že je hotela predlagati, da bi šli kam drugam, ko je nenadoma zagledala pričakovano dvojico. Dih ji je zastal. Umolknila je in nemirno opazovala, kako sta si poiskala prostor v dvorani.

Darinka je bila lepa, krasna, ni se moglo tajiti. Ko jo je Breščak popeljal v plesni vrvež, je »za korajžo« zvrnila vase kozarec vina in pozvala svojega fanta, da jo je peljal plesat. Zapičila je oči v Breščaka in tako dolgo strmela vanj, da jo je opazil. Videla je, kako se je zdrznil, se za hipec vzveselila, da ga je mogla vznemiriti, potem se je slepo prepustila razposajenemu obupu.

*

»Glej, teto!« je dejala Darinka Breščaku, ko sta se bila vrnila k mizi, in pokazala z očmi na gospo Josipino, ki si je z Brašno utirala pot skozi omizja.

Breščaku je stopil mrzel pot na čelo.

»Umakniva se, dokler naju še nista opazila«, je šepnil in velel natakarkju, da jima prinese plašča. Toda preden se je utegnil še natakark z obleko vrniti, ju je gospa Josipina zagledala in pozvala Brašno, da se jima pridružita.

Breščak je bil ves iz sebe od jeze in tudi Darinka je bila poparjena. Izzivalno jo je takoj odpeljal plesat. Izgubila sta se v množici. Zdaj je tudi Darinka obžalovala, da ga ni bila prej poslušala in da ni šla z njim.

Brašna ni plesal, zato je tem izdatneje pil. Postajal je dobre volje, se razneževal in šel s tem gospe Josipini vedno bolj na živce. Hotela bi bila plesati z Breščakom, toda on se ni menil zanjo in čutila je, da dela vse to za nalašč. Z Darinko sta se vrnila k mizi komaj za nekaj minut; pri prvih zvokih godbe sta jo spet zapustila.

Gospa Josipina je sedela kakor na trnju. Darinka jo je nenadoma razumela. Dejala je:

»Ali več, Robert, da je moja teta včasih strastna plesalka? Prosi jo vendar za ples!«

Ta nehoteni izraz usmiljenja se je zdel gospe Josipini kakor klofuta. Zardela je in zjecljala nekaj, kakor da ji ni nič do plesa.

Breščak se je ironično zahahljal. Priklonil se je in jo precej trdo odvedel na plesišče.

»Ponoven dokaz vaše izredne rahločutnosti, milostiva, to prijetno iznenadenje nocojšnji večer v tem lokalu,« ji je dejal porogljivo, ko sta zaplesala.

»Nisem vedela, da bosta tu.«

»Težko uganiti. Oddahnil si bom, ko bo Darinka odšla, srečen pa bom šele, ko me bodo stotine kilometrov ločile od vaše ljubeznive fiziognomije.«

»Brezsrčno bitje!«

»Pardon! Premehkosrčno samó, Madame.«

»Poglej, tudi Štefica je tu.«

»Pst! Videl sem jo že.«

»Ko bi Darinka vedela, da je samo moja popustljivost preprečila, da se nisi oženil s to punčko!«

Breščak se je od srca zasmel, morda prvikrat zares ta večer.

»Čemu se smeješ? Ali sem si sama izmislila?«

»Ne, samo jaz sem to storil.«

»Kaj misliš, da sem tako neumna, da tega nisem tako razumela?«

Godba je prenehala.

»Prosim te, izginita s tistim tvojim mešetarjem in pustita naju sama,« ji je še prišepnil, ko sta se vračala. Gospa ni odgovorila ničesar, pa tudi najmanjšega namena ni pokazala, da bi ga hotela poslušati.

Breščak jo je preklel na tihem v deveto koleno.

*

Gostje so se po malem začeli redčiti. Gledajoč izpod čela po dvorani, je Breščak nenadoma zapazil Lucijo, ki je pravkar prišla z nekim spremljevalcem.

Streslo ga je. Zdelo se mu je vse kakor zakleto.

Lucijin spremljevalec je, išoč primeren prostor, obrnil svoj obraz proti njemu. V trenutku ga je spoznal. Bil je pozni gost, ki ga je bil prejšnji večer srečal v predmestni pivnici.

Mrzlo ga je spreletelo po hrbtu. Instinkt džungelske zveri mu je prišepnil: pobegni! V drobcu sekunde je zagledal pred očmi širni svet, velika, daljna mesta, tuje obraze, nove možnosti. Vse, kar je tu doživel, bo potem samo zgodba, ki jo bo nekoč na nekem tujem kontinentu pripovedoval zapoznelemu nočnemu gostu v kakšnem pristaniškem baru.

Toda ni se zganil. Ne, zdaj ni smel, zdaj ni mogel več pobegniti. Prebledel je.

Kakor na skupen znak sta se gospa Josipina in Darinka hkratu ozrli v smeri njegovega pogleda.

»Kako? Lucija?! Kaj išče ta deklina v tem lokalu?«

Gospa Josipina se je strahovito razburila.

»Kakor da ni dovolj, če mi gre že Štefica na živce. Prav te frfre se je zdaj še manjkalo.«

»Kaj, tudi Štefica je tukaj?«

Darinka se je začudila. Gospa Josipina ji jo je pokazala.

»Nisem vedela, da je tako lepa. V trgovini je bila videti vse drugačna.«

Zdaj je tudi Lucija zapazila družbo. Veselo je mahala proti odru in prijateljsko pozdravljala.

»Ta avša je okajena! Naj se mi jutri ne prikaže pred oči!«

Gospa Josipina je bila vsa iz sebe.

Medtem je Breščak sedel bled in nepremičen v naslanjaču, kakor da so mu pošle vse moči.

Darinka se je prestrašila.

»Robert, tebi je slabo!«

»Nekaj preveč sem pil. Ne vznemirjaj se, takoj bo bolje.«

Toda ni bilo bolje. Zavedal se je: Vsa hiša gospe Josipine, vse njegove prijateljice so se kakor na neviden ukaz zbrale nocoj v tem prostoru. Ali so mogle vedeti, da pojdeti z Darinko prav sem, ko sta se bila vendar za to šele odločila, ko sta odhajala iz varietéja?

Ali more verjeti v naključje? Ali bi ne bilo preveč, zahtevati od slepega verjetnostnega računa uresničenje te enkratne možnosti? Zemeljski razlogi, ki so privedli do te čudovite kombinacije, mu niso bili znani. Zdelo se mu je, da je spet potrkal ob tisto neznano, čemur je bil v svoji zadregi nadel skupno ime »usoda«. Spet mu je prišlo na misel tisto nevidno, takorekoč matematično iztipano bitje, ki sedi kakor kakšno mongolsko božanstvo na lastnih petah in se iz brezupnega dolgočasje poigrava s stvori svoje domišljije.

O, in tisto čudno srečanje prejšnji večer v predmestni pivnici! Spomnil se je feljtona v dnevniku, ki se mu je bil takrat smejal. Spomnil se je tudi imena Milan Skubic. Zdaj je vedel: blede fant, ki je prišel nocoj z Lucijo in ki ga je bil srečal prejšnji večer, ni bil nihče drugi, kakor avtor tiste zgodbe o arhitektu Koščaku.

Mraz ga je stresel po vsem telesu.

*

»Kaj vam je, inženir?« je vprašala gospa Josipina z malicioznim nasmeškom.

»Pojdimo!« je rekla Darinka in vstala. Mučila sta jo strah in tesnoba. Sklenila je, da bo odpotovala prihodnji dan navsezgodaj.

Pod odrom se je Štefica glasno zasmejala. Breščak je kakor skozi meglo videl, kako je Lucija pokazala nanjo. Njen spremljevalec je mračno pogledal tja in izpil kozarec vina.

Lucija je neprestano govorila vanj. Oziral se je po Darinki, po gospe Josipini, po Brašni in končno obstal s pogledom pri njem. Breščak je vedel: pripovedovala mu je o vseh in jih prikazovala kot njegove žrtve. Ni dvomil: iz njegovih oči se je prelivalo vanj smrtno sovraštvo.

Hotel je vstati in stopiti k njemu. Dejal bi mu: — Ti nori, bedasti dečko! Ali ne vidiš, da si postal žrtev boolestne lažljivosti tega dekleta in svoje neizkušenosti in lahkovernosti? O, ti nepopoljšljivi idealist in sanjač! — Hotel bi mu položiti roko na ramo in ga o vsem poučiti. Toda ni se mogel ganiti. Obšla ga je bila slabost.

Vsi so vstali. Brašna je pomagal Breščaku na noge.

Tedaj se je tudi Skubic dvignil in šel, opotekajoč se, s kozarcem v roki proti odru.

»Hitro odtod, da ne bo škandala!« je velela gospa Josipina.

Darinka se je tresla po vsem telesu. Nekaj je začela slutiti in strah

jo je bilo, da bi ne bila resnica. Prijela je Breščaka pod roko, toda ni ga mogla spraviti z mesta.

Skubic se je približal njihovi mizi. Brašna ga je prezirljivo premeril z očmi. Vino je izpodbudilo njegovo bojevitost in na tihem si je želel, da bi mu dal nocoj kdo povod, da bi se z njim spoprijel.

Nenadoma je Skubic obstal pred Darinko. Brašna ga je hotel treščiti z odra, toda Breščak mu je zadržal roko. Zbral se je bil medtem.

»Pustite ga! Temu fantu bom jaz nekaj pojasnil.«

Spodaj, v dvorani, je Lucija zatulila.

Skubic se je zdrznil. Breščak mu je položil roko na ramo. Hotel mu je nekaj reči, toda oni se ga je sunkovito otresel, kakor bi se ga bila dotaknila golazen. Sinočnji pozni gost v predmestni pivnici je bil torej Breščak!

»Gospodična!« je zaklical Skubic Darinki. Nehote je obstala.

Breščak se je v tem popolnoma streznil. Spreletel ga je paničen strah.

»Pojdimo!« je zaklical in hotel odpahnniti Skubica.

V Skubicu se je vse uprlo.

»Zlikovec!« je zavpil nanj. »Ni ti bilo dovolj svoje neveste in njene tete, ni ti bilo dovolj prodajalke, prav ono ubogo, brezpravno služkinjo tam spodaj si moral še onečastiti!«

Breščak ga je pograbil za vrat. Skubic se mu je izmaknil, naslonil se s hrbtom ob mizo, segel z roko izza sebe, otipal vrat steklenice in z vsem brezmejnim sovraštvom, ki se je toliko let kopičilo v njegovem srcu, je treščil z njo Breščaka po glavi.

Breščak je javknil in se sesedel.

V trenutku se je Darinka spomnila svojih jutranjih sanj in naenkrat ji je postal njihov pomen popolnoma jasen. Onesvestila se je, naslonivši se na gospo Josipino.

V dvorani je završalo. Brašna je bil medtem treščil Skubica z odra in se vrnil k Breščaku. Gostje so vstajali in obstopili prizorišče.

»Kakšen škandal, kakšen škandal,« je tarnala gospa Josipina, skušajoč odpeljati svojo nečakinjo iz dvorane.

Breščak si je šel, ležeč sključen ob mizi na tleh, z roko preko oči: Nenadoma se mu je namreč zazdelo, da je oslepel. Čutil je, kako mu preko oči curkoma lije topla tekočina. Bil je ves krvav. Ko je zaslišal Brašnov glas in začutil njegovo roko, se je trudno nasmehnil. Hotel je nekaj povedati, toda bil je že preslab za to. Z roko si je šel preko glave. Ves se je stresel. V njej je tičal velik kos razbite steklenice. Spomnil se je Lucije, Skubica in konca njegovega feljtona. Naenkrat mu je bilo, kot da je zares tisti junak. — Dobro je tako, si je na tihem dejal. Potem je izgubil zavest.

Medtem so ga Brašna in nekateri gostje dvignili in odnesli v eno izmed hotelskih sob. Rane mu niso mogli obvezati, ker si nihče ni upal potegniti steklenega drobca iz nje. Ko je privozil rešilni avto, so ga položili vanj na nosilih. Med prevozom je, ne da bi se bil še kaj zavedel, umrl.

*

Po tem dogodku se je hiša gospe Josipine raztreščila na vse strani. Darinka je odpotovala takoj po pogrebu in Štefica je sama zapustila

službo. Lucija se sploh ni prikazala več v hišo svoje gospodarice. Po svoje stvari je poslala neko znanko.

Skubic je prišel v zapor. Tam je utegnil o marsičem razmišljati. Pri razpravi je izvedel marsikaj o Breščaku, kar ga je močno osupnilo. Svitati se mu je začelo, da le ni bilo vse tako, kakor mu je bila prikazovala Lucija. Svojega dejanje skoraj ni mogel več razumeti in zaradi njega se je zdaj resnično kesal. Branitelj ga je dobro zagovarjal; z njegovim težkim življenjem, z razvrvanimi živci, s pijanostjo. In, da ni imel namena izvršiti umor. Tako se je zadeva za Skubica še dovolj ugodno razvozlala.

Gospa Josipina ni več dolgo oklevala. Omožila se je z Brašno in njuna skupna podjetja so dobro процvitala. Samo enega se je začela bati: ogledala.

Bila je stara.

KALINA

TEOFIL LENARTOWICZ

Raste ob hladnem potoku kalina,
raste, razcveta se, mlada, brhkà,
droben dež pije, ko diha vročina,
v rosi se koplje od cvetja prašnà.
Julij prinese ji rdeče korale,
jagode svetle ji vplete v lase —
oj, prevesela mladosti je zale,
kadar se gleda v zrcalu vodé.
Kakor mladenka v zeleni opravi
žarkom zvedavim odkriva svoj kras,
veter, njen bratec v zeleni dobravi,
češe ji šope razkuštranih las.
A ob potoku, ob mladi kalini
že navsezgodaj piščalka ječi —
žalostna sluša jo vrba v bližini:
»Kaj je pač Janku, da take drobí?
Žalostno piska od zore do mraka,
nima tovarišev, tuj mu je smeh,
bled pokašljuje in čaka in plaka,
kakor da hodi po samih grobeh...«
Sluti kalina, oj, sluti kalina —
votli udarci odmevajo v gaj —
krsto zeleno tešo za trpina,
kmalu ga v črni odnesejo kraj.
V žalosti veje povesi kalina,
listje se bujno ji v vetru ospe —
tajna prevzame jo vso bolečina,
mine jo zdravje, lepota in vse.

Prosto prevedel Griša Koritnik

KRATEK POGLED V ZGODOVINO PSIHIIATRIJE

MAGAJNA BOGOMIR

Ta članek je bil napisan kot uvod k »Zgodovini slovenske psihiatrije« in ga nam je avtor prepustil v objavo.

V kratkih črtah bom orisal zgodovino psihiatrije od tistih dni, ko se je začela psihiatrična znanost, do katere smo dospeli danes, razvijati. Prejšnje dobe bom izpustil, kljub temu, da so zanimive bolj kot le kaj. Saj bi našli gotovo v zgodovini vse polno oseb in osebnosti, izmed katerih je marsikatera odločevala usodo stoterih in tisočerih ljudi, da tudi usodo narodov, katere bi pa danes iz današnjega vidika morali prištevati k duševno bolnim ali pa vsaj duševno boleznim ljudem. Videli bi tudi, kako se je polastila psihoza naenkrat ali postopoma celih množic. Našli bi psihopatične momente, zaradi katerih so bili v ječe pometani in mučeni premnogi ljudje. Našli bi v starih pripovedkah, romanih, v pesmih in v ljudskih običajih mnogo stvari, ki spominjajo na psihozo. Vendar bi kaj lahko zapadli v nevarnost, da bi vse te stvari presojali in obsojali z današnjega vidika. Svet pa je bil takrat drugačen. Merežkovskij piše v svoji knjigi Leonardo da Vinci, da so se čarovnice same javljale komisijam in prosile, naj jih spravijo na grmado. Same so verjele, da občujejo s hudičem in so komisije prišle zaradi tega celo v zadrego. Danes je po svetu vse polno duševno bolnih, ki mislijo, da jih je obsedel hudič, imajo duševne privide, da se jim je prikazal, imajo občutja, da se je uselil vanje, da hoče občevati z njimi, slišijo njegov glas. Danes pravimo: Ta človek halucinira. — Takrat pa so s strahom in grozo verjeli, da je bolnika zares obsedel hudič. Vse je bilo preveč pomešano z mistiko ali s praznoverjem. Psihiatrija v današnjem smislu pa se je začela razvijati malo več kot pred sto leti in ta kratka doba je zadostovala, da se je povzpela do danes do ene najbolj širokih in najzanimivejših ved.

Položaj bolnikov je bil koncem 18. stoletja strahotno obupen. Mnogi izmed njih so padali v roke sodnikov kot »potepuhi, lenuhi, zločinci«. Nekateri so zopet tavalili kot berači, deseti bratje, kot nenevarni norci, po deželi naokrog, polni bede in zavisni od ljudskega usmiljenja. Besneže so marsikdaj zapirali kar v kletke po hlevih z željo, da bi poginili čimprej. Mnogi bolniki so končali s samomorom. Pravih umobolnic je bilo tedaj še malo, pač pa so zapirali duševno bolne v celice po sirotišnicah, ubožnicah in prisilnih delavnicah. Leta 1803. je tožil Reil, kako zapirajo te nesrečne stvore kot zločince v »gluhe ječe k linam za sove, v luknje nad mestnimi vrati, v vlažne kleti kaznilnic, kamor nikdar ne prodre prijateljski pogled človekoljubja, — dopuste, da poginjajo privezani na verige in vezi, ki so jim zdrgnile meso do kosti: »Njihovi mrtvi in blede obrazi koprne po skorajšnjem grobu, da bi tako zakrili svojo bedo in našo sramoto.«

* Primerjaj: Prof. Emil Kraepelin: »Hundert Jahre Psychiatrie«. Verlag: Julius Springer, Berlin 1918.

Theodor Kirchhoff: Grundriss einer Geschichte der Irrenpflege: Verlag: August Hirschwald: Berlin, 1890.

D. W. Morgenthäler: Die Pflege der Gemüts- und Geisteskranken. Verlag: Hans Huber, Bern—Berlin. 1930.

V nekem poročilu iz leta 1795. čitamo: »Eden najstrahotnejših pogledov je za vsakega človekoljuba, ko vidi v norišnicah nesrečne žrtve te strašne bolezni, ko leže v vlažnih, mračnih, neprezračenih špelunkah na slami v lastnem blatu, marsikdaj popolnoma nagi, privezani na verige. V takih bivališčih strahu bi postal najpametnejši poprej nor kot pa norec pameten.« Izmed devetih bolnikov, ki jih je ta poročevalec obiskal v eni izmed takih »umobolnic«, jih je umrlo v enem poletju pet.

Esquirol poroča l. 1818. notranjemu ministru v Parizu: »Videl sem na slami nage bolnike, pokrite s cunjami, kako so se borili proti mrazu in vlagi, — videl sem, kako so bili hranjeni na nizkoten način: primanjkovalo jim je vode, da bi si ugasili žejo; primanjkovalo je za življenje potrebnih stvari, — videl sem, kako so bili izročeni brutalni budnosti ječarjev. Videl sem jih v tesnih, vlažnih, umazanih zaklonih, v katerih so bili priklenjeni brez svetlobe in zraka; v zaklonih, v katere bi se človek sramoval prikleniti divje živali, ki jih vzdržuje vlada po velikih mestih z velikimi stroški. Videl sem to skoraj povsod po Franciji in tako ravnaajo z umobolnimi skoraj po vsej Evropi.«

L. 1804. poroča Frank, kako strahotno je, če se človek približa takemu kraju nesreče in tožb in če se zave iz tega iz krika in vika obupa sestavljenega tuljenja, da so se ti ljudje nekoč odlikovali s talenti in čustvi: »Strašno je, če se človek približa tem z umazanijo in cunjami pokritim nesrečnikom in ti silijo vanj, medtem ko zadržujejo pazniki druge z verigami, z vezmi, s suvanjem v rebra.« Isto leto poroča Höch, kako zapirajo besneže v berlinski blaznici med napadom besnosti nage — vsakega posebej — v ozke zaboje, v katerih jih skozi odprtino hranijo z jedjo in pijačo, s posodami, ki so pritrjene na bakrene verige.

Ljudje so menili takrat, da so umobolni neobčutljivi za lakoto, za vročino in rane. Trpljenje teh bednikov se jim je zdelo samo po sebi umevno in si niso delali iz tega dosti pekoče vesti. Seveda poznamo tudi danes nekatere bolnike, ki se v gotovem razdobju svoje bolezni branijo jesti in se nam zdi, kakor da niso občutljivi za bolečine, vendar jih hranimo tudi v takih trenutkih umetno in skušamo preprečiti, da bi se ne poškodovali, kajti njihovo stanje se lahko naenkrat preobrne.

Take nečloveške razmere so vladale po Evropi tja do polovice devetnajstega stoletja. Še leta 1842. so našli pri pregledu v Holandiji bolnike, ki so ležali na slami nagi v kužnem zraku, marsikdaj prikovan na verige. Bili so brez zadostne hrane, moški in ženske pomešani med seboj in nekateri niso že dolgo videli dnevne luči. W. v. Kraulbach je leta 1826. narisal znamenito podobo, skupino duševno bolnih, na kateri vidimo moške in ženske skupaj. Slika je zanimiva tudi po za tisti čas izvanredno dobri karakterizaciji bolnikov. — Leta 1843. nam nariše Mahir podobo znamenitega dunajskega stolpa norcev, okrogle, petnadstropne zgradbe s 139 špelunkami, v katerih je ječalo 200 do 300 bolnikov. Pravi, da so hodniki in špelunke v polni meri podobne ječam. Opremljene so s strahotno masivnimi vrati, obroči, zapahi, skozi katere bi ne mogel pobegniti najrafiniranejši zločinec. Pripoveduje o veliki nečistosti, gnusnem, neznosnem smradu, o rjoventju in tulenju, o kriku bednikov, ki so bili na verige in obroče priklenjeni za roke, noge, da, celo za vrat na najbolj strahoten način. Poroča nadalje, da so ravnali z bolniki kot z najbolj divjimi zvermi in da bi najbednejša menažerija nudila prijaznejšo in bolj človeško podobo. Zdravniške preiskave in zdravstvena oskrba pa

se je vršila kar skozi z železjem močno zamrežene odprtine kot za volkove in hijene. Duševno bolni zadobe v nekaterih primerih res nenavadno moč. Takrat pa so menili, kakor menijo še dandanes mnogi lajiki, da imajo duševni bolniki nadnaravno moč in so tudi zato bile verige na splošno v modi.

V zavodu Bedlam v Londonu so našli leta 1814. pri pregledu številne bolnike prikovane za roko in nogo tako tesno k zidu, da so komaj še lahko stali ali čepeli. Neki bolnik je bil celih 12 let prikovan z verigo in z okovi krog vratu in pasu k drogu ob steni tako, da se je mogel premikati le ob njem. Poleg tega pa so bile še njegove roke tesno priklenjene k telesu. Tudi so bili v tistih časih pazniki in paznice bogato opremljeni z biči, jermeni in drugimi podobnimi pripravami, ki so se jih prav radi posluževali in Lichtenberg je menil, da je palica najboljše sredstvo, s katerim je mogoče norce postaviti zopet na tisti svet, iz katerega pač prihajajo udarci. Autenrieth je nasvetoval, da je treba uporabljati bič proti razgolotenju umobolnih žen, katere je treba takoj po bičanju zopet obleči in Neumann je nasvetoval bičanje proti ponesnaženju. Tako so svetovali tudi drugi — toda leta 1819. je Heydner zaklical: »Preklet naj bo vsak udarec, ki zadene bednika najbolj bednega razreda izmed trpečih. Kličem gorje nad vsakega človeka, pa naj stoji visoko ali nizko, ki bi odobral, da bi pretepali brezumne ljudi.« Leta 1818. je nastopil Horn proti temu, da bi pretepali umobolne tudi v takem slučaju, če ti udarijo zdravnika ali paznika. Vendar se je vleklo naziranje, da je treba umobolneža vsaj v nekaterih primerih pretepsti, vse tja do leta 1850. Polagoma so prišli okovi in verige iz mode in so mesto njih uvedli prisilne jopiče, katerih so se posluževali v izjemnih primerih vse do danes. Ni se pa ohranil prisilni prestol, na katerega so privezovali besneže z jermeni za hrbet, roke in noge. Willis in Gross sta uporabo takega stola zelo zagovarjala, češ da bolnika pomiri in ga priklje k budni zavesti. Tudi Heinroth jo je zelo priporočil. Jacobi in Blümroder pa sta nastopila proti takemu stolu z ravno nasprotno utemeljitvijo. Poleg takega stola so uporabljali tudi posteljo, na katero so pritrdili v prisilni jopič oblečenega bolnika z vrvmi. Zanke za vrvi so bile pritrdjene za rokave jopiča tako, da niso tiščale direktno na roke. Pa tudi za noge je bil pritrdjen tak bolnik. Dno postelje je bilo preluknjano za izmečke. Žal moramo v naši državi zaradi pomanjkanja prostorov za pomirjajoče kopeli še dandanes v izjemnih slučajih privezati bolnika vsaj za nekaj časa na posteljo, kar je nemoderno.

Za strežnike in strežnice so iskali le telesno močne ljudi, da, celo iz zaporov izpuščene zločince so uporabljali v ta namen. Osebe za strežbo je bilo sploh težko dobiti, ker je vladalo prepričanje, da se tudi zdrav človek od bolnikov nalezne duševne bolezni. Temu prepričanju se ne smemo čuditi, saj sliši zdravnik še danes v naši Ljubljani od akademskih ljudi skrbipolni opomin, naj se pazi, da se tudi sam ne nalezne duševne bolezni.

Hogarthova slika nam zopet pokaže, kaki so bili v tistem času prostori. Vidimo na nji zopet moške in ženske skupaj v veliki trumi. Skozi ozka, zamrežena okna prihaja le malo svetlobe. — Celice so imele po navadi viseč kamenit pod, da se je lažje odtekala nesnaga. Higijenske razmere so bile prav dolgo zelo slabe in celo podgane so dostikrat silile v družbo bolnikov. Tudi hrana je bila navadno pomanjkljiva, saj je na primer

Langermann mislil, da je zdravo za duševno bolne, če dobivajo le malo suhe hrane. Zaradi vseh teh stvari je bila umrljivost zelo velika. Pinel poroča, da jih je v letu 1784. od 110 sprejetih bolnikov umrlo 57, leta 1788. pa od 151 sprejetih 95. — Velika umrljivost je trajala še dolgo, kar je dalo v Angliji povod za obširnejše preiskave in se je tedaj izkazalo, da so ponekod celo zakrivali umrljivost in ponarejali tozadevne zapisnike. V Yorški umobolnici so oskrbniki iz strahu pred preiskavo kratkomalo zažgali zavod, pri čemur je požar uničil poleg življenj tudi mnogo zapisnikov.

V tistih časih so imeli navado, da so bolnike razkazovali obiskovalcem za zabavo in dovolili obiskovalcem le-te dražiti. Ponekod se je iz tega razvila kar dobičkanosna obrt.

K takemu ravnanju je pripomoglo tudi mnenje, da se duševno bolni ne more ozdraviti. To mnenje pa se je zopet pojavilo zaradi tega, ker so se svojci odločili izročiti v blaznico le res brezupne primere, saj so vedeli, kaj se v njih dogaja in potem bi bil res čudež, če bi kdo v taki blaznici ozdravel. Mnenje o neozdravljivosti duševnih bolezni se je med premnogimi ljudmi ohranilo prav do danes. Ljudje mečejo različne duševne bolezni v en koš in mislijo, da je vsak, ki stopi v bolnico za duševne bolezni, za vedno zapečaten, kljub temu, da se jih vrača toliko izboljšanih ali ozdravljenih domov. Pa tudi z neozdravljivimi se danes postopa vse drugače kot nekoč. Tudi bi bilo dobro enkrat za vselej uničiti mnenje, da je duševna bolezen nekaj sramotnega. Človek, ki zboli na pljučnici, bo po ozdravljenju brez vsega dobil službo nazaj. Človek, ki se je povrnil zdrav iz umobolnice, je velik revež. Kakor zločinca se ga drži ta pečat naprej. Sramujejo in boje se ga sprejeti v službo. — V katerokoli družbo pride, strme z začudenjem, plašno ali pa s posmehom nanj, tako da revež ne ve, kaj bi zunaj v svetu, čeprav bi bil zmožen dela pa tudi altruizma bolj kot marsikdo drugi. Ni čudno, da se radi takega mnenja in ravnanja stanje marsikaterega ozdravljenega bolnika zopet pokvari, ki se sicer ne bi. Da, zdi se nam celo, da nekateri domačini nalašč dražijo bolnika, ki se je povrnil, ali ga pa napijejo, da bi v pijanosti storil kako nepravilno dejanje in bi imeli potem vzrok, da ga pošljejo v bolnico nazaj.

Pred nekaj več kot sto leti skoraj ni bilo zdravnikov-psihiatrov. Za bolnike so skrbeli posebni upravniki in so le-ti klicali zdravnike le v primeru, če so duševno bolni zboleli še na kaki drugi bolezni. Vendar se je začela psihiatrična veda počasi, počasi razvijati, dokler ni koncem prejšnjega stoletja doživela naenkrat tako širok razmah. Istočasno se je v prejšnjem stoletju vedno bolj razvijalo leposlovje, ki je vedno bolj globoko grabilo v človeško dušo, pa tudi v njeno bolestnost. Velikani duha: Strindberg, Dostojevski, Maupassant in drugi so intuitivno in z genialnim opazovanjem grabili v pravo. Seveda se je pojavila tudi vrsta pisateljev, ki jih je zamikala snov duševnih bolezni, pa so zaradi slabega opazovanja, slabe intuicije in premajhnega znanja duševne bolnike zelo napačno opisovali. V naši slovenski literaturi se je tozadevno ponesrečil menda vsak tak literarni poizkus. Pred nastopom prave psihiatrije so pisali o duševno bolnih razni laiki, teologi in filozofi (Benke, Hoffbauer, Fries, Kant). Pa so se pojavili nekateri možje (Lorry, Daquin, Pinel, Esquirol, Cullen, Arnold, Perfect, Pargeter, Crickton, Chiarugi, Reil, Heinroth, Horn, Heyner, Pienitz), ki so smatrali za življenjsko nalogo študirati duševnost umobolnih in kako je treba ravnati z njimi. Tu in tam

se je našel kak zdravnik, ki mu je dolgotrajno opazovanje nekoliko razsvetlilo to polje. Vendar so smatrali zdravniki to za nekaj postranskega in ljudje niso dosti dali v tem oziru na njihovo mnenje. Da še leta 1838. je trdil Roller, da je klinika za duševne bolezni nerešen in nerešljiv problem, čeprav se je že leta 1819. potegoval za kliničen pouk zdravnikov o duševnih boleznih. Ni torej čudno, da je ležala tedaj psihiatrična veda komaj v povojih in so se morali zdravniki zatekati k antropologom in filozofom po pomoč. V Nassejevem časopisu za dušeslovje najdemo članke, ki so razpravljali o neumrljivosti duše, ali sta telo in duša eno ali dvojje itd. — Damerov je razdelil leta 1829. temperamente po telesnih duplinah: koleričnega v glavo in možgane, sangviničnega v prsi in hrbtenico, melanholičnega pa v spodnje predele telesa in v ganglijski sistem. (Funkcij endokrinih žlez tedaj še niso poznali.) — Ta trojna razdelitev se je nanašala celo na živali, na njihov »gon«, »razum«, »samozavest« in »voljo«. Končno so začeli na debelo mešati v duševnost: galvaničnost, električnost in magnetizem. Pisanih podob, ki so iz tega nastale, kljub vsem kuriozitetam (n. pr.: zaradi čustvenega valovanja se lahko pojavi rak), ne bom tu navajal. Iz te mešanice so se pojavile prav tako zmešane knjige in celo redki opisi pravih duševnih bolezni niso bili brez kuriozitet. Vzrok vsemu temu je bilo premajhno opazovanje materiala. Vendar so korakali Francozi v tem precej spredaj.

Pojavile so se struje, ki so iskale vzrok duševnih bolezni v duši in druge, ki so ga iskale v telesu. Mešali pa so zraven še religiozne in etične momente: »Povzročitelj bolezni je zlo, s katerim se oplodi duša. Njej pa se zlo približa v različni obleki. Brez popolnega odpada od Boga ni nobene duševne motnje.« Tak je bil Heinroth, ki je iskal povsod potrditve zato, da se pojavijo duševne motnje zaradi prostovoljnega nagiba k zlu, ali pa zaradi tega, ker se ni bolnik v življenju dovolj pripravil, da bi se lahko uprl zlu. Na tej osnovi je zgradil in opravičeval svoj pisan sistem duševnih bolezni. Manj bizaren in nekoliko bolj oprt na prirodo je bil Ideler. Burow pa je napisal l. 1828.: »Blaznost je eno izmed prokletstev, ki so nastala nad človeškim rodom radi jeze vse-mogočnega.« Izmikali so se celo očividnih fizičnih in fizioloških vzročnosti in so le-te (poškodbe, zastrupljenja, vročinske bolezni) smatrali pri psihozah za posledico teh in ne za vzrok, ali pa so se izognili na ta način, da so te vzročnosti smatrali za posledico razuzdanega življenja. Njihovi nasprotniki pa so se naslonili na Hipokrata, ki je smatral možgane za sedež duševnosti in tudi za rojstni kraj duševnih bolezni. Že Chiarugi in Willis sta bila nasprotna moralični in teologični razlagi duševnih bolezni. Nasse in Friedreich pa sta poudarjala, da duša, ki je nesmrtna, sploh ne zboli, ampak, da ji le poškodovano telo ne dopusti, da bi se ona izražala na pravičen način. Jacobi je izrazil zanimivo mnenje, da ne smemo iskati vzroka za duševne motnje samo v pokvarah možganov, ampak tudi v pokvarah ostalega telesa. Sklepal je, da niso duševne bolezni sama zase obolenja, ampak le izraz telesnega obolenja. Vsak oboleli organ, vsaka bolezen lahko prispeva k duševnemu obolenju. Ta in drugi so bili na pravilnejši poti, vendar so marsikdaj zajadrali v fiziološke fantastičnosti, ki jih je preveč, da bi jih tukaj navajali. Ne smemo se čuditi tem pionirjem zaradi premnogih zmot, saj so med prvimi stopili raziskovat ogromno nepoznano pokrajino in vedimo, da je boljše postavljati tudi napačne hipoteze, kot pa ne misliti nič in

da so nasledniki ravno zaradi zmot prednikov lažje poiskali približno pravo pot, po kateri hodimo danes, čeprav je tudi danes še dosti, dosti nepoznanega. Esquirol je v nekem pregledu razdelil vzročnost za duševno obolenje tako: 681 bolnikov — duševni vzrok, 867 bolnikov — telesne pokvare, 337 bolnikov — dednost. Mnogo jih je bilo, ki so pripisovali važno vzročnost onaniji. Potem so metali krivdo na vse mogoče telesne pojave: na preprečitev znojenja, na izostanek laktacije, na usahnitev kožnih izpuščajev, na izboljšanje revmatizma itd. in nasprotno: soljenje, znojenje, kožne izpuščaje, različne krvavitve itd. so smatrali za znak izboljšanja duševne bolezni. Dolžili pa so tudi zračni pritisk in lunine izpremembe. Nekateri (Line, Chiarugi, Flemming, Esquirol, Kant, Heinroth, Jacobi in drugi) so skušali ustvariti pregledne sisteme psihoz. Tudi za terapijo so se pojavile po 500 do 600 strani debele knjige, s premnogimi navodili in zdravili. Bruhalna in odvajalna sredstva so igrala glavno vlogo. Narkotika, v kolikor so bila takrat poznana, so uporabljali malokrat in v majhni meri. Precej pa so uporabljali obliže in jedke maže, ki so dostikrat povzročale huda vnetja in silne bolečine po koži, kar naj bi priklicalo zmedeno dušo k pravi zavesti. Pa tudi z mravljami in ušmi so hoteli doseči isti uspeh. Bič, zareze v kožo in opečenje z žarečim železom je tudi prišlo prav v ta namen. Marsikdaj so uporabljali pijavke, premnogokrat puščali kri ali pa uštrcavali živalsko kri. Nekateri avtorji so že zgodaj nastopili proti takim metodam zdravljenja.

Nekateri so uporabljali stradanje za terapevtsko sredstvo. Znamenita pa so bila različna zdravljenja z vodo, o katerih se je še v mojih otroških letih ohranil glas po naši deželi. Mislili so, da je treba bolnika toliko časa tiščati pod mrzlo vodo, kolikor časa traja molitev psalma: Miserere. Izmislili so si različne hidroterapevtske aparature, na pr. utico, v katero so spravili bolnika, pa se je nenadoma odprl pod pod njim in bolnik je štrbunknil v mrzlo vodo. Jacobi se je srdil, ker so v nekem zavodu zlivali na enega bolnika skozi več tednov dnevno po 200—300 velikih latev vode. Tudi so spuščali tako ostre curke mrzle vode na glavo, da so ti kožo kar posneli. Različne mrzlovodne torture so uporabljali tudi za kazen. Ko je prišla na svetlo galvanizacija in elektriziranje, so se marljivo posluževali tudi tega. Pa tudi živalski magnetizem je prišel prav: »Ako nečista duša pokvari čisto, zakaj ne bi zdrava, od Boga podkrepljena duša, ozdravila bolne?«. Proti tem različnim zdravilnim metodam so nastopili Reil, Neumann, Willis, Langermanu, Heinroth in drugi. Zahtevali so, da je treba ravnati z duševno bolnimi tako kot z otroki, pravilno vzgojno in nikdar kruto: »Z možato častitljivostjo in dostojanstvom, s srčno dobroto in dobrohotnostjo, s skrbjo in zavzetnostjo in s strogostjo, ki je združena z milobo, je treba nastopiti.« — Tudi v psihoterapevtskem oziru so se začele pojavljati metode, ki so močno nasprotovale nasilnim. Bazirale so bodisi na prevari bolnikov (navidezna ekstrakcija fantoma iz trebuha), bodisi na vplivu zdravnikove osebnosti, na mimiki njegovega obraza, ki jo mora zdravnik popolnoma obvladati: resnost, šaljivost, stroga dobrohotnost, prijateljstvo, ljubezen in druge take stvari naj se zrcalijo po potrebi na zdravnikovem obrazu. Oseba zdravnika naj torej bolnika popolnoma prevzame. Kjer te stvari ne bi pomagale, pa naj nastopi kazen. Sobe naj bodo za posamezne vrste duševnih bolezni tako pripravljene, da bodo ugodno vplivale na bolnikovo razpoloženje — n. pr.: soba melanholičnega ali plašljivega bolnika

naj bo svetla, polna pisanih, veselih podob in z lepim razgledom. Ni manjkalo avtorjev, ki so kljub napačnim predpostavkam zgradili kar duhovite metode. Lahko bi rekli o njih: Etsi desint vires, tamen est laudanda voluntas. Pa tudi nekateri izmed teh človekoljubnejših avtorjev so se preveč posluževali kazni, čeprav ne več iz naslade, ampak iz želje kolikor mogoče pomagati bolnikom.

Oglejmo si nekatere priprave, ki so bile v modi zlasti v prvi polovici prejšnjega stoletja, čeprav ne bomo naštevali vseh podrobnosti. Bile so v modi različne krste in omare, v katere so zapirali bolnike in jim pustili prost samo obraz, — vreča, ki so jo potegnili čez glavo in spodaj zavezali: »Stradun se ob grožnji, da bo dobil vrečo čez glavo, rajši odloči živeti naprej in začne jesti.« — Nekateri so pritrdili nemirneža v pokončni stoji z vrvmi na strop, pod in na stene ter ga pustili stati tako do 12 ur. Erasmus Darwin se je prvi izmislil, Cox pa prvi uporabil viseči vrtilni stroj, na katerem so z glavo navzven zavrteli bolnika do 60krat v minuti, kar mu je povzročalo neznosne težave in je izstopila kri celo iz očesnih veznic, pa je iz bolnika zletelo tudi blato in scalnica in želodec se mu je izpraznil. Izmislili so si centrifugalne stroje, ki so jih uporabljali tudi namenoma za bruhanje, proti previšni želodčni kislini itd. V psihoterapevtičen efekt teh strojev so zelo verjeli in da bi podkrepili uspeh, so med vrtenjem povzročali hud nenavaden ropot in ustvarjali nenavadne dišave. V zibkah so ure dolgo zibali bolnike in jih potem nenadoma štrbunknili v vodo. Reil si je izmislil votlo kolo, v katerega so vtaknili bolnika do 48 ur. Če je začel bolnik stopati po njegovem dnu, se je pričelo kolo vrteti in si je moral bolnik sam poiskati v njem najugodnejši položaj, stati ure in ure nepremično. Reil je menil, da je treba vplivati na bolnika z vsem mogočim: Neprodirna tema, mrtvaško tiha klet, ki naj bo prepredena z mrtvimi ali premikajočimi se predmeti: Mrtvaške roke, ki nenadoma poglade brado, mramorni kipi, pihalne cevi itd. pa tudi strelji pištole, grom topov, bobni, ogromne piščali, ropot, mačja muzika, živalsko tuljenje itd. naj se pojavi, potem naj nastopajo strahovi, zmaji in druge take stvari. Iz tega kraljestva strahov naj bi se potem prebudil in povrnil bolnik kot odrešen. Reil priporoča tudi zaposlitev v mizarstvu, s telovadbo, plesom, risanjem, slikanjem, petjem, z dramatičnimi predstavami.

V našem zavodu na Poljanskem nasipu smo poizkusili z vrsto dramatičnih predstav in krajših spevoiger. K predstavam smo pustili le take bolnike, ki so šli k njim radi. Obnesle so se najbolj komedije (n. pr. Kmet Herod, Sumljiva oseba, Glavni dobitek, Težke ribe) in spevoigre. Bolniki so sledili predstavam z napetim zanimanjem in z obilnim smehom. Poizkusili smo tudi z resno dramo in smo igrali Jalenov som. Tudi tej so sledili bolniki z zanimanjem, vendar so se na široko smejali, kljub precej dobremu igranju, povsod, kjer so se pojavljali v drami glasnejši konflikti. Poizkusili bomo tudi bolj urejene bolnike spraviti na oder. Z deklamacijami so nastopili še precej dobro. Risarje imamo med bolniki nekatere kar nadpovprečne. Imamo tudi muzikante in pevce. Reil je imel prav, ko je smatral, da je treba bolnike zaposliti z delom. Seveda se je treba pri teh stvareh ravnati po boleznih in po posameznih bolnikih in zaposlimo le take, ki hočejo na delo proti manjšim nagradam popolnoma prostovoljno, če njihovo stanje dopušča.

Proti poprej omenjanim strojem je nastopil zelo ostro Damerow l. 1829. in drugi. Pinel je izjavil: »Moder in izobražen človek ne bo videl v izbruhih blaznosti drugega kot avtomatičen gon, ali bolje, nujen učinek živčnega vznemirjenja, na katerega se smemo prav tako malo srditi, kakor na sunek kamna, ki se je prevalil vsled svoje lastne teže«. Zahteva, naj puste bolnikom v dobro urejenih bolnicah toliko prostosti, kot pač dopušča pamet. Strežnikom naj bo strogo prepovedano vsako nasilje. Kazni naj se poslužujejo na tak način, da bolnik tega niti ne zapazi. Knight, Hayner, Amelung, pa tudi Leupoldt pa nas presenetijo s kar modernimi nazori, kako je treba ravnati z duševno bolnimi. Vidimo torej, kako se začena polagoma svitati tudi na tem polju. — Kakor Reil, tako so tudi mnogi drugi zdravniki že dosti zgodaj spoznali ugodni učinek zaposlitve bolnikov, zlasti vrtnega in poljskega dela, — tako n. pr. v saragoški bolnici za duševne bolezni. Tako hvalijo ugoden učinek dela tudi Rush, Esquirol, Heinrich, Langermann, Willis, Jacobi in drugi.

Polagoma so se vedno bolj množile blaznice po Evropi. V Avignonu (1681), v Springfieldu — Anglija (1741), v Florenci (1645), v Varšavi (1728), v Salzburgu (1772), v Kopenhagnu (1766), v Upsali — Švedska (1766). V Nemčiji je bilo že pred letom 1800. nekaj blaznic, n. pr. v Rockwinklu pri Bremenu, v Frankfurtu, v Blankenburgu, Lübecku in drugod. V bivši Avstriji so zgradili pretežno število umobolnic v drugi polovici prejšnjega stoletja in v začetku tega. Na Dunaju je zgradil cesar Jožef II. l. 1790. znameniti stolp norih, v Pragi pa je prizidal k splošni bolnici tudi blaznico. Dunaj je dobil šele leta 1854. nov, velik zavod, katerega pa so opustili, ko je bil l. 1907. zgrajen znameniti Steinhof.

Dne 3. januarja 1881 se je slovesno otvorila umobolnica na Studencu.

Stara in znamenita je oskrba duševno bolnih v Gheelu v Belgiji. Vas Gheel je obsegala devet župnij s 3120 gospodarstvi in s 1412 oskrbovališči za umobolne. V teh oskrbovališčih se je oskrbovalo v privatni negi po več tisoč bolnikov, in sicer že od trinajstega stoletja. Take oskrbovalnice so se izkazale zelo blagodejne za bolnike. Organizirana kolonijska in družinska oskrba umobolnih se je pred leti razširila marsikod.

Če bi naredili splošen pregled iz srednjega v novi vek, bi videli, da so se začele racionalnejše brigati za umobolne poprej južne države kot severne. To si razlagamo z vplivom orienta. Srednji vek se pri nas zaradi napačnih predsodkov ni dosti brigal za umobolne.

Zaradi mišljenja, da mora imeti vsak bolnik svojo celico, so bile tudi stavbe na ta način prirejene. Imele so n. pr. krožno, zvezdasto ali križno obliko. Kljub vsemu, kar sem poprej povedal, so ponekod vendarle skrbeli tudi za lepo okolico, za igrišča in zabavišča pri umobolnicah. Ponekod so zopet nameščali bolnike po gradovih in samostanih. Leta 1811. so priredili za umobolnico Sonnestein, o kateri poroča Damerow, da je kakor jutranje sonce novega dne za bodočo oskrbo umobolnih v Nemčiji. Iz tega poslopja je prihajala luč, toplota in življenje v blaznice. Leta 1815. je bil ustanovljen Siegburg, l. 1830. pa Sachsenberg. Od tedaj so se zidale bolnice v vedno modernejši gradnji vse do danes, ko je po vseh kulturnejših državah preskrbljeno za vsakega duševno bolnega prav tako kot za druge bolnike ali pa še bolj. Da pa so se pojavljale v diagnostičnem in terapevtskem smislu velike zmote do predzadnje dobe, se ne smemo čuditi, saj je bila veda še mlada. Ne smemo se čuditi n. pr. velikemu Charcotu iz slavne pariške umobolnice Salpêtrières, če je v samoprevari

kar na debelo ustvarjal svoje »velike histerije«, ki so po njegovi smrti kar izginile.

Ker je bilo v prvih početkih vodstvo bolnic zelo slabo, bolniki zelo zanemarjeni in so nekateri lažje bolni hodili iz zavodov beračit po mestu in deželi, so oblasti uvidela, kako važna je za take bolnice uprava. Prevladovalo je mnenje, naj bo upravnik, če le mogoče, sam zdravnik, da bo lažje razumel potrebe bolnikov dotičnega zavoda. Pa tudi to so vedno bolj uvidevali, da ni vsak zdravnik dober za spoznavo duševnih bolezni in za ravnanje z bolniki, ampak da mora imeti posebne sposobnosti, posebno ljubezen in posebno razumevanje za ta poklic. Ne sme biti samo empirik, še manj špekulant, mora biti zdravnik in umetnik obenem, dobro podkovan v psihiatriji. Heindorf pravi: »Zdravnik za duševno bolne mora biti prežet z visoko in globoko humanostjo, z izobrazbo duha in srca, z umetnostjo in svêtom, z energijo karakterja v govoru in ravnanju, ki naj bo združena z lepo in čistiljivo zunanjo-stjo. Njegov karakter naj bo obenem žensko nežen in moško strog in trd. Prijateljstvo, ljubezen in dobrohotnost naj bo združena s strogostjo, trdoto in točnostjo«. — Leupoldt zahteva, naj se psihiater ne udaja napačnemu misticizmu.

Polagoma, toda vedno intenzivnejše in vedno bolj gotovo zmage prodira v prejšnjem stoletju prirodno, realno opazovanje bolnikov. Zdravo, trezno in vedno skrbnejše gledanje izpodriva vedno bolj filozofsko-spekulativno in moralizirajoče gledanje nanje. Dočim poznamo v začetku prejšnjega stoletja le malo avtorjev, ki so poučevali mlade zdravnike o duševnih boleznih, se število le-teh vedno bolj množi, porajajo se posebne stolice po univerzah in končno si pridobi psihiatrija samostojno in zelo upoštevano mesto na njih. K razvoju so pripomogle tudi druge vede, razvoj anatomije, nevrologije, interne medicine in kirurgije, patološke anatomije, histologije in fiziologije. Sporedno s tem se je razvijala znanstvena psihiatrična literatura in časopisje. Leta 1844. je začela izhajati »Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie«. Začeli so vedno jasnejše razlikovati eno duševno bolezen od druge in se je v tem najbolj odlikovala pariška šola. Opazovanja Fritscha, Hitziga, Broca, Wernickeja na možganih so dosti pripomogla k napredku psihiatrije. Wassermannova reakcija je omogočila kontrolo etiologije pri progresivni paralizi in tabesu. Podedovalna komponenta in preddispozicija je postala važna, potem raziskavanja endokrine sekrecije in hormonov. Opazovanje vpliva različnih strupov, alkohola, morfija, kokaina, heroína, meskalina, je prispevalo k spoznavam svoj del. Odprli so se novi vidiki na epilepsijo itd., itd. Imena Charcot, Kraepelin, Kraft, Ebbing, Jauregg, Kleist, Kretschmer, Bumke, Ewald, Mayer, Šerko, Monakow, Weygandt, Jaspers in druga so postajala na široko znana. Umobolnice so postajale vedno večje, vedno bolj popolne. Umobolniki so bili prišteti med ljudi. Ius se je moral in se mora ponovno zatekati na pomoč k psihiatrom, pa tudi dušeslovci, umetniki in pedagogi. Poglejmo: 24. maja leta 1798. je Pinel z dovoljenjem narodnega zbora v Franciji prvi odklenil v Bicetru devet in štiridesetim bolnikom verige; zamislimo se v fantastično mišljenje, ki je vladalo o umobolnih začetkom prejšnjega stoletja in pa današnje ravnanje z bolniki in današnja psihiatrična vedo, pa bomo spoznali, kako velik je bil napredek v nekaj več ko enem stoletju.

K SODOBNIM PROBLEMOM

PAUL VALÉRY

O KREPOSTI

Krepost, beseda krepost je mrtva ali vsaj izumira. Komaj še govorimo o kreposti. Današnjim duhovom ni več neposredni izraz predstavljene istinitosti naše sedanjosti. Nič več ni eden izmed sam ob sebi umevnih elementov onega živega besednega sestava v nas, ki radi lahkote in pogoste rabe izraža resnične potrebe in zahteve našega čustva in razuma. Prav malo je izgleda, da bomo to besedo še kdaj izgrebli in dvignili v jasno zavest. Mirne duše lahko stavite, da more človek danes vse leto živeti, misliti, delati in meditirati, ne da bi enkrat samkrat doživel nujnost, da bi jo izgovoril ali se vsaj z mislijo spomnil nanjo.

Sam moram priznati in si drznem povedati to priznanje. Nisem je še slišal; še več, kar je še huje, moja družba jo je v razgovorih omenjala samo s predznakom redkosti in ironije. Mislili bi po tem, da občujem v najslabši družbi, če ne bi pristavil, da se tudi ne spominjam, da bi naletel nanjo v najbolj branih in najbolj cenjenih knjigah naših dni. Končno mi ni znana tudi nobena revija, ki bi jo tiskala z resnim namenom.

Toda, kaj naj to vendar pomeni, če je izginila beseda krepost, saj je pač nesporna tendenca našega jezika; res je žalosten položaj, v katerem nahajamo besedo, ki je bila ena najmočnejših in najlepših besed, ki je imela pri Corneilleu in vseh, ki so posnemali njegov »grand style«, tako sijajen zvok. Beseda, ki je bila v naslednjem stoletju v tako čudoviti in skoro pretirani naklonjenosti; takrat, ko so »občutljivci« tako razsipno gospodarili z njo in ko jo začuden najdemo še celo v podzemlju (s tem mislim najbolj skrite kotičke bibliotek).

Njena častitljivost pa je še zdaleč ni mogla očuvati v novi eri, v kateri teži jezik, da bi se razvil do one stopnje, na kateri ga opazujemo danes. Ravno radi te častitljivosti je postala ta beseda izolirana, pregnana iz življenja, ki postaja vedno bolj pozitivno, to se pravi, da ga vedno bolj obvladujejo materialne potrebe in tehnični pogoji, ki ga oblikujejo in vedno bolj silijo v jarem števil in dejstev; ki postaja vedno bolj brutalno. Od tedaj čuti človek skušnjavo, da taji vse, česar ne more definirati. Na drugi strani je brez dvoma zakon jezika, da vzbujajo vsi izrazi, ki so imeli v komediji družbe preveliko vlogo, s katerimi so se premnogi slepili in ki so bili prepogosto radi zasledovanja sebičnih smotrov kompromitirani, nezaupanje in da nosijo pečat neodkritosrčnosti. Od leta 1840. dalje je postala beseda krepost nekam dvomljiva. Dobila je nekako rahlo smešen zvok. Zdi se, da je prelepa, da bi bila resnična na »modernih ustnicah«, kajti 19. stoletje se je čutilo moderno in kot »devetnajsto stoletje«. Ljudje so besedo krepost komaj prenesli še v uradni govori. Ravno dosti dobra je bila še za okras dekliških deklamacij. Toda, bojiš se to čisto besedo izgovoriti pred možmi duha. Kako naj govorimo vpričo Stendhala ali Meriméeja o kreposti, ne da bi ta dva rafinirana poznavalca umetnosti simuliranja, ki sta tako skrajno občutljiva za vsak nepristen ton, ne prisluhnila in te sumljivo ne pogledala, če nisi prismojen ali komedijant. Sreda prejšnjega stoletja je kritična epoha za vzvišeni stil kakor za mnoge druge stvari; naenkrat opaziš, kako postaja v knjigah in govori izrazita izpoved najplemenitejših čustev vedno bolj redka in neznosna.

Zdi se, kakor bi jim čisto novodobna sramežljivost vedno bolj branila, da bi se pojavila, dočim so senzacije, strasti in materialni interesi edini predmet literature, ki si je našla za to značilno pristranost ne baš slabo opravičilo v opazovanju človekove narave ter estetiki in njeni obnovi.

Moj namen je samo, da vam predočim razvoj, ki ga je doživelo spreminjanje jezika v tej smeri. Zdi se, da je sramežljivost v jeziku danes dobesedno narobe usmerjena. Vzdržnost je menjala svoj predmet: kar so svoj čas hvalili, se danes ne upa več pojaviti; kar smo grajali, se javlja sedaj često javno v govoru. Brez premisleka opazujemo ta pojav, ga sprejemamo in sodelujemo. Mislim namreč na splošno opuščanje neposrednega izraza za stvari, ki so bile preje najbolj spoštovane in svete. To opuščanje je zame eden onih res zgodovinskih pojavov, ki jih klasično pisana zgodovina ne upošteva, ker je navajena gledati samo neposredno vidno, da celo samo to, kar je po tradiciji vidno. Medtem, ko ima duh, kolikor se ne zadovolji enostavno z danostjo, temveč pokaže tudi svojo sposobnost začudenosti in dvoma, svojevrsten razvoj, ki vpliva na dokumente in na opazovana dejstva, da se odkrijejo zveze in dogodki, ki na prvi pogled niso zaznatni. Med temi dejstvi, ki jih v prvi vrsti niso spoznali baš sodobniki in ki zato nimajo nobenega ali samo posredno mesto v njihovih spisih, so ona, ki določeno dobo najgloblje karakterizirajo in pokažejo najostreje njena nasprotja do drugih, prejšnjih in sledečih dob. Mislim na vrednote, ki jih izraža ali sprejema doba, na hierarhijo vrednot v javnem mnenju, o njihovem vplivu na нравno življenje, socialne forme, zakonodajo, umetnost in politiko.

Zame je tista doba točno opisana, o kateri vemo, kaj spoštuje in kaj omalovažuje ali celo zavrača, kaj hoče in kaj zanemarja, kaj pospešuje in kaj samo dopušča, kaj želi in kaj zamolči. Telo družbe ima svoje težnje in svoja odklankanja, svoje strogosti in svoje slabosti kakor vsako živo bitje. Ta sistem tendenc in reakcij občega čustvovanja doživlja precej počasne spremembe. Toda prevrat vrednot iz ene v drugo dobo, četudi ga je mogoče še tako malo čutiti, je pojav največje važnosti, ker obseže vse človeške odnose.

KAJ JE NAPREDEK?

Bil je čas v začetku 19. stoletja, ko je spadalo k bontonu, ako si zavračal napredek. Kulturni ljudje so prezirali znanost in se zanimali samo še za fantastični razvoj znanja. Literati so bili poglobljeni v romanticizem, ozirali so se nazaj namesto naprej; legenda in zgodovina sta bili problem inspiracije. Prezirali so organiziranost življenja in živeli v strasteh in čustvih, ki so jim bile naravnost kult.

Potem je prišel čas, ko se je po dolgi pavzi počivanja in zastoja z vihnim zamahom nenadoma pojavil materialni napredek. Ako bi takrat, v štiridesetih letih, prašali pesnika ali pisatelja, če sta revolucija industrije in tiranija stroja izraz napredka, bi brez nadaljnjega odgovorila, da sta to pojava zanikanja kulture.

Danes pa so se razmere tako radikalno spremenile, da je prenehala obstojati opozicija, ki je bila nekoč med obema tipoma. Bolje povedano, fantastični in pozitivistični tip sta se med seboj tako spojila, tako stopila v eno, da oba, umetnik in buržuj, tekmujeta, da bi napravila življenje v njegovih hitrih in nepričakovanih spremembah kolikor mogoče bolj

kaleidoskopično. Tako smo navajeni na efemerno, da gledamo na vso znatnost in na vse manifestacije človeške dejavnosti samo kot na provizorične pojave. Danes računamo mnogo bolj z nepričakovanim kakor kdaj prej. Pojem realnosti nima več značilne jasnosti, kajti nič ni nemogočega, vse sanje dobivajo trdne forme. Celo javno mnenje, azil nevednosti, je postalo nekaj negotovega. Resnice aksiomov so postale dvomljive. Dokazi nimajo nobenega pomena, tradicija nobene vrednosti. Mnogo bolj verujemo skrbno pretehtanim in znanstveno kontroliranim opazovanjem specialistov kakor spoznanjem občega prepričanja, ki jih je večina smrtnikov spoznala in potrdila za resnice. Skratka, vse sanje, ki smo jih sanjali, letenje po zraku, televizija, razširjanje govorjene besede v času in prostoru in še čudovitejše stvari, ki bi se nam kdaj prej sploh ne sanjale, so se v pravem pomenu besede danes izkristalizirale. Strojna tehnika je ustvarila taka čuda, da je človek pozabil na vero v stare čudeže in umetnik čuti kljub svoji genialnosti, da s svojim ustvarjanjem ne more prav za prav kaj početi. Brez dvoma je duh buržuja, ki vlaga danes denar v fantastične spekulacije v pogubo celokupnosti, s tem šele vstopil v svoje pravo področje.

Mislimo si, kakor si moramo misliti, da se bo sodobna evolucija brez konca in meja nadaljevala, potem slutimo, da bo prišel čas, ko bo človek opustil vso tradicionalno vero in ga bo njegovo lastno delo obsedlo. Preteklost bo cenil kot popolnoma nično. Edino, kar bo pri njem kaj veljalo, bo efemerno novo dejstvo, ki komaj nekaj let gnezdi v njegovi glavi. Glavna človekova naloga bo, da bo ugotavljal, kakšna bo smer, ki prihaja. Kajti samo ta bo odločujoči faktor njegovega življenja. O napredku — če hočemo ta pojem definirati, kar je težka stvar, ker se definicija menja s časom in individuum — moremo reči samo to, da pomeni rast mehaničnih sil, kar je smoter današnjega človeka. Napredek pa je tudi rastoča človekova sposobnost, že vnaprej gledati prihajajoča dejstva. Samo s tega stališča moremo brez dvoma ugotoviti, da moramo vknjižiti od leta do leta, od desetletja do desetletja neizmeren napredek. Pot samopašnosti, na kateri leto za letom trosimo več in več konjskih sil, je mera tega napredka. Merilo vseh stvari kaže leto za leto večje višine; težko si je izmisliti višine, ki ne bi bile dosežene, ali meje, ki bi jih tu mogli postaviti. Ker pa ne moremo nobene stvari povečati, ne da bi spremenili tudi njene kvalitete, se prevrača vsaka manifestacija človeške dejavnosti tudi v kvaliteti. Ni ga boljšega primera za to od vojne in velikih razlik v pojmovanju, ki smo ga imeli v preteklih letih o porazu. Joseph de Maistre še je nekoč rekel, da je vojna zgubljena, če je zajelo pomanjkanje moške sile, zlata, hrane in surovin ne samo armado, temveč tudi deželo, ki jo armada brani. To je bilo nekoč.

Ako merimo problem napredka ob rezultatih raziskovanja svetlobe, se pokaže še čudovitejši. Do sedaj smo bili mnenja, da je svetloba v prostoru in da se spreminja sicer več ali manj ob drugih materijah, toda v istem mediju. Danes pa je svetloba največja uganka sveta. Raziskovanja svetlovnih žarkov so popolnoma razpršila naše prejšnje pojmovanje, da je prostor prazen. Svetloba je enaka materiji in zopet čisto drugačna od nje. Združena je v vseh vrstah nasprotij z materijo, če so nam ta nasprotja znana ali če so nam tudi neumljiva.

To je napredek, ako ga tako gledamo in s tega stališča je to brez dvoma napredek, čeprav nam marsikaj zdrkne... Če pa se prašamo, ali moremo

zabeležiti v enaki meri napredek tudi na drugih področjih, moramo odločno zanikati. Moralno, socialno, duhovno ali politično nismo postali boljši od naših dedov. Upam si celo trditi, da pomenimo mi v primeri z njimi korak nazaj.

TEMPO ŽIVLJENJA

Moderni svet teži po čimbolj učinkovitem in temeljitem izkoriščanju prirodnih energij. Ne zadovolji se s tem, da bi jih našel in ukoriščal, da bi tako zadostil večnim nujnostim življenja, temveč jih razsipa in se opaja ob tej razsipnosti tako zelo, da si mora izmišljati nove, nikdar slutene potrebe; zato pa mora iznajti zopet sredstva, da zadosti tem potrebam.

Moderni človek se opaja, ko razsipa. Zloraba svetlobe, zloraba hitrosti, zloraba dražil in opojnih strupov, zloraba v pogostem menjanju vtisov, zloraba v vsestranosti, zloraba čudežev. Niti naštetih ne morem vseh teh zlorab v današnjem življenju.

V času, ko je živel pesnik Ronsard, se je oko zadovoljilo s svečo ali celo oljenico. Učenjaki tistega časa, ki so delali najraje ponoči, so brali in pisali brez truda pri revni plapolajoči luči. Danes potrebuje oko dvajset, petdeset, sto sveč; uho potrebuje fortissima orkestra, prenese najstrašnejše disonance, se privadi grmenju tovornega avtomobila, piskanju in hreščanju strojev in bi rado vse to zopet našlo v muziki koncertne dvorane.

Pred 40 leti sem pokazal na izginjanje neobljudene zemlje kot na kritičen fenomen v zgodovini človeštva, to se pravi na popolno obljudenost zemlje z organiziranimi narodi, ko ni bilo več koščka zemlje, ki bi nikomur ne pripadal. Vzporedno s tem političnim fenomenom gre izginjanje prostega časa. Nezasedeni prostor in prosti čas sta samo še spomina. Prosti čas, o katerem tu govorimo, ni počitek, tega je še dosti, toda tudi tega čuvajo in posplošijo z zakonitimi uredbami in mehaničnimi dodatki v razmerju do dobičkanosnih ur delovnega časa. Delovni dnevi so točno odmerjeni, njihove delovne ure šteje zakon. Toda notranji oddih, ki je vse kaj drugega kakor z uro odmerjeni čas počitka, vedno bolj izginja. Trdost, napetost, prevratnost modernega življenja motijo in izčrpajo v naši notranjosti energije, ki so odločene za oddih. Poglejte sami sebe in okrog sebe, kako napreduje nespečnost. Ta napredek sledi točno vsem drugim napredkom. Utrujenost in duševna prenapetost sta čisto toliko, da si zaželim v svoji naivnosti na Tahiti, raj enostavnosti in brezdelja, in da zahrepenimo za počasnimi, neizčrpljivimi življenjskimi formami, ki jih mi nikdar nismo poznali.

Primitivni narodi ne čutijo potrebe, da bi razcepljali čas v najmanjše delce. V antični dobi niso potrebovali ne minute ne sekunde. Platona nista nadlegovala pošta in telegraf, Virgiliju ni bil potreben vozni red. Toda naša gibanja so urejena po točnih časovnih delcih. Dvajsetinka sekunde začenja dobivati že v mnogih praktičnih področjih svojo vlogo.

Brez dvoma je naš organizem čudovito akustičen. Dosedaj je prenesel celo najbolj nečloveške stvari. Toda, ali bo mogel vedno vzdržati to silo in te ekscese? Sam Bog ve, kaj vse homo morali še pretrpeti, kaj bodo morali naši ubogi, obžalovanja vredni čuti še kompenzirati?

Zbral Fiba.

ANDRE MAUROIS O WELLSU

Lani smo prinesli nekaj predavanj o sodobnih angleških pisateljih, ki jih je imel André Maurois na pariški ljudski univerzi. Predavanja, ki so izhajala sproti v »Revue hebdomadaire«, so izšla sedaj v posebni knjigi. Danes prinašamo odlomke iz najboljšejšega eseja o H. G. Wellsu, čigar »Svetovna zgodovina« izide sedaj v slovenščini. André Maurois, čigar delo je v veliki meri posvečeno angleškim političnim in literarnim osebnostim (biografije o Disraeliju, Shelleyu, Byronu itd.) velja v Franciji za najboljšega poznavalca in tolmača angleške literature in sodobne Anglije sploh.

— Proroštvo spada, pravi Maurois, med tiste poklice, ki jih ni mogoče izvrševati povsod in ob vsakem času. Mirne in ustaljene dobe niso nikoli potrebovale prerokov. V takih dobah prikazujejo pisatelji svoj čas in iščejo popolnosti v formi. Toda, kadar zaide življenje v nered in brezvladje, zahtevamo od umetnikov in učenjakov, da nam prikažejo podobo boljšega sveta. Za kaotični in blazni povojni svet je bil Wells v prav toliki meri psihijater kakor pa pisatelj.

Wells je imel v nekaterih evropskih deželah in v Ameriki nekaj časa duhovno moč, ki jo lahko primerjamo le še z Voltairejevo v osemnajstem stoletju. Šel je k Rooseveltu in k Stalinu, razpravljal je z državnimi poglavarji kot z enakimi in opominjal je Društvo narodov. Kajpak je tudi njega opominjala mlada generacija. Kraljica Viktorija se je pritoževala, da se Gladstone obrača nanjo kakor na kakšno javno institucijo. Toda Wells je bil v zadnjih desetih letih res javna ustanova. Svoje poslanstvo in svoje ideje je izražal v malone religioznem tonu. Najprej hočemo govoriti o preroku in nato šele o prorokbah.

Njegovo življenje je dovolj znano. G. West je napisal o njem odlično biografijo in Wells je nedavno sam izdal avtobiografijo, ki je vsaj v prvem delu tako odkrita, da se zde Rousseaujeve »Izpovedi« v primeru z njo previdne in plahe. Morda je to le videz resnice, morda je celotna resnica o vsakem človeku prezapletena in preveč neverjetna, da bi jo kdo izrazil. Wells skuša zgrabiti resnico kolikor mogoče od blizu, toda kakor mnogo sodobnikov, tudi on meni, da je pojem o osebnosti zelo nejasen. Tako loči »stvarno osebnost«, kakor si predstavljamo same sebe, od osebnosti, kakršno vidijo v nas drugi. Naj bo ta avtobiografija zadnja, ali pa kakor pravi Mauriac, predzadnja resnica o Wellsu, vsekakor nudi nešteto podatkov njegovemu bodočemu biografu. Skušajmo podati le nekaj najvažnejših potez.

1. Wells je preprostega rodu in nam pripoveduje o težavah svoje mladosti preprosto in dostojanstveno. Mati je bila sobarica na neki graščini in je postala pozneje prav tam guvernantka. Prizadevala si je, da bi bila po zunanosti podobna kraljici Viktoriji. Poročila se je z vrtnarjem iz sosedne graščine, s katerim sta kupila v Bromleyu majhno trgovino s porcelanom.

Mati je hotela za vsako ceno napraviti iz sina nekaj posebnega. Kakšna škoda, je dejala, da tvoj oče ni gentleman. Po zelo površnem šolanju ga je poslala, da bi se izučil za trgoveškega pomočnika. To življenje je bilo

polno težav, vendar se jih Wells ne spominja z bridkostjo. Nasprotno, v svojih romanih je obdelal svojo mladost s humorjem. Njej se ima Wells zahvaliti za svoje globoko poznavanje ljudstva in za prednost, da je dolgo opazoval elito le od daleč. Oskrbnik gradu, v katerem je službovala njegova mati, si je zapisoval v dnevnik vse slovnične in zgodovinske napake gostov, ki jim je stregel. Wells je prav kakor ta oskrbnik prav kmalu napravil seznam vseh neumnosti, ki jih počenjajo nekateri vodilni ljudje sveta. Ta grad je postal zanj simbol.

Družba se mu je zdela polna slabosti. Toda nikoli ni mislil nanjo kot upornik, ki hoče vse porušiti. Dobil je kaj kmalu smisel za komičnost in ta smisel ga je obvaroval sovraštva. Njegova čustva ob prvem stiku s svetom niso bila prav nič podobna čustvom Stendhalovega Julien Sorela. Vladujoči razred se mu ni zdel vreden sovraštva, marveč mu je bil le smešen. Norčeval se je zlasti iz samega sebe in iz svojih mladeniških poizkusov, da bi mu postal enak.

2. Njegova narava je nagibala k znanostim. V sedmem letu starosti si je zlomil nogo. Nič več se ni mogel okretno gibati, toda imel je dovolj časa in prilike za študij. »Tej zlomljeni nogi se imam zahvaliti, da še živim in pišem lasten življenjepis.« S pomočjo nekega univerzitetnega profesorja, ki je takoj spoznal njegovo nenavadno izobraženost, je postal, čeprav malone brez šol, pomožni učitelj. Takrat mu je bilo sedemnajst let. Dobil je državno podporo in je študiral na nekem londonskem kolegiju, kjer je imel za učitelja tudi velikega Huxleya, Darwinovega prijatelja. V tej dobi pričenja v njegovi glavi velikansko vretje, iz katerega je nastal duhovit, toda slabo napisan članek »Odkrivanje edinstvenega«. V tem članku dokazuje, da popisujejo pisatelji osebe po razredih le zaradi udobnosti jezika. V resnici pa je vsak posameznik in celo vsak pojav sploh nekaj edinstvenega. Le glede na zakon o velikih številih in zaradi statistik je atom podoben atomu in sesalec sesalcu. Tako je že tedaj izrazil idejo, ki so jo po tridesetih letih povzeli največji fiziki.

Po izstopu iz instituta je postal profesor, toda kmalu je moral zapustiti svoje mesto, ker se ga je lotila tuberkuloza. Preživljal se je bolj ali manj z novinarstvom. Toda komaj si je opomogel od bolezni, je zabredel v še hujšo nesrečo. Wells se je poročil s sestrnico, ki jo je ljubil še iz otroških let. Toda ta prvi zakon je bil nesrečen. Med obema zakoncema je bilo kaj malo skupnih interesov. »Moja žena si ni zlomila noge in ni bila inficirana s strastjo do knjige.« Tu je bil tudi začetek vseh nesoglasij. V dobi svojih znanstvenih študij se je seznanil s študentko, ki mu je postala prijateljica in tovarišica. Le z njo si je zaželel skupno življenje. V tej dobi je vneto prebiral Shelleya in je bil pristaš svobodne ljubezni. Nekoliko pozneje pa je uvidel, kakor že toliko drugih pred njim, da predstavlja svobodna ljubezen za žensko vse polno neprijetnosti. Tako se je ločil in se v drugo oženil. Toda tudi ta zakon ni uspel, če hočemo razumeti pod tem popolno čutno in duhovsko soglasje, o katerem sanja ob poroki vsak mladenič. S to žensko, ki jo je vedno zelo cenil, Wells ni dosegel tiste popolne in nadčloveške harmonije, o kateri je sanjal, marveč se je zadovoljil z obojestranskim kompromisom, ki mu je kljub vsem težavam zagotovil trajnost zakona.

Tretja poteza. Wells, ki je že od malega trpel zaradi družabnega reda, je doživel nered tudi v spolnem življenju. Kot mladenič je prav kakor

Shelley zanikal nujnost zakona. Kakor se često dogaja, je zato iskal v umetnosti namišljeno žensko, ki je po duhu mož, po telesu pa ženska, nekak Baudelairejev »prijatelj z boki«. Večina njegovih junakinj pripada tej očarljivi in opojni, žal neresnični vrsti žensk, nekakšnih intelektualnih Wallkür.

Četrta poteza. Wells je politični reformator. Umljivo je, da se mlad profesor, ki trpi zaradi nereda v družbi in veruje v znanost, ukvarja tudi s politikom. V letih 1895—1902 je bil samo pisatelj romanov, in sicer prav kmalu zelo slaven pisatelj. Angleško javnost je oblegel z zaporednimi poplavamami knjig. Prvi tak val so bili znanstveni romani »Stroj za raziskavanje čaja«, »Otok doktorja Moreauja«, »Nevidni človek« in še deset drugih. V trenutku, ko so ga kritiki proglasili za iznajditelja nove fantastike, je prišel že nov val avtobiografskih, humorističnih romanov, kjer na zabaven in ironičen način popisuje svoje začetke v trgovskem poklicu, svoje profesorstvo, in svoje prvi ljubezni. V to serijo spadajo »Kipps«, »Ljubezen in Mr. Levisham«, »Zgodba Mra. Polleya«. Tretji val pa predstavljajo idejni romani, kjer se svetovne reforme družijo s čutno harmonijo: »Novi Macchiavelli«, »Zakon«, »Veličastno iskanje«, »Strastni prijatelji« itd. Tem spisom se pridružujejo še doktrinarni romani, kakor »Napovedi« in »Moderna utopija«. Ob pričetku vojne je bila njegova slava, ki se je opirala na tako obsežno in različno delo, približno tolikšna kakor pa Kiplingova ali pa Shawjeva.

Z izdajo »Napovedi« je pritegnil nekaj liberalnih in socialističnih reformatorjev, zlasti g. in go. Webbovo, ki sta vodila fabijsko gibanje. V tej družbi, ki je širila ideje revolucionarnega socializma, je srečal poleg obeh Webbov in še B. Shawa, Ramsaya MacDonalda in mnogo poznejših delavskih ministrov. V tej družbi je imel nekaj predavanj, vendar se je izkazalo, da imata Wells in socialistična stranka kaj malo skupnih idej. Socialisti so se smatrali za zastopnike razreda, ki bo nekoč zavzel oblast proti drugim razredom in strankam. Wells pa se je ukvarjal z mislijo, kako organizirati vse razrede in vse stranke v boj proti družabnemu neredu in proti neumnosti. Družabne elite, ki jo je opazoval s toliko ironijo v gradu, kjer je službovala njegova mati, ne le ni sovražil, marveč je bil prepričan, da ima ta pri vseh smešnostih tudi odlične lastnosti, ki bi jih lahko uspešno uporabili pri splošni družabni organizaciji. Stremeč po znanstvenem redu, je črtil razredni boj, ki se mu je zdel brezupen in celo nevaren. Prelom med njim in fabijci je bil kmalu popoln. Pred to družbo je predaval o »Zmotah fabijske družbe«. Napadel jo je na njemu lasten način, tako da je v vsem posnemal in se norčeval iz Shawa. Po Shawjevem govoru so zavrnili vse Wellsove predloge. Shaw, ki je bil dosti boljši govornik, je zmagal in Wells se je umaknil. Vedno je hotel napraviti iz te družbe nekaj, česar ta nikakor ni želela.

Wells ni stremel po socializmu, marveč po univerzalni republiki, ki bi se naslanjala na povsem nove zahteve in pogoje mehanične in znanstvene civilizacije. To naj bi ne bila nekakšna enakopravna demokracija, marveč država, ki bi jo vladala umska aristokracija. Wells ni hotel moči množic, marveč vlado samurajev, ali kakor pravi Gobineau, kraljevih sinov. Tako Wells ni bil nikak rušilec, marveč graditelj, ki se je izoblikoval v svoji trdi mladosti. Čim bolj je dozoreval in čim bolj je razmišljal, tem bolj je verjel, da je mogoče sprostiti človeka z znanostjo in organizacijo in tem bolj se je čutil s še nekaj ljudmi njegove

stopnje odgovornega za uresničenje novega sveta. Vojna je morala globoko užalostiti pisatelja, ki se je zgražal nad krutostjo, neredom in pustošenjem. Gledati, da posveča to nesrečno človeštvo toliko poguma in znanosti medsebojnemu pobijanju, medtem ko ostajajo koristna dela neizvršena, je bil zanj neznosen škandal. V začetku vojne se je omejil na novinarstvo, in bil je med tistimi, ki so mislili, da je ta vojna tista, ki bo vojno za vedno uničila. Ko je videl začetke zmage, je upal v obnovo sveta. »Če doba naslednjih deset let ne bo klavrna in pogubna, bodo to največja leta v zgodovini.« Toda bila so klavrna in pogubna. Sprva se je navduševal za Društvo narodov, nato pa mu je, kakor nekoč fabijcem, pokazal hrbet. Od leta 1920. dalje smatra Društvo narodov le za oviro na poti do svetovnega miru, le za nekakšno diplomatsko sredstvo, kako vnaprej onemogočiti vse konstruktivne predloge.

Kakor ga je disgustirala Ženeva, ni imel sreče tudi z Moskvo. Tudi tu je sprva upal, da bodo povsem novi ljudje ustvarili svet po njegovem okusu. Šel je k Leninu. Toda ta je, če smemo verjeti Trockemu, po pogovoru z Wellsom silovito vzkliknil: »Kakšen buržuj. Kakšen filister!« Tudi njegov poznejši obisk pri Stalinu je potrdil ta nesporazum med njim in novo Rusijo.

Zakaj torej ta nemožnost uresničiti sen o svetovni organizaciji, sen, ki se je zdel Wellsu vedno tako upravičen. Po vojni si je silovito prizadeval, da bi odgonetil to nemožnost in je postal nekak novi enciklopedist. Najprej je moral študirati preteklost. Tako je napisal monumentalno delo: »Svetovna zgodovina«. Nato opiše stanje modernih psiholoških znanosti in napiše z Julianom Huxleyem knjigo »Znanost življenja«. Končno študira mehanizem dela in izmenjave blaga ter napiše debelo gospodarsko politično knjigo »Delo, zdravje in sreča sveta«. Te enciklopedije so ogromne, inteligentne in pomembne knjige. Njihovo bistvo tvori misel o svetu, ki bo zgrajen po načrtu, kajti po njegovem mnenju se stavijo na pot do svobode in dobrobitja sveta le miselne ovire. »Četudi sem prišel v stik z večino ljudi, ki vladajo svet, vendar ni v moji moči, da bi jih zedinil. Lahko jim govorim in jih celo vznemirjam, vendar ne morem prisiliti njihovih možganov, da bi videli. V svojem obupu je napisal nove napovedi, v katerih se zopet povrača k stremljenju svoje mladosti po ustvarjanju novih svetov. To so »Oblike bodočih stvari«, zgodovina prihodnjih dve sto let, kakor jo bodo morda pripovedovali v šolskih priročnikih našim potomcem leta 2135. Wells prerokuje veliko zračno vojsko, ki ji bo sledila svetovna kuga. Ti dve nesreči bosta izpraznili mesta, ki bodo preveč nevarna. Človeštvo okrog leta 1960. bo živelo v majhnih skupinah na deželi. Prometna in civilizacijska sredstva bodo polagoma izginila. Ne bo več telefona, niti telegrafa. Wells citira popotni dnevnik mladega Tita Cobleta, ki potuje ob koncu dvajsetega stoletja s kolesom po Južni Franciji. Našel je hotele v razvalinah in ceste razkopane od dreves. Le še letališča so nekakšne celice civilizacije. Okrog te peščice tehnikov, letalcev, kemikov, nastane okrog leta 2160. nova, povsem organizirana družba v svetovni državi. Vladajo jo ljudje, ki so podobni bogovom.« Vse njegovo povojno delo je nekak »priročnik deifipovsem organizirana družba v svetovni državi. Vladajo jo ljudje, »ki so mu na razpolago, lahko obnovi svet, ali kakor bi dejal Comte, da je prišel čas pozitivne sociologije. Wells meni, da mora vsaka umska aristo-

kracija pristopiti k tej očitni zaroti, ki naj nadomesti v vodstvu človeških zadev neumnost z inteligenco in kolektivne strasti z znanstvenim duhom. Na to doktrino se še povrnemo. Ko zaključujemo z njegovim življenjepisom, pa moramo občudovati enotnost in povezanost med doktrino, njegovim pravljičnim delom in njegovim življenjem.

*

Wells primerja svoje življenje z muzikalno fugo, kjer se mešata dve različni temi. Glavna tema je: razum se širi in duh se prilagaja. Posamezni pustolovec poizkuša, čim bolj se oddaljuje od družinskega okolja, v katerem se je rodil, vedno zavedneje postati svetovni občan. Druga tema pa so težave pri reševanju odnosov med moškim in žensko, zlasti v prvi polovici življenja, kar je pri večini ljudi nevarna ovira za srečno življenje. Reševanje socialnega vprašanja mora spremljati ali vsaj slediti vprašanju čutnosti. Na teh dveh temah je zgradil Wells svoje delo. Ker ni zadovoljen z vesoljstvom, takšnim, kakršno je, stremi že v najzgodnejši mladosti, da bi ga obnovil. Človek si je vedno skušal izmisliti svetove, v katerih je lahko sanjal o stvareh, ki jih ne more doseči v resničnem svetu. Pravljičnost zavzema v vsaki dobi oblike, ki so v skladu z njenimi verovanji. Grki so imeli svoje bogove, muze in nimfe, Kelti svoje čarovnike in čaravnice in Germani svojo Wallhallo. Mladenič, kakor je bil Wells, ki se je posvetil znanstvenim panogam, se je moral kajpak zatekati k namišljenim odkritjem. Znanstvena pravljičnost ima lahko isto vlogo kakor pa pravljičnost bajk. Iz sanj dela resničnost. Toda modernim duhovom, ki se upirajo bajkam, pravljičnost laže vsili svoje domneve, ker se zaveda njihovih duhovnih navad.

Wells je bil še posebej pripraven za ustvarjanje moderne pravljičnosti, ker je združeval v redki kombinaciji obširno znanstveno naobraženost z nezadovoljnostjo nad svetovno zmedo, ki mu je dražila duha. »Za časa mojega detinstva se mi je zdela vsaka spekulacija o bodočnosti gorostasna šala. Govoriti o »Človeku iz leta 1,000.000« je bila zame nemogoča fantazija«. Odkar pa je prišel v South Kensington, pa se je njegovo stališče izpremenilo. Vpraševal se je, kaj bo s človekom, če se bo razvoj nadaljeval. Najprej je napisal teoretični esej »O človeku iz leta 1,000.000«. Nekoliko pozneje, ko ga je neka revija prosila za roman, je izpremenil ta esej v roman »Stroj za raziskovanje časa«, ki je izšel leta 1895. Ta »stroj« je tu popisan zelo nejasno. Ta učenjak si v tem romanu ne prizadeva, da bi bil znanstven tudi v podrobnostih. Zanimajo ga le napovedi in družba, kakršno bo našel njegov junak leta 802.701., to je v somraku človeštva. Tega leta se bodo ljudje tako prilagodili drug drugemu, da bo življenjski boj prenehal. Razdeljeni so v dva razreda, v Eloide in Morlocke. Prvi so majhna, lepa, graciozna in otroško lahko-miselna bitja s kodrastimi lasmi ter velikimi, sladkimi očmi. Ne poznajo zla in žive na površini zemlje. Morlocki pa so pleme z bestialnimi navadami. Žive pod zemljo, trdo delajo ter imajo nekaj nečloveškega in zlobnega. Popotnik takoj spozna, da Morlocki redijo Eloide, nekako tako kakor redi lovec fazane, kajti od časa do časa prihajajo iz svojega podzemskega skrivališča, pograbijo nekaj Eloidov in jih požoro. Popotnik spozna takoj v Eloidih potomce nekdanjih bogatašev, v Morlockih pa potomce delavcev. Skratka, ta knjiga je paralela, nekakšna

apologija v obliki prerokovanja. Knjiga je imela uspeh in Wells je še več let pisal v tem žanru.

Njegov »Čudoviti obisk« izhaja iz Ruskinovega stavka: »Če bi se pojavil na zemlji angel, bi se gotovo našel kdo, ki bi ga hotel ponižati.« V Wellsovi knjigi rani sidemontski vikar takega angela s strelom. Ta se naseli zopet med ljudmi in je le začuden nad njihovimi običaji.

Ideja »Otroka doktorja Moreauja« je Wellsova po svojem kirurgičnem vprašanju in pa po misli, da je človek le nekaka profinjena žival, ki je privzela primerne oblike. Doktor Moreau, ki je velik kirurg, je iznašel sredstvo, kako pospešiti razvoj in napraviti v nekaj dneh iz živali človeka. Tako je modeliral prašiče, pse in bike ter jim dal nekaj človeškega videza in pameti. Toda na tej stopnji jih lahko ohrani le s trajno disciplino, tako da morajo neprestano ponavljati zakonik. Tudi mi smo take živali. Tu se srečata za hip Kiplingov pesimizem in Wellsov optimizem.

»Nevidni človek« je realističen roman in hkratu študija o nevarnosti neomejene moči, če jo prepustimo človeku, ki ne pozna nobenih moralnih vezi. Ta knjiga je očiten napredek v Wellsovi tehniki. v »Doktorju Moreauju« in v »Stroju za raziskavanje časa«, je znanstvena stran izkustva obdelana še zelo nejasno. V tej knjigi nam skuša prikazati, kako si vsaj lahko zamišljamo takega človeka.

»Vojna svetov« popisuje boj zemlje proti Marsovcem. »Božanska hrana« pa je zopet simbolična. Učenjak iznajde hrano, s katero izpreminja ljudi v gigante. Toda njihova okolica in celo bližnji sorodniki zavračajo ta vzvišena bitja. To je podoba, kako ravna svet s samuraji in preroškimi duhovi.

Bilo bi pretirano, primerjati te knjige zaradi njihove simbolnosti z Jules Verneovimi. Jules Verne ni skušal ničesar dokazati. Pri Wellsu pa je pravljичnost vedno utopistična, satirična in njen namen vedno moralen.

Končno je povzel vse te ideje o bodočnosti v bolj didaktični obliki v »Napovedih«. Ta knjiga, ki je izšla leta 1901., je pomembna, ker vsebuje mnogo napovedi, ki so se izpolnile. Ko je izšla, je neki angleški kritik zapisal, da bi morala vlada podpirati Wellsa, in mu še nadalje omogočiti prerokovanje. V času, ko so avtomobili vozili še z brzino tridesetih kilometrov na uro, je Wells napovedal tovorni avtomobil, ki ga bodo uporabljali v veletrgovini, napovedal je njegov boj z železnico in njegovo verjetno zmago. Napovedal je tudi posebne avtomobilske ceste. Najbolj presenetljivo pa je poglavje o vojni. Wells je napovedal tudi vojno letalo, kar je bilo takrat še utopija, in »suhozemske križarke«, to je današnje — tanke. Wells je bil mojster v gradbi fantastičnih svetov, ker je vnesel vanje preciznost in skladno domišljijo, svoje znanje in tipično angleško sposobnost, združevati resničnost s čudežnim.

*

Wells je imel s svojim prijateljem Henryjem Jamesom dolge debate o pripovedni umetnosti. James je trdil, da mora roman predvsem kolikor mogoče resnično slikati značaje. »To je prav tako, je odgovoril Wells, kakor bi dejal, da morajo vsi umetniki slikati kakor Velasquez. Pomen značajev je velik v urejenih klasičnih dobah. Toda, kadar se družba

presnavlja, mora govoriti pisatelj predvsem o njej. Okvir postane važnejši kakor pa slika.»

Dosleden temu načelu govori Wells nekam omalovažujoče o svojih humorističnih in avtobiografskih romanih, kakor so: »Kipps«, »Zgodba Mra. Pollyja«, »Ljubezen in Mr. Levisham«. V teh zabavnih in resničnih zgodbah je slikal Wells dvig mladega človeka iz ljudskih plasti in njegove smešne napore, da bi prišel v družbo, o kateri se kmalu prepriča, da je dolgočasna in smešna. V svoji avtobiografiji Wells komaj še omenja te šarmantne knjige. Pač pa z zadovoljstvom citira romane, v katerih je razvijal kakšno tezo. V to drugo vrsto spadajo knjige: »Novi Macchiavelli«, »Tono Bungay«, »Strastni prijatelji«, »Veličastno iskanje«, »Mr. Bristling« in »Clissold«.

V »Tono Bungayu«, ki ga smatra mnogo angleških kritikov za njegov najboljši roman, sta oba elementa, to je ideje in značaji zastopana v približno enaki meri. V »Novem Macchiavelliju« pa postanejo bistvene zopet ideje in je najbolj tipičen za to vrsto romanov. Ta knjiga je avtobiografija politika, ki je mislil, da bo v zvezi s fabijskimi liberalci in napol socialisti reformiral družbo. Toda Remington, tako je ime junaku te knjige, kmalu uvidi nemoč misli in strahopetnost svojih političnih pristašev. Njegova žena Marguerita na primer bi rada videla, če bi hodil rajši po običajnih potih politikov. Tako se otrese nje in teorij, ki jih zastopa in se zaljubi v amazonko Isabello, ki postane v nasprotju z njegovo ženo simbol ustvarjajočega duha. Toda v puritanski državi ljudje obsojajo ljubezen izven zakona. Remington, ki bi bil morda lahko velik obnovelec, mora bežati iz Anglije. Zgodba se konča s pismom njegove žene. »Med nama je bila vedno tale razlika: ti ljubiš nagoto in neugnano silo, jaz pa obleko in disciplino. Tako je povsod. Ti govoriš o redu in sistemu, sanjaš veličastni sen, ki naj bi nadomestil ta kaotični sistem, ki ga mrziš, toda zdi se, da po nekem nagonu moraš prekoračiti zakon. — Jaz čutim potrebo ubogati zakone, žrtvovati se in se ravnati po pravilih. Nimam potrebe po ustvarjanju... pač pa po ohranjanju. Ti si tvorec in upornik hkratu, ti in tudi Isabella...« Tvorec in upornik. Po vsej priliki tudi Wells tako pojmuje samega sebe.

To je avtobiografija »samuraja«, ki je poln dobre volje in bi rad obnovil svet. Toda vedno zmagata svet in neumnost in preostane le še neko nejasno upanje v boljšo bodočnost. Takšna približno je shema večine Wellsovih intelektualnih romanov. Najbolj človeški med njimi so morda »Strastno prijateljstvo«. Vsi pa so tako inteligentni, in v njih je toliko pomembnih razglabljanj o stvareh, ki vas zanimajo, da mu malone pritrjujemo, če pravi, da je poleg karakternih romanov upravičeno pisati tudi miselne avanture.

Peter Donat

MARIA GARCIA-MALIBRAN

Te dni poteče sto let, kar je umrla ena največjih pevk vseh časov in sestra Turgenjeve prijateljice Pauline Viardotjeve, Maria Garcia-Malibran. S petim letom je prvič nastopila na odru, s sedemnajstimi leti je postala slavna, v osem in dvajsetem letu pa je nenadoma umrla. Izhajala je iz slavne rodbine Garcia, o kateri podrobneje razpravljamo v članku »Turgenjev in Mme Viardot.«

Oče je bil Andaluzijec, mati pa Baskinja. Marija Garcia se je rodila v Parizu, kjer je oče pel na italijanski operi. Že kot otrok je mnogo potovala po svetu. Nemirno nomadsko življenje, ki je bilo takrat za odrske umetnike še mnogo značilnejše kakor pa dandanes, ji je prešlo v kri in meso. Bila je nekaj internacionalen otrok in govorila je gladko francoščino, italijanščino, nemščino, španščino in angleščino. Prav kakor njeno sestro Paulino (gl. članek o Turgenjevu), je tudi njo vzgajal oče skrajno despotsko in malone okrutno. Pripovedujejo, da se je pred njihovo hišo zbrala včasih cela množica ljudi in prestrašeno poslušala pretresljive otroške krike. Sosedje so jim pojasnili: »Saj ni nič. Le španski pevec poučuje svojo hčer.«

S petimi leti je prvič nastopila v Neaplju. Sovražila je oder, ki so ji ga vsilili in tako brutalno delali iz nje nekakšnega čudežnega otroka — usoda, ki je je v otroških letih delil tudi Beethoven. Po prvih velikih uspehih se je preselila v Ameriko, kjer je oče ustanovil lastno italijansko opero. Bila je že slavna in odlična pevk, toda morala se je še v vsem pokoravati pedantskemu in brezobzirnemu očetu. Da bi ušla domačemu teroru se je poročila — podobno kakor njena sestra Paulina, ki je vzela dvajset let starejšega Viardotja — s trideset let starejšim francoskim bančnikom Eugénom Malibranom. Oče je privolil v zakon šele po dolgem in trdovratnem upiranj in Maria, čeprav slavna, je bila vsa srečna, da je lahko opustila gledališče in se posvetila rodbinskemu življenju. Izhajala je iz rodbine, ki je bila prenasršena s teatrsko slavo in ni je moglo vznemirjati nikakšno malenkostno častihlepe. Toda tudi v zakonu jo je čakalo ljubezensko razočaranje. Po vrhu vsega je še kmalu po poroki propadla Malibranova banka in treba se je bilo zopet posvetiti gledališču, čeprav je bil novi začetek težji kakor pa prvi. S pomočjo odličnih zvez je kmalu zopet prišla h gledališču, kjer

je žela takoj velikanske uspehe. Pri neki predstavi v Milanu je bilo navdušenje toliko, da je morala poseči vmes policija.

Malibranova pa ni bila le največja pevk, svoje dobe, marveč tudi genialna pianistka in nadarjena slikarica, predvsem pa ženska visokega moralnega in duhovnega nivoja. Leta 1836. se je ločila od Malibrana in se poročila z belgijskim violonistom Charlesom Bériot-jem, ki jo je osrečil, žal le za kratek čas. Že naslednje leto je umrla na poškodbah, ki jih je dobila pri padcu s konja. P. D.

† GRAZIA DELEDDA

Pred nekaj tedni je umrla italijanska pisateljica Grazia Deledda, ki je leta 1927. dobila tudi Nobelovo nagrado. V italijansko literaturo jo je vpeljal leta 1895. znani kritik Bonghi, ki je dobil slučajno v oceno njen roman »Poštene duše«. Bonghi je bil znan kot nenavadno oster kritik, tako vsaj ni bilo mogoče dvomiti o njegovi iskrenosti.

Pisala je že s petnajstimi leti novele in je sodelovala pri reviji »Poslednja moda« na Sardiniji, ki je njena domovina. Že leto dni pred »Poštenimi dušami« je »Poslednja moda« prinesla njene sardske spomine, v katerih popisuje okolje svoje mladosti. Toda niti njenim sorodnikom niti njenim rojakom niso ugajali njeni poizkusi. Tako je še dolgo, kljub Bonghijevemu vplivu delala v samoti.

Rojena je bila leta 1875. v Nuoro in je izhajala iz malomeščanske družine. Njen ded, kakor Anania Atonzu, junak »Pepela«, je bil kmet iz Fonnijških gora in so ga imenovali La Santaju, zato, ker je izdeloval kipe svetnikov. Zlobni Nuorežani so razširili ta vzdevek tudi na vse njegove potomce. Njen oče pa je bil pesnik in je pesnil v sardinskem dialektu. Grazia, kakor priznava sama v nekem pismu, ni dozorela bog ve kako zgodaj, pač pa so jo učitelji zelo cenili zaradi njene nenavadne marljivosti. Takšna vztrajna delavka je ostala tudi vse življenje. Studirala in pisala je po malone kronometrično točnem urniku, od katerega se ni nikoli oddaljila niti za las. Po končani ljudski šoli ni hotela nadaljevati študij in se je izobraževala sama. Na to svoje samouštvo je bila vedno tudi zelo ponosna.

Ta primitivni sardinski svet, v katerem je živila vse do svoje poroke, njegovo preprosto patriarhalno, včasih zopet malone divjasko življenje je močno vplivalo na njeno umetniško dovtetnost. Značilen

zanjo je neki realističen, v bistvu bridek in otožen duh, brez doktrinarnih, in takrat modnih verističnih shem in pa neki malone paganski čut za naravo in barvitost. Tako nam popisuje pokrajino, običaje, tradicije tega otoka in njegovih posebnosti. V ta svet se je povračala z domotožjem tudi še pozneje, ko je spoznala nemirno kontinentalno življenje. Postala je tolmač Sardinije in njen prvi pesniški glasnik.

Po zbirkah novel »Gost« in »Izkušnje«, je napisala leta 1901. svoj drugi roman »Starec z gora«, leto nato pa »Po razporoki«, ki ga je pozneje prekrstila v »Brodolomca v pristanu«. Oba ta romana sta bila sprejeta zelo navdušeno, prav tako njen četrti roman »Elias Portulu«. Slavna pa je postala šele s »Pepelom«. Zbirkam novel »Igra življenja« in »Ded« sledijo najsilnejši in najzrelejši sardinski romani, ki so bili prevedeni v vse evropske jezike »Pot zla«, »Do meje«, »Edera« (ta roman je dramatisirala skupno s Traversijem in je bil z uspehom uprizorjen leta 1912), »Naš gospod«, »Trs v vetru«, »Golobi in kragulji«, »Marianna Sirea«, »Ogenj na olivnem vrtu«. Nesardinski pa so romani: »V pustinji«, kjer popisuje moderni Rim in Anzio, »Domotožje«, kjer popisuje uboštvo malomeščanskega, uradniškega sveta. »Annaleni Bilsini« pa je zgodba lombardske kmečke družine. Na Sardinijo pa se zopet povrača v »Materi« in v »Skrivnosti samotarja«. Med poslednje delo pa spadajo »Tuji grehi«, »Bog živi«, »Dama z ovratnico«, »Beg v Egipt« in cela vrsta novel. Njena umetnost je resna in ne išče nikaških lahkih formalnih rešitev. Z občudovanja vredno skrbnostjo in vztrajnostjo, naravnost vzorno opazuje svoje večno človeške tipe, ki niso niti zli niti dobri, marveč predvsem zakoreninjeni v življenju in žive svojo usodo. Tako je njeno delo brez vsakih sentimentalnih olupševanj pa tudi brez vsakega naturalističnega pretiravanja.

Po italijanskih listih P. D.

MEREŽKOVSKI O GORKEM

Ob smrti Maksima Gorkega je izšlo po vseh svetovnih revijah vse polno esejev in spominov na Maksima Gorkega. V naslednjem prinašamo odlomke iz Merežkovskega esaja »Nesveta Rusija«, ki je ne le eden najboljših, marveč je tudi značilen za Merežkovskega samega, ki se prištevaja k povsem drugemu miselnemu krogu kakor se je Gorki. Esaj je izšel 1. 1918. v knjigi »Vojna in revolucija«.

Kam vodi pot Rusije? Veliki ruski pesniki odgovarjajo na to vprašanje: oni so

večni kažipot. Tolstoj je bil poslednji. Za njim ni nikogar več, kakor da so se pota Rusije stekla. Po Tolstoju ni nikogar več, ali... Gorki? Če primerjamo Gorkega z velikimi vodji, je majhen. Vse, kar se rodi, je majhno, veliko pa je vse, kar je doraslo in doseglo svoj cilj. Preteklost se nam zdi velika, bodočnost pa majhna. Zato se zdi Gorki proti vsem tem velikim kakor majhen otrok proti odraslim, kakor klica, ki šele prodira iz zemlje proti prastarim hrastom. Ti so končali svojo pot, on pa jo pričinja. Oni so sedanjost in preteklost, on pa bodočnost. Po njih lahko sklepamo, odkod je prišla Rusija, toda, kam gre, to nam kaže Gorki. Ti velikani so poosebljena zavest, ki prodira v globino naroda. V Gorkem pa je poosebljena zavest, ki prodira iz globine naroda. Zavest vlada nad elementarnim. Narod, ki teži po zavesti, stremi po oblasti. Kadar se poraja v narodu zavest, takrat pričinja njegova oblast, demokracija. Gorki je prvi in do danes edini predstavnik porajajoče se ruske demokracije.

Liki teh velikanov so genialno individualni in posamezni. Pred njimi nismo imeli takšnih in jih tudi ne bomo imeli. Gorki prav za prav nima svojega obraza, ker je njegov obraz kolektivni obraz celega naroda. Resnica posameznika je že dosegla svojo popolnost, toda resnica vseh, resnica množice šele nastaja. Bojimo se brezizraznosti množic. Vsak embrio je brezizrazen, toda skriva v sebi možnost novega prekrasnega lika, nove popolne osebnosti. »Pšenično seme ne oživi, če ne umre«: posameznik mora umreti, da se lahko vsi rode, individualnost mora izginiti, da lahko oživi množica. Velikani so preveč komplicirani, zato vsi tako strastno streme po preprostosti, elementarni globini skupnosti, ali vsaj preprostosti ljudstva. Gorki je preveč preprost, zato tudi tako strastno stremi po zavedni ali nezavedni kompliciranosti. Kot umetnika sta Tolstoj in Dostojevskij neizmerno pomembnejša. Ocenimo ju lahko po tem, kar trdita. Toda Gorkega ne smemo soditi po njegovih besedah. To, kar je, je mnogo važnejše, kakor pa to, kar trdi. Sama možnost, da se pojavi človek, kakršen je Gorki, je za življenje prav tako važna, kakor pa Tolstojovo in Dostojevskega umetniško delo. Pred nekaj leti so prerokovali njegov konec. V tem je bila hkratu resnica in laž. Gorki je zares končal kot prerok »vsečlovečanskega bosonoštva«. En Gorki je končal, drugi pa se je šele rodil. Svoj najstrašnejši ognjeni krst, to je lažno slavo, je prebolel, kakor je ni prebolel še nihče. Padel je z

najvišjih vrhov in ostal nepoškodovan. Napravil je to, česar so sposobne med Rusi najmočnejše osebnosti. Zažgal je vse, kar je preje oboževal in pokleknil pred tistim, kar je nekoč sežigal. To, kar je nekoč priznaval za največjo resnico, »človek proti človečanstvu«, »eden proti vsem«, označuje sedaj za največjo laž. On zanika in premaguje samega sebe. Ali se mu bo posrečilo povsem premagati samega sebe? Že dejstvo, da to hoče, je znak sile. Mnogo sile je potrebno, če hočemo živeti dvoje življenj, da uničimo eno in pričenjamo novo. Sedaj Gorki nič več ne potrebuje ognjenega krsta, železo je v ognju in se je zjeklenilo. Tuji obraz, blesteča maska nadčloveka, je izginila in pojavil se je povsem navaden obraz Gorkega, obraz vsega naroda.

Sveta Rusija! Sveta Rusija! Gorkega ta klic niti najmanj ne vznemirja. Prokleta vsa ta svetost, če izvirajo iz nje vsa zla. S Tolstojem in Dostojevskim vred vsi propovedujemo ponižnost, trpljenje in neaktivnost, Gorki pa upornost, pokret, akcijo, »kar je tako strašno resnično, tako strašno rusko.« In če Rusija ni samo nekam prišla, marveč tudi še nekam gre, potem ima Gorki bolj prav, kakor pa Tolstoj in Dostojevskij. V tem smislu je »pregrešna« Rusija bolj sveta kakor pa »sveta« Rusija. Ali ni treba več ljubezni, če hočemo ljubiti to, kar je pregrešno. Ali ni treba silnejše vere, če hočemo verovati v »greh«? S takšno ljubeznijo ljubi in s takšno vero veruje Gorki. Da, Gorki ne veruje v sveto, ponižno, suženjsko Rusijo, marveč v pregrešno, prebujeno in osvobojeno Rusijo. On ve, da svete Rusije ni, pač pa da bo še prišla. V tej veri ustvarja ta brezbožnik božansko delo. V tej veri nam je tako blizu, bližji, kakor Tolstoj in Dostojevskij. In zaradi te vere ne moremo dati prav tema velikanoma, marveč Gorkemu.

KARL TSCHUPPIK

Šestdesetletnico svojega rojstva je praznoval 26. pret. meseca avstrijski publicist Karl Tschupplik, ki je po rodu Čeh. Kot študent je urejeval v Pragi mesečnik »Akademie«, ki je bil dvojezičen (v češčini in nemščini) in borbeno socialistično usmerjen. Slično se je udeleževal tudi pozneje kot časnikar v Pragi, dokler ni moral zaradi vojne, ki je onemogočila njegovo delo, umakniti se na Dunaj.

Tam je sodeloval pri dunajskem mesečniku »Der Friede« (»Mir«), listu, ki se je zavzemal za kompromisni mir. Po vojni je živel deloma na Dunaju, deloma pa v Berlinu.

Širšemu svetu pa je postal poznan šele zadnja leta s svojimi knjigami. Leta 1926. je izdal knjigo »Franc Jožef«, v kateri kritično prikazuje zgodovino avstro-ogrske monarhije od usodnega leta 1848. pa do njenega razpada. Nato je izdal biografijo o cesarici Elizabeti, l. 1930. pa knjigo »Luddendorff, die Tragödie eines Fachmanns« (Luddendorff, tragedija strokovnjaka), s katero je vzbudil veliko pozornost. V njej se opira na obširni material preiskovalne komisije, s pomočjo katerega skuša razložiti dveletno Luddendorffovo diktaturo. Pozneje je napisal še biografijo o Mariji Tereziji, v kateri analizira pruski militarizem, sedaj piše roman, zgodbo avstrijskega človeka od l. 1901. pa do danes.

M. Č.

KAJ PREVAJAJO RUSI

N. Macujev je objavil tretji del svojega »Vodnika po ruski literaturi«, ki obsega dobo od 1928—32 in upošteva tudi prevode. V tej dobi so prevedli Rusi 121 francoskih avtorjev, 86 nemških, 75 angleških, 61 ameriških, 13 italijanskih, 12 španskih, 9 madžarskih, 8 japonskih, 6 norveških in 4 švedske; Danci, Grki, Indijci in Finci so zastopani s po 3. avtorji, Kitajci in Holandci s po dvema, Rumuni, Turki in Perzijci s po enim avtorjem. Od Slovanov je prevedenih: 16 Poljakov, 8 Čehoslovakov, 5 Bolgarov in 3 Jugoslavanov. Pomembno skupino tvorijo tudi slovanske manjšine v Sovjetski Rusiji: Ukrajinci (39) in Belorusi (16).

—r.

H. G. WELLS 70 letnik

H. G. Wells, o katerem prinašamo daljši zapisek in čigar »Svetovna zgodovina« bo v kratkem začela izhajati tudi v slovenščini, praznuje te dni 70 letnico. Ob tej priliki se ga je spomnilo skoraj vse časopisje na svetu. Posebno proslavo pa pripravlja londonski Pen-klub, ki mu je Wells po Galsworthyjevi smrti predsednik. K tej proslavi so povabljeni tudi Pen-klubi drugih narodov. V imenu slovenskega Pen-kluba odpotuje v London dr. Stanko Leben.

M. Č.

SMO RAZDELILI MED TISTE NAROČNIKE, KI SO SE UDELEŽILI NAŠE ANKETE, RAZPISANE V 8. ŠTEVILKI MODRE PTICE. PO 18. JULIJU JE PRISPELO ŠE 57 ODGOVOROV. KAKŠEN JE BIL REZULTAT ANKETE?

V osmi številki smo se obrnili na naročnike s štirimi vprašanji, in sicer:

1. *Katere knjige naše založbe so Vam bile najbolj všeč?*
2. *Kakšne knjige bi v bodoče najraje brali?*
3. *Kako Vam je všeč revija?*
4. *Česa pogrešate pri naši založbi.*

Obljubili smo, da bomo o rezultatu te ankete poročali. Preidimo takoj k odgovoru na prvo vprašanje:

KATERE KNJIGE SO BILE BRALCEM NAJBOLJ VŠEČ?

Prav redki so bili naročniki, ki so na to vprašanje navedli samo eno knjigo. Večina bralcev je bila mnenja, da je težko izbrati samo eno knjigo in reči: ta mi je najbolj všeč. Vsaka izmed knjig, so odgovarjali, ima nekaj zase, in zato so skoro vsi navajali po več knjig. Vendar bi bile na prvih mestih te knjige: »Blagoslov zemlje«, »Napoleon«, »Dobra zemlja«, »Katarina Velika«, »Sveti satan«, »Saga o Forsytih«, »Arrowsmith«, »Dolina meseca«, »Zemlja mi je povedala«, »Gumijeve plantaže«, »Potepuhi«. Najmanj glasov sta dobili knjigi: »Krvave arene« in »Velika stvar«. Približno enako glasov za in proti pa sta dobili knjigi: »Oblomov«, »Spol in značaj«. Pri »Oblomovu« se zdi, da so se nekateri naročniki utrudili ob dolgem začetku, ko se znameniti lenuh ne more dvigniti iz postelje. Tisti, ki so prišli preko prvih 100 strani, pa so po večini navdušeni za to mojstrovino, ki sicer morda res ni aktualna, a je vendar edinstveno živa in ji je usojeno, da bo preživela še precej generacij. »Spol in značaj« je razumljivo, da je bil sprejet z deljenimi čustvi. Vendar se večina odgovarjajočih naročnikov in naročnic strinja z nami v mnenju, da je knjiga vredna branja in da je dobro, da smo jo izdali. Kljub Weiningerjevim zaključkom, ki jim ne moremo pritrdjevati, se v delu vendarle kar iskri vse polno misli, ki ne gredo mimo človeka brez velikega dobička. Ena izmed tistih knjig, ki se jim mora človek upirati, jih premagati, in kadar jih premaga, je neskončno bogatejši.

KAKŠNE KNJIGE NAJBOLJ ZANIMAJO NAROČNIKE?

Na to vprašanje so odgovori najbolj različni. Vendar bi iz vsega potegnili lahko tale zaključek: veliko žensk je naklonjenih najbolj romanom, moški (in seveda tudi precej žensk) pa si žele poleg romanov tudi biografij, zgodovinskih knjig, potopisov in esejev. Skoro večina naročnikov si je želela, da bi v bodoče izdajali poleg romanov tudi knjige o velikih svetovnih književnikih. Želja, ki je prišla pri tej anketi prvič jasno do izraza. Pri sestavljanju programa za prihodnje leto smo jo upoštevali ter uvrstili v program knjigo Janka Lavrina (Slovenca, ki piše v angleščini), »Nietzsche, Tolstoj, Dostojevskij«. V bodočih letih bomo gledali, da bomo ustregli tudi drugim željam svojih naročnikov.

O REVIIJ MODRI PTICI

Na to vprašanje so skoro vsi naročniki brez izjeme odgovorili, da komaj pričakujejo vsake številke revije. Žal, da nam ne dopušča prostor, da bi ponatisnili vsaj nekaj odgovorov na to vprašanje. Za revijo vlada med naročniki danes tako zanimanje, kakršnega nismo bili navajeni v prejšnjih letih. Naročniki s simpatijo spremljajo v nji pomembni razvoj naših mladih književnikov, zanimajo se za novele, aktualne članke, Zapiske in za Razno. Dobili smo pa v tem pogledu tudi nekaj dragocenih pripomb, ki jih bomo v bodoče s pridom upoštevali. Zlasti bomo še izpopolnili registriranje naših domačih kulturnih dogodkov ter rubriko Razno.

KAJ SI ŽELE BRALCI?

Na to vprašanje je več ko dve tretjini naročnikov, ki so se udeležili ankete, odgovorilo, da si žele tudi dobrih izvirnih slovenskih knjig. Ta izrazita želja je letos novost. Prejšnja leta smo že sami zastavili vprašanje: »Ali želite, da bi izdali tudi kakšno izvirno knjigo?« in skoro vsi odgovori na to vprašanje so bili *tedaj negativni*. Odkod sedaj ta izprememba? Nekateri književniki so pred leti tožili, da bo prevodna literatura počasi popolnoma ubila zanimanje za domačo knjigo; mi smo bili zmerom prepričani o nasprotnem: da ga bo namreč še stopnjevala in razvila. Naša domneva se je sedaj izkazala za upravičeno. Bralci so ob dobrih prevodnih knjigah začutili le še večjo željo, da bi tudi Slovenci kmalu dobili dobrih knjig, ki bi jih lahko s ponosom postavili ob mojstrska dela drugih narodov. Slovenski književnik je sicer zašel zaradi dobrih prevodnih knjig v nekoliko težji položaj, ker bo moral konkurirati s kvaliteto svetovnih avtorjev, toda resničnemu ustvarjalcu bo to samo v veselje. In kdor bo to vzdržal, bo prav zaradi prevodov sprejet pri bralcih le še z večjim zanimanjem in navdušenjem. Dobra prevodna knjiga ne more nikoli ubiti zanimanja za domačo knjigo, ampak ga lahko le še stopnjuje. Prav tako se tudi nobeden zrel narod ne more odpovedati prevodni literaturi, ker je ta edina vez, ki ga veže s snovanjem ostalega sveta. To je morda najvažnejši rezultat, ki ga je prinesla ta anketa. Naša založba ga bo v bodoče z veseljem upoštevala in bo uvrstila v svoj redni program vsako domačo knjigo, ki bo res kvalitetna. Različna znamenja kažejo, da to ni več daleč.

Poleg tega so bralci izrazili še nekatere druge želje, ki se jih bomo dotaknili v prihodnji številki. Odložiti jih moramo zaradi preozko odmerjenega prostora.

Tu naj navedemo le še imena tistih naročnikov, ki so prejeli nagrade ob drugem žrebanju. 14. avgusta 1936. Imena so sledeča:

1. Zavašnik Milena, Kočevje;
2. Štor Angela, Sv. Lovrenc;
3. Ternik-Cokan, Celje;
4. N. Prestor, Radovljica;
5. Avsec R., Stari trg;
6. Berčič Tomo, Kropa;
7. Zavašnik Rudolf, Zidani most;
8. Predanič Edv., Jesenice;
9. Ing. Vošatka, Praha;
10. Ravbar Hinko, Dol. Lendava;
11. Bratkovič France, Krško;
12. Vidic Albina, Prevalje;
13. Brazdil Poldo, Skoplje;
14. Ušenik Rafael, Ljubljana;
15. Ahčin Marija, Ljubljana;
16. Hladnik Franjo, Ljubljana;
17. Müller Janko, Ljubljana;
18. Tratar Marjan, Trebnje;
19. Kristan Mili, Ljubljana;
20. Brečko Julija, Ljubljana.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

ZADNJA REDNA KNJIGA ZA LETOŠNJE POSLOVNO LETO

IVAN TURGENJEV

Pomladne vode

Očetje in sinovi

se je zaradi nepričakovanih zaprek nekoliko zakasnila. Cenjene naročnike prosimo, da nam to zamudo, ki je ni povzročila založba, blagohotno oprostite. Take zakasnitve so pri naši založbi izjemne in poskrbeli smo, da tudi ta ne bo prevelika. Knjigo bomo že prihodnji teden začeli razpošiljati svojim naročnikom. V najkrajšem času jo bodo imeli vsi naši bralci v rokah

V ZAČETKU DECEMBRA IZIDE OBŠIRNI ROMAN
NAJBOLJŠEGA SODOBNEGA ŠVICARSKEGA PISATELJA

JOHNA KNITTLA

TEREZA ETIENNE

S tem mojstrskim, pretresljivim in vseskozi napetim ljubezenskim romanom bo prinesla naša založba prvi prevod iz švicarske literature. Več bomo o tem velikem delu še pozneje poročali; za sedaj opozarjamo čitatelje tudi na prospekt, v katerem poročamo o našem knjižnem programu za prihodnje leto in ki smo ga priložili tej številki

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Nagrade

za nove naročnike:

Kdor pridobi enega naročnika, prejme lahko eno izmed sledečih knjig:

- * Knut Hamsun / *BLAGOSLOV ZEMLJE*, roman v mehko vez.
- * Knut Hamsun / *POTEPUHI*, roman, v mehko vez.
- * Walter Scott / *IVANHOE*, roman v mehko vez.
- * Fülöp Miller / *SVETI SATAN*, biografija, mehko vez.
- * Sinclair Lewis / *ARROWSMITH*, v mehko vez.
- * Blasco Ibañez / *KRVAVE ARENE*, roman, v mehko vez.
- * Prosper Mérimée / *ŠENTJERNEJSKA NOČ*, roman, v mehko vez.
- * Liam O'Flaherty / *NOČ PO IZDAJI*, roman, v mehko vez.
- * Jack London / *DOLINA MESECA*, roman, v mehko vez.
- * Emil Ludwig / *NAPOLEON*, roman, v mehko vez.
- * Sigrid Undset / *JENNY*, roman, v mehko vez.
- * Emil Vachek / *KRI NE KLIČE PO MAŠČEVANJU*, roman, broš.
- * John Galsworthy / *SAGA V FORSYTIH*, 1. knjiga v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA V FORSYTIH*, 2. knjiga v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA V FORSYTIH*, 3. knjiga v mehko vez.
- Alojzij Gradnik / *SVETLE SAMOTE*, izbor pesmi, v platno vez.
- Jiřy Wolker / *PRAVLJICE*, v platno vez.
- Vladimir Bartol / *LOPEZ*, drama, v platno vez.
- Knut Hamsun / *GLAD*, roman, v platno vez.
- P. Ripson / *MARSOVE SKRIVNOSTI*, roman, v platno vez.
- Clara Viebig / *BABJA VAS*, roman, v platno vez.
- Al Jennings / *PESNIK IN BANDIT*, roman, v platno vez.
- H. R. Bernorff / *VOHUNI*, biografije, v platno vez.
- L. N. Tolstoj / *IZPOVED*, v platno vez.
- R. Kipling / *KNJIGA O DŽUNGLI*, vezano.
- Ivan Cankar / *MOJE ŽIVLJENJE*, vezano.
- Ivan Cankar / *GREŠNIK LENART*, vezano.
- Anatol France / *KUHINJA PRI KRALJICI GOSJI NOŽICI*, v pl. vez.
- Chesterton / *ČETRTEK*, roman, vezano.
- W. Shakespeare / *OTHELLO*, tragedija, vezano.
- Shakespeare / *SEN KRESNE NOČI*, komedija, vezano.
- Shakespeare / *MACBETH*, tragedija, vezano.
- F. M. Dostojevskij / *IDIJOT*, roman v štirih delih v platno vez. —
(Za enega naročnika pošljemo dva dela.)

Kdor pridobi dva naročnika, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v platno, ali pa dve izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi tri naročnike, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v polusnje, ali pa tri izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi še več naročnikov, si lahko izbere odgovarjajoče število zgoraj označenih knjig.

**Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

**„KUVERTA“ D-1
02
LJUBLJANA**

TYRŠEVA CESTA 67

**TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA**

Še nikdar

tako poceni kakor se-
daj dobite pisalni stroj

Erika

pri tvrdki

The Rex Co.
LJUBLJANA, Gradišče 10

KLISARNA

vseh vrst po foto-
grafijah ali rizbah
izvršuje za vsakovr-
sten tisk najsolidneje

**KLISARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

Ali

ste že poslali

revija

v vezavo

?